

Fra embetsgård til byggefeltvilla

Norske presteboliger etter 1945

Eli Selstad

Masteroppgave

Etterutdanningsmaster i arkitekturvern 2017 -2023

Veileder: Professor Mari Hvattum

30.11.2023

Takk

Etterutdanningsstudiet har vært lærerikt og spennende. Etter et langt opphold har arbeidet med masteroppgaven vært en stor glede. Takk til medstudentene Kari Due Ulla, Marte Storhaug Danbolt og Vignir Freyr Helgason for samholdet underveis, og for den store oppmuntringen ved at dere har gått foran.

Takk til alle kolleger i Ovf som har delt kunnskap om eiendommene og historien. Tre kolleger får en spesiell takk. Arkivleder Lise Kristine Hansen som har delt av sin kunnskap om kildene og kildebruken. Uten henne hadde veien inn i arkivmappene vært mye tyngre. En spesiell takk til tidligere prestegårdsinspektør Gunnar Birkeland fordi han har satt denne bygningsarven på dagsorden og gitt meg ideen til oppgaven. Seniorrådgiver Torunn Reinsnos har delt raust av sin kunnskap og hjulpet meg med illustrasjonene.

Takk til professor Mari Hvattum for svært poengtert og lærerik veiledning.

Sist og mest, takk til Eystein som har vært engasjert leser og rådgiver. Han har forstått hvorfor jeg måtte gjøre dette, og gitt meg tid og rom.

Prestens embetsgård i Modum

Presteboligtomt i byggefelt i Bjugn

Byggefeltvilla i Sør-Varanger

Fra embetsgård til byggefeltvilla

Norske presteboliger etter 1945

Eli Selstad

AHO - Etterutdanningsmaster i arkitekturvern

Innhold

Kapittel 1 Innledning	5
1.1 Begrunnelse for valg av oppgave	5
1.2 Oppgavens tema og oppbygging	8
1.3 Arbeidsmetode og forklaringer	10
Kapittel 2 Prestegårdenes tidlige historie.....	16
2.1 Opprinnelsen til Opplysningsvesenets fond.....	16
2.2 1800-tallet	18
2.3 Opplysningsvesenets fond – en bank for bønder, embetsmenn og kommuner.....	23
2.4 1900-tallet. Forpaktere og pengeøkonomi. Fredning av kulturminner	24
2.5 Vedlikehold på prestegårdene	28
Kapittel 3 Prestekall og prestelønn	30
3.1 1700-1800-tallet	30
3.2 Nye lover for 1900-tallet	35
3.3 Borett og boplikt.....	37
Kapittel 4 Prest og prestegård inn i vår tid.....	40
4.1 Nye lover og nye tider	40
4.2 Bosettingsmønster i endring. Kommunikasjoner og sentralisering	42
4.3 Boligmangel, gjenreisning og boligidealer	47
4.4 Hvem skal eie prestegårdsjorda	53
4.5 Prestens rolle og status i endring	59
4.6 Vedlikehold av prestegårdene – om å passe godt på pengene men dårlig på verdiene	63
Kapittel 5 Byggefeltvillaen manifesterer seg.....	70
5.1 Hvorfor fikk vi så mange nye embetsboliger?	70
5.2 Staten og de gode hjelperne	71
5.3 Stor portefølje – samlet oversikt, avgrensning og nøkkelopplysninger	84
5.4 Presteboligen - bygningstypologi og typetegninger	91
5.6 Hvem var arkitektene	119
5.7 Arkitekt Hans Andreas Magnus	122
Kapittel 6 Eksempler.....	128
6.1 Gjerdrum prestegård – ny bolig erstatter forfallent våningshus	130
6.2 Karlsøy prestegård – ny bolig på nytt sted etter sentralisering	140
6.3 Årdal – ny bolig i byggefelt etter industriutbygging.....	151
Kapittel 7 Konklusjon og oppsummering	161
Litteraturliste.....	162

Kapittel 1 Innledning

1.1 Begrunnelse for valg av oppgave

Min bakgrunn og interesse for temaet

Da jeg startet på etterutdanningsmasteren i Arkitekturvern i 2017 var det 35 år siden jeg avsluttet mine arkitektstudier ved NTH. I yngre år hadde jeg arkitektoppgaver av kulturminnefaglig karakter, men i flere tiår har jeg arbeidet med overordnet planlegging og utredningsoppgaver. I 2017 hadde jeg allerede vært ansatt i Opplysningsvesenets fond (Ovf) i 14 år med arbeidsoppgaver knyttet til kommersiell eiendomsutvikling av fondets arealer. I 2008 fikk jeg for en periode ansvar for hele presteboligforvaltningen, og fikk da sett både de gode og de mindre gode sidene av forvaltningen. Da Ovf i 2010 kjøpte Granavolden Gjestgiveri, med flere fredete bygninger, hadde jeg ansvaret for at eiendommen ble satt i stand som kurs- og konferansehotell. Dette arbeidet hadde stort fokus hos meg i nærmere 10 år. Jeg hadde i 2017 relativt bred praktisk erfaring i arbeid med fredet og verneverdig bebyggelse, men jeg ønsket å formalisere min kunnskap, og arbeide med vernespørsmål på et mer teoretisk og prinsipielt plan. Jeg fant også adskillig større glede i arbeidet med kulturminneverdier enn i pengetellingen.

Når jeg nå ferdigstiller oppgaven i 2023 er det tre år siden jeg avsluttet mitt arbeid i Ovf. Alle mine år som ansatt i prestegårdsforvaltningen har helt sikkert hatt både sine fordeler og ulemper i forhold til arbeidet med oppgaven. Mye kunnskap har jeg fra innsiden, og det er nyttig. Det kan imidlertid sikkert stilles spørsmål ved om jeg har tilstrekkelig distanse for det nødvendige kritiske blikket. Jeg håper imidlertid at avstanden i tid og rom fra de daglige prestegårdsoppgavene de siste tre årene har gitt dette nødvendige refleksjonsrommet.

Avhending som trussel

I 2015 ble boplikten for prestene i Den norske kirke opphevet. Mange prester valgte å flytte ut av de gamle boligene. Mange av boligene ble til overs, og ble etter hvert lagt ut for salg i et åpent eiendomsmarked. De gamle gårdseiendommene var ikke så enkle å selge, men nyere boliger uten jord og skog var raske å omsette. Som en del av forberedelsene før boplikten ble opphevet hadde Ovf gjort en første kartlegging av presteboligenes verdi som bærere av

prestegårdshistorien. Dette arbeidet pågikk i flere etapper, og jeg ble involvert i arbeidet i 2018-2019. Et utvalg på om lag 100 prestegårdseiendommer som kunne representere bredden i prestegårdenes historie ble satt sammen, og det omfattet også eksempler på bebyggelsen fra etterkrigstiden. Ambisjonen var å sette sammen et utvalg og gi det en status som kunne fungere som en skranke mot salg. Etter hvert ble alle faglige medarbeidere i dette arbeidet borte, og det er nok dessverre ikke fulgt opp og gitt noen formell status.

Som de fleste andre hadde jeg lenge den eldre prestegårdsbebyggelsen mest i fokus. En av mine kolleger i prestegårdsforvaltningen, sivilarkitekt Gunnar Birkeland, må trekkes frem for sin tidlige interesse for boligene som var bygget i etterkrigsårene.

Fra Opplysningsvesenets fond til kirke og stat

I årene etter at boplikten ble opphevet kom flere viktige endringer i rammebetingelsene for prestegårdsforvaltningen. Det skulle fortsatt være en ordning med tjenestebolig for prester der dette var nødvendig for rekrutteringen, men nå var det frivillig for presten å flytte inn i presteboligen.

I 2017 fikk vi et formelt skille mellom kirke og stat som aktualiserte spørsmålet om eierskapet til Ovf. Departementet la i 2019 fram en melding til Stortinget som la grunnlaget for en politisk avklaring av eierspørsmålet, og i 2020 ble det inngått et politisk forlik i Stortinget om delingen av verdiene i Opplysningsvesenets fond. Verdiene deles mellom staten og kirken, og kirken skal overta mange presteboliger landet rundt. Staten overtar verdipapirer og andre eiendommer til en anslått verdi av om lag 10 milliarder kroner. Et beløp tilsvarende disse verdiene skal over en tidsperiode på 20 år bevilges for istandsetting av landets kirker. I størrelsesorden 500 millioner kroner skal årlig brukes i det som kalles «Kirkeløftet».

Det er uklart hva som skjer med de prestegårdseiendommene som kirken ikke skal overta, og som staten blir eier av, men helt sentralt er det selvfølgelig at de holdes i bruk til samfunnsgagnlige formål. Det blir også spennende å se hvordan kirken selv vil vurdere kulturminneverdiene knyttet til den prestegårdsporteføljen som de nå blir eiere av. Kirken har etablert sin eiendomsforvaltning som et aksjeselskap og forbereder overtagelse og forvaltning av eiendommene.

Meldingen til Stortinget fremlagt i 2019 har gitt en god og oversiktlig beskrivelse av de viktigste hendelsene i prestegårdshistorien, og har vært en nyttig kilde til mitt arbeid med

oppgaven.¹ Siste nytt av i år er at Ovf foreslås omdannet til et statlig eid aksjeselskap underlagt nærings- og fiskeridepartementet. Dette kom som et forslag i forbindelse med fremleggelsen av regjeringens forslag til statsbudsjett for 2024.

Hull i fredningsporteføljen kan tettes

Prestegårdene i Norge var av de første objekter som ble fredet tidlig på 1900-tallet. Disse fredningsvedtakene ble gjennomgått og presisert i tråd med nyere lovverk og forvaltningspraksis i perioden 1980-2000. Blant de fredete prestegårdene er det ingen bygninger oppført etter andre verdenskrig. Disse utgjør om lag en tredjedel av alle presteboligene, og representerer en tid der rammebetingelser og idealer har vært i stor endring, for prestene som for befolkningen for øvrig, og hvor endringene tydelig kan avleses i de bygde omgivelsene.

Med denne oppgaven har jeg ønsket å løfte frem i lyset denne bygningsarven. Historien har vist at den halvgamle bygningsarven ofte er truet, og at kulturverdier først verdsettes når det er for sent. Vi må anta at salg ut av Ovf i mange tilfeller vil gi disse boligene en skjebne som «rehabilitert» til det ugjenkjennelige. Alle spor av opprinnelig arkitektur står i fare for å bli borte.

På 1980-tallet gjorde arkitekt og kulturvernkonsulent i Troms, Ingebjørg Hage, et viktig og verdifullt arbeid med å løfte fram og dokumentere gjenreisningsbebyggelsen i Finnmark og Nord-Troms. Den var da rundt 35 år gammel. Hage skriver i sin artikkel i *Årbok for Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers bevaring 1983* følgende: «I det faglige miljø har gjenreisningshuset hittil ikke vært gammelt nok til å interessere konservatorer og antikvarer, og for «kjedelig» og ensformig til å interessere arkitektene.»²

Vi har siden den gang sett at denne delen av vår kulturhistorie og bygningsarv har fått en helt annen oppmerksomhet. Dette er kanskje aller best uttrykt ved at vi nå, 70 år etter gjenreisningen, finner ett av disse husene – igjen- gjenreist på Norsk Folkemuseum, med historien dokumentert og presentert. Dette er et eksempel jeg har latt meg inspirere av. Omtrent det samme som Hage formulerte i 1983 kan jeg fremdeles i 2023 si om prestenes boliger etter krigen. Jeg ønsker at denne oppgaven kan bidra til å rette oppmerksomheten mot en gruppe presteboliger som materialiserer prestenes endrede boligsituasjon og deres rolle som en samfunnsinstitusjon som er i ferd med å bli borte.

---

¹ Melding St. 29 (2018-2019).

² Hage, «Gjenreisningshus i Nord-Troms og Finnmark», 104

Mange dokumenter - lite samlet og systematisert kunnskap

Prestegårdsdokumentasjon finnes mange steder. I Ovf sitt arkiv, som er arvet fra departementet, i lokale arkiv på bispedømmekontorer, i kommunale byggesaksarkiver, i prestegårdstilsynenes arkiver og i presteforeningens arkiv. Jeg kunne ha nevnt flere.

Kunnskapen er i liten grad hentet opp fra arkivskuffer og paternostrenes rullende mapper. Jan Erik Horgens bok *Norske prestegarder – folk og hus* fra 1999 er den eneste boka som i nyere tid formidler historien, og som rommer mye på få sider.³

For en student med arkitektur som tema er det overraskende å konstatere at en stor offentlig eier av eiendommer og bygninger med kulturhistorisk verdi ikke har samlet sin dokumentasjon og strukturert sin kunnskap om bygningene på måter som er mer relevante for analyse og formidling. Særlig er kunnskapen om de nyere presteboligene fra etterkrigstiden lite påaktet, og historien de kan fortelle er det få som har vist interesse for. Dette har gitt meg anledning til å starte et arbeid med systematiseringen. Jeg håper å bidra til en start på flere historiefortellinger og inspirere til videre utforskning.

Ringen er sluttet

Min første prestegård fikk jeg nærkontakt med da jeg tidlig på 1980-tallet da jeg som lokal arkitekt hadde ansvar for å rehabilitere den gamle Øksnes prestegård til ny bruk som leirskole. En lokal gruppe med representanter for skole og kirke hadde planer om å etablere leirskole i Vesterålen. Prestegården var for lengst fraflyttet, og ny bolig bygget i kommunesenteret Myre. Det kunne vært et eksempel i denne oppgaven. Lite ante jeg, da jeg hadde mitt første besøk i departementets 2. prestegårdskontor i 1983, at prestegårdene senere skulle bli et så sentralt arbeidsområde for meg i flere tiår. Arbeidet med å løfte frem og dokumentere endringene i denne tidsepoken, avlest som endringene i prestegårdsarkitekturen, er for meg å slutte en 40 år lang faglig sirkel.

1.2 Oppgavens tema og oppbygging

Jeg har valgt å skrive en empirisk oppgave som henter frem og systematiserer kunnskap om en bestemt type bygninger fra en bestemt tidsperiode. Dette er embetsboliger bygget av staten for prestene i Den norske kirke i perioden mellom 1945 og 2015. Oppgaven vil undersøke og dokumentere sammenhengen mellom de store endringene i presteboligenes lokalisering og

---

³ Horgen, Jan Erik. *Norske prestegarder – folk og hus*

utforming og noen viktige endringsfaktorer. Statlig lønn til prestene, som først formaliseres i 1957, er en grunnleggende forutsetning for at prestene blir uavhengige av inntektene fra drift av prestegårdene. De viktigste faktorene som driver endringene er at prestegårdenes bygninger er dårlig vedlikeholdt. Fraflytting av utkantområder i Norge, gjør at prestegårdene i mange tilfeller blir liggende igjen på steder som er folketomme. Eller det er stort press på prestegårdenes arealer til utbyggingsformål, og gårdene blir innbygget og mindre egnet til bolig for presten på grunn av infrastruktur og sentrumsbebyggelse.

Startpunktet for tidsperioden er valgt fordi det like før og under andre verdenskrig ikke var nybygging på prestegårdene. Det var en naturlig pause. Generell kunnskap om arkitekturhistorien viser at det er store brytninger i de fysiske uttrykkene i denne tiden, og boligidealene er i endring. Krigens slutt representerer startskuddet for en kraftig modernisering av Norge, og oppbyggingen av et velferdssamfunn vi knapt kunne ha forestilt oss. Tidlig i perioden inntrådte det grunnleggende premisset for å bygge boliger løsrevet fra prestegårdene, nemlig at prestene fikk lønn fra staten. Gjennom to sentrale lover på 1950-tallet ble den gamle avhengigheten mellom prest og prestegård formelt opphevet. Sluttpunktet er valgt fordi det da var slutt på boplikten for prestene, en reform som tar denne utviklingen et langt skritt videre. Nå er presten også fristilt fra byggefeltvillaen.

Presteboligene presenteres i oppgaven som bygningstypologi og arkitektur gjennom tegninger og bilder. Arkitekturen representerer et vesentlig brudd med den historiske prestegårdsarkitekturen. Bruddet forklares med endringer i grunnleggende forutsetningene for prestenes samfunnsrolle og arbeidsvilkår, og store samfunnsmessige endringene i det aktuelle tidsrommet. For å forstå disse endringene er det nødvendig å gi en historisk bakgrunn, med elementer fra prestegårdenes opprinnelse og fram til vår tid.

Kapitlene er ordnet slik at fortellingen i hovedsak er kronologisk. Kapittel 2 handler om den tidlige prestegårdshistorien, med middelalder, reformasjon og ny grunnlov med nasjonsbygging på 1800-tallet. Kapittel 3 handler om den lange og kronglete prosessen fra tiden da prestene fikk sin inntekt fra embetshandlinger og drift av prestegården til de endelig i 1957 fikk en fast lønn i det statlige lønnsregulativet. Før dette skjedde var det ikke mulig å skille presten fra prestegården. Kapittel 4 omtaler sentrale endringsprosesser i det norske etterkrigssamfunnet, og presenterer de tre viktigste drivkreftene for at vi får de nye byggefeltvillaene. Det er dårlig vedlikeholdte våningshus på prestegårdene, sentralisering og

fraflytting gjør at prestenes bosted også må flyttes, og utbyggingspress og nedbygging av prestegårdene der de lå sentralt i nye tettsteder.

Kapittel 5 tar for seg den nye bebyggelsen. Ulike aktører og deres roller i bygging og forvaltning i denne tidsperioden blir forklart. En samlet oversikt over alle objektene blir presentert i en sammenstilling og forklart. Presteboligen beskrives som bygningstypologi og typiske eksempler presenteres gjennom tegninger og foto. Avslutningsvis i dette kapitlet gis en oversikt over de arkitektene som har tegnet husene, med en særskilt presentasjon av arkitekt Hans Andreas Magnus som gjennom 20 år tegnet opp mot et trettitalls boliger.

Kapittel 6 presenterer tre eksempler. De nye byggefeltvillaene er her satt inn i de ulike sammenhengene som illustrerer de viktigste drivkreftene bak utviklingen. Dårlig vedlikehold av prestegårdene, fraflytting som resultat av sentraliseringsprosessene og utbyggingspress med behov for å bruke prestegårdene til utbyggingsarealer. Eksemplene er hentet fra ulike tiår og ulike deler av landet.

Kapittel 7 gir en oppsummering og konklusjon av mitt arbeid, og antyder noen temaer for videre undersøkelser.

Et tema som ble berørt i mitt innledende arbeid med å utforme oppgaven var en sammenligning med de øvrige nordiske land, særlig Sverige og Danmark, for å vise hvordan prestenes boligspørsmål er løst der. Dette måtte jeg underveis legge bort, fordi det ville kreve søk i helt andre kilder, og sprengte rammen for oppgaven både i tid og omfang.

1.3 Arbeidsmetode og forklaringer

Jeg har tidligere i innledningen påpekt at det er svakheter i måten dokumentasjon av presteboligene er ordnet på i forhold til de undersøkelsene jeg skulle gjøre. Dette innebar at jeg måtte lage mitt eget arbeidsverktøy som grunnlag for å ordne data og gjennomføre analyse. Jeg vil i det følgende gi en oversikt over mine kilder og en forklaring av arbeidsmåten. Jeg vil også peke på perspektiver som er utelatt og knytte noen kommentarer til egen rolle og ståsted. Jeg vil til slutt i dette kapitlet redegjøre nærmere for begrepet «departementet» i denne aktuelle sammenhengen.

Kilder til kunnskap

Min arbeidsmetode i denne oppgaven er i hovedsak søk i arkiv og bruk av dokumenter derfra. Dette er den sentrale kilden og grunnlaget for kunnskapen om den enkelte embetsbolig, både forvaltningen av gårdsanlegget over tid, beslutningsprosessen for bygging av nye boliger og ferdig resultat. Arkivene er kilder til en omfattende og verdifull eiendomshistorisk kunnskap, men er i liten grad ordnet etter eiendommens arkitektur. Det er en møysommelig og tidkrevende prosess å gå gjennom tusenvis av sider på jakt etter relevante opplysninger. I tillegg til ordnede arkiv har Opplysningsvesenets fond bygget opp systemer for forvaltning av sine eiendommer, Eiendoms- og kontraktsdatabasen, i stor grad etablert rundt forvaltningen av de mange festekontraktene men også med noe bygningsinformasjon. Jeg kommer tilbake til dette nedenfor.

Jeg har i de enkelte kapitlene introdusert mine viktigste kilder fra litteraturen som kommer i tillegg til de interne kildene i Ovf og de som ellers er nevnt nedenfor.

Arkivet i serier, skuffer og skap

Arkivet over prestegårdsforvaltningen har fulgt med fra departementet til Forvaltningsorganet for Opplysningsvesenets fond da dette ble etablert i 2001. Det seneste tiåret er det gjort et stort arbeid med ordning av arkivserier for avlevering til Riksarkivet. Det finnes tre ulike arkivserier som har informasjon om eiendommene. De er knyttet til ulike deler av prestegårdsforvaltningen og har ulike og delvis overlappende tidsperioder. En serie går fra 1821 til 1997. En annen serie går fra 1920 til 1955. Den tredje går fra 1912 til 1986. Av disse er det kun den sistnevnte av seriene som så langt er digitalisert. Alle arkivseriene er klausulert, og jeg har søkt og fått tilgang til arkivene i for arbeid med denne oppgaven. Jeg har gått gjennom alle de aktuelle eiendommene i arkivserien som er digitalisert. Denne gjennomgangen har jeg brukt 8-10 ukeverk på. Jeg hadde tidlig i mitt arbeid planlagt å oppsøke Riksarkivet i Oslo for å gå gjennom utvalgt materiale som ikke kan hentes digitalt. Dette har ikke latt seg gjennomføre tidsmessig. Arkivenes klausulering er bakgrunnen for at jeg enkelte steder i oppgavetekst eller illustrasjoner har utelatt informasjon om personer eller steder som kan være i strid med personvernet.

I tillegg til de avleverte arkivseriene er det et papirbasert eiendomsarkiv med bilder og tegninger. Dette kalles for «billedarkivet» og det er dette navnet jeg bruker i henvisninger til illustrasjoner i teksten som er hentet herfra. Det finnes også en tegningssamling med

arkivperiode fra 1880 til 1970, men den inneholder i hovedsak tegninger av bygninger fra landbruksingeniørenes tid. Den eneste av oppgavens aktuelle eiendommer som fantes i dette arkivet var Hammerfest prestebolig.

Festesystemet

Ett av fondets viktigste arbeidsverktøy gjennom flere tiår er Eiendoms- og kontraktsdatabasen. Denne er i hovedsak bygget rundt to forhold; landbruksforvaltning og særlig forvaltningen av festekontrakter. Det omtales da også internt bare som «Feste», eller «Festesystemet». Ikke så rart kanskje, tomtefeste har vært fondets mest innbringende virksomhet når vi ser på det årlige resultatregnskapet. Betydningen av landbruket har vi også belyst i den historiske gjennomgangen. Dette systemet har funksjoner for fakturering av avgifter og forvaltning av kontrakter av alle slag. Systemet har de senere årene også blitt bygget ut med kartfestet eiendomsinformasjon. Kartillustrasjonene som er brukt i eksemplene mine er produsert fra dette kartverktøyet.

Festesystemet har gitt grunnlag for de første oversiktene over aktuelle boliger. Her har jeg fått hjelp til å utføre en «spesialsortering» etter eiendommenes byggeår. Her er det i mange tilfeller registrert byggeår for nyere bebyggelse, men her er det usikkerhet og feilkilder, og opplysningene har vært nødvendige å kvalitetssikre mot andre kilder. Boliger som er anskaffet i bruktbolig-markedet, har ofte angitt år for anskaffelse, ikke byggeår. Det har ikke vært mulig å finne byggeår for alle disse boligene, men byggeår er angitt der jeg har funnet dette.

Eiendomsoversikter i offentlige dokumenter

En viktig kilde til oversikt over fondets eiendommer er *Stortingsmelding 64 (1984-85) Forvaltning av Opplysningsvesenets fonds eiendommer*. Denne gir oversikt over alle de eldre eiendommene som er gårdsbruk og ble utarbeidet som grunnlag for salg av fondets forpaktningsbruk. Den angir mange landbruksfaglige opplysninger, som størrelse på innmark, utmark og skog, forpaktning, bortfestede arealer og gårdsbygninger av ulike slag. I vedlegg er alle eiendommer listet opp men det er ingen opplysninger om bygningenes alder eller tilstand, heller ikke om de er fredet eller vernet. Det kan likevel leses mye informasjon ut av opplistingen. Noen ganger for å få antakelser bekreftet, andre ganger for å få dem avkreftet. Enkelte eiendommer er oppgitt som tomt uten bygning, og av det kan det for eksempel slutes at bygging av ny bolig ikke var startet, eller i alle fall ikke ferdigstilt.

Staten har årlig, fram til 2010, gitt ut en Stortingsmelding 10, med opplisting av alle statlige eiendommer innenfor alle forvaltningsområder og departementer. Denne har jeg også benyttet for å kontrollere opplysninger fra andre kilder. I tillegg til disse stortingsmeldingene har jeg, med hjelp fra tidligere kolleger, brukt ulike listeføringer og andre interne kilder for å sette sammen en oversikt over eiendommer ordnet etter byggeår for perioden 1945 – 2015. På dette grunnlaget har jeg gått løs på arkivmappene.

Etablering av en eiendomsoversikt

Matrisen som er vist i kapittel 5 er en oversikt jeg har bygget opp fra grunnen av, og brukt som arbeidsredskap underveis i prosessen. Opplysninger er ført inn i oversikten etter hvert som jeg har funnet dem i arkivgjennomgang eller i mer eller mindre tilfeldige dykk inn i ulike kilder i Ovf. Det er bare unntaksvis opplysninger fra kilder utenfor Ovf som har supplert mine opplysninger i matrisen

Avgrensning av porteføljen

Innenfor porteføljen er det to grupper av boliger som jeg har valgt å utelate fra videre dybdestudier. Den ene gruppen er boliger for døveprestene. Til forskjell fra fondets øvrige presteboliger ligger disse i byene, og de har etter det jeg kjenner til ingen historisk forbindelse til prestegårdene. De kan ha en fortid som kommunale presteboliger, men dette er ikke undersøkt.

Den andre gruppen er boliger knyttet til bispesetene, bispeboliger og domprostboliger. Disse er av arkitektonisk interesse, men har en annen karakter med beliggenhet i byene, og med en annen tilsiktet representativitet. Det må bli tema for et annet studium. For å nevne de aktuelle bispeboligene veldig kort, dreier dette seg om Sør-Hålogaland bispegård i Bodø, tegnet av arkitekt Hans Magnus, bygget i 1950. Hålogaland bispedømme ble delt i 1952, og vi fikk da bispeseter både i Tromsø og Bodø. Nidaros bispegård ble bygget i 1956, og er tegnet av arkitekt Helge Thiis, som i denne tiden var ansvarlig for domkirkerestaureringen. Bjørgvin bispegård bygget i 1958, er også tegnet av Magnus. Den siste er Agder bispegård i Kristiansand, bygget i 1955, antatt tegnet av byarkitekt Erikstad.

I den totale samlingen av eiendommer er det også en ganske stor gruppe boliger som det i min arkivgjennomgang ikke har vært mulig å finne tilstrekkelige opplysninger om. Dette er som regel boliger som er kjøpt ferdige, ikke bygget for formålet, og de er allerede avhendet igjen. Jeg har valgt å utelate videre undersøkelser av disse, særlig ettersom det er tilstrekkelig med

andre objekter i porteføljen som kan illustrere de forhold og problemstillinger som jeg er opptatt av å formidle.

Prestegårdsnavn og Prestegårdsnummer

Alle fondets prestegårdseiendommer er identifisert med et prestegårdsnummer.

Nummereringen starter i Østfold med nr.1 Hvaler prestegård, og løper til Finnmark, med nr. 483 Sør-Varanger prestegård. Det ble en gang etter siste krig etablert en ny nummerserie 9xx som identifiserte boliger som ikke var knyttet til gårdsbruk. Denne nummerserien er ikke relatert til geografi slik den gamle nummerserien var. Eiendom nr. 923 og 924 kan ligge på helt ulike kanter av landet. Det ser ut til at mange nyanskaffede boliger har overtatt både navn og nummer fra eldre eiendommer som er solgt eller tatt ut av bruk på annen måte, eller den nye boligen kunne få en betegnelse som nr 901 Rakkestad nye kapellangård. Av nummer og navn ser vi at det er en nyere bolig og den nye boligen erstatter nr 17 Rakkestad kapellangård. Det er slik sett ikke ett helhetlig system for å gjenfinne eller identifisere de nye boligene. De kan ha nummer både i den gamle gårdsserien, og i den nye 9xx serien.

Ellers er sammenføring av kommuner krevende når man skal sortere i presteboliger. Vi skal senere se at dette var en omfattende prosess tidlig i 1960-årene. Det som er nr 20 Greåker prestebolig har også etter hvert fått navnet Tune kap(ellanbolig) og ligger i Sarpsborg. Ved hjelp av egen kunnskap og tidligere kolleger er det meste nøstet opp i, men ikke alt. Derfor er det etterlatt noen spørsmålstegn.

Nøkkelopplysninger

På grunnlag av opplysninger hentet fra de ulike kildene internt i Opplysningsvesenets fond har jeg etablert en matrise med en rekke nøkkelopplysninger for hver enkelt eiendom. I matrisen er avgrensningene som er redegjort for nedenfor lagt til grunn.

Følgende nøkkelopplysninger er gitt til hvert objekt: Prestegårdsnummer og navn, Gårds- og bruksnummer, Adresse, Kommune, Fylke, Byggeår dersom bygget av Ovf, Arkitekt eller leverandør, dersom ferdighus, År for anskaffelse, dersom kjøpt, og til sist et felt for Kommentarer.

I kommentarfeltet er det angitt noen utfyllende opplysninger, blant annet byggeår for kjøpte boliger der dette er kjent. Det er også angitt i kommentarfeltet når opplysninger mangler. Dette gjelder mellom 20 og 30 boliger.

Angivelse av fylke er basert på gammel fylkesinndeling, men de to Trøndelagsfylkene er slått sammen. I mange spørsmål som angår forvaltningen av boligene har det meste vært inndelt etter bispedømmenes grenser, fordi dette har vært en svært viktig samarbeidspartner for fondet. I denne sammenhengen vurderes det ikke som relevant å inndele etter bispedømmenes grenser.

Matrisen kunne også hatt med informasjon om begrunnelsen for at det ble anskaffet ny bolig, og mer informasjon om tomtesituasjonen. Jeg har i stedet valgt å redegjøre for dette i de enkelte eksemplene.

Hvem og hva er «departementet»

I oppgavens ulike kapitler vil det ofte være omtalt og henvist til «departementet». Det er vanlig i statsforvaltningen at ulike arbeids- og ansvarsområder flyttes mellom departementer og dermed settes i organisatorisk sammenheng med andre og nye saksområder. Dette skjer oftest i forbindelse med regjeringsskifter, men også i forbindelse med ønske om å forsterke ulike sammenhenger i departementenes arbeidsområder, eller i forbindelse statsrådsbytter og deres ulike kompetanser. Endringene synliggjøres ofte av endringer i departementets navn.

I denne oppgaven er det på underliggende nivå, avdelingsnivå, alltid Kirkeavdelingen som menes og brukes. Forvaltningen av Opplysningsvesenets fond, prestegårdsforvaltningen, har alltid hørt inn under kirkeavdelingens ansvars- og arbeidsområde. Dette gjelder helt til vi i 2017 får det formelle skillet mellom stat og kirke, men forvaltningen etter dette tidsskillet blir lite berørt i denne oppgaven. Kirkeavdelingen var i noen perioder organisert sammen med kultursaker, andre perioder sammen med undervisning. Nedenfor gjengis den departementale tilhørigheten til Kirkeavdelingen gjennom den aktuelle perioden. I parentes er oppgitt tidsperiode og den aktuelle regjeringsdannelsen.

Departementets navn var Kirke- og undervisningsdepartementet (1818-1990), Kirke- og kulturdepartementet (Syse)(1990), Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet (Brundtland II) (1991-2002), Kultur- og kirke departementet (Bondevik II) (2002-2010). Deretter ble Kirkeavdelingen overført til det som ble hetende Fornyings- administrasjons- og kirke departementet (Stoltenberg III) fram til 2013, Kulturdepartementet (Solberg) fram til 2017. Fra 2017 ble den norske kirke skilt fra staten, og Kirkeavdelingen opphørte. Den overordnede styringen av Opplysningsvesenets fond skjer i dag fra Barne- og familiedepartementet, Forbruker-, tros- og livssynsavdelingen.

Kapittel 2 Prestegårdenes tidlige historie

Opplysningsvesenets fond (Ovf) ble dannet ved lov i 1821, og har nylig feiret sitt 200-års jubileum. I alle disse 200 årene har det stått strid om hvem som er rettmessig eier til fondet og dets eiendeler. Enten er det staten eller så er det kirken. Ulike juridiske tungvektere har gjennom 1800- og 1900-tallet alle funnet holdepunkter for sine ulike standpunkter.

Historiker Gudmund Sandvik ga i 1965 ut boka *Prestegard og prestelønn*.⁴ Dette var et stort arbeid som med støtte fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd var påbegynt i 1955, og ferdigstilt i 1964. Her blir ikke bare ulike syn på eierskaps-spørsmål berørt, men mange sider av prestegårdenes historie gjennomgått og drøftet. Mye verdifull kunnskap er samlet, og boka er helt sentral for de som ønsker kunnskap om prestegårdshistorien. Boka har vært en av mine viktigste kilder i oppgaveskrivingen.

Mye kunnskap og fakta er også samlet og formidlet i ulike styringsdokumenter gjennom årene. I arbeidet med den historiske gjennomgangen er det særlig Stortingsmelding 64 (1984-1985), *Forvaltning av Opplysningsvesenets fonds eiendommer*, og Melding til Stortinget 29 (2018-2019), *Opplysningsvesenets fond* som har vært mine kilder.

I dette kapittelet skal vi ta et blikk bakover på opprinnelsen til prestegårdene, fra middelalder, reformasjon og inn på 1800-tallet, med ny grunnlov, og etablering av Opplysningsvesenets fond. Prestegårdene berører nasjonsbyggingen i stor grad, og er sentrale for skolevesenet og utvikling av landbruket. Det samles en betydelig kapital når deler av jordegodset etter hvert selges. Sist i dette kapittelet skal vi innom hvordan ansvaret for vedlikehold av prestegårdene flyttes gjennom årene.

2.1 Opprinnelsen til Opplysningsvesenets fond

Middelalderen

Eiendommene som hørte til fondet i 1821 har i mange tilfeller sin opprinnelse tilbake til middelalderen. Lovverket for kristningen av Norge, kristenretten eller Olavsretten på 1000-tallet – bygget på germansk rett. Den som bygget og eide kirken hadde rett til å velge prest, og hadde full råderett over kirken. Ofte gikk bøndene sammen om å bygge kirker, i tillegg til kongene og andre store jordeiere. En antar at det ble bygget 1300 kirker i Norge på 1100- og

---

⁴ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*.

1200-tallet.⁵ Prestene og kirkene ble tilført eiendommer og økonomiske rettigheter slik at presten kunne forsørges, og kirkene holdes vedlike.

Etter hvert ble Olavsretten utfordret av den kanoniske rett som var betegnelsen på rettssystemet i den romersk-katolske kirken.⁶ Etter denne retten skulle kirken utnevne prester og ha domsretten i kirkelige spørsmål. Kanonisk rett har hatt stor innflytelse på mange rettsområder, og hadde ikke bare regler om kirkelige forhold, men om ekteskap, testamenter og andre spørsmål som var regulert i verdslig rett.

Ovf har presentert fem av sine eldste prestegårder i en egen skriftserie, «Prestegarden gjennom 200 år», utgitt på Selja forlag. Ett av eksemplene er Lesja prestegård, som har en tidstavle med start tilbake til år 1021⁷. Tidstavla gir en god oversikt over viktige årstall i prestegårdens historie, både spesielt for denne eiendommen, og generelt med de endringene som kommer av endringer i lovverk og forvaltning, og gjelder for alle prestegårdene.

Prestegård med lange tradisjoner. Lesja prestegård. Foto: Ovf

Fra rundt 1150 ble det lovlig å gi jordegods til kirken, gjerne som såkalte sjelegaver, og kirken holdt da sjelemesser og gikk i forbønn for giveren. Det kunne være et forsøk verdt for å komme greit gjennom skjærsilden. I denne førreformatoriske perioden ble store jordeiendommer tilført kirken.

---

⁵ Meld.St. 29 (2018-2019), 17

⁶ https://snl.no/kanonisk_rett. Hentet 13092023

⁷ Skaug, «Lesja prestegård»

Det er anslått at kirkens enorme gods ved utgangen av middelalderen utgjorde halvparten av all fast eiendom i Norge.

Reformasjonen

Kirkens gods var på tidlig 1500-tall i hovedsak organisert i klostergods, bispegods og de to lokalkirkelige institusjonene, kirkebygget og presteembetet.

Ved reformasjonen ble kirkens verdier i klostergods og bispegods lagt inn under kronen, og regnet som del av krongodset. Kongen overtok ikke verdiene i de lokale kirkene og presteembetene på samme måte. Da eneveldet ble innført i 1660 ble det imidlertid en gradvis større overføring av kirkenes inntekter til fordel for kronen. Tidlig på 1700-tallet ble så mange som 620 kirker med tilhørende eiendommer og økonomiske rettigheter auksjonert bort til inntekt for kronen.

Christian V's Norske lov av 1687 fastslo prestens rett til prestegård, og sikret dermed inntektsgrunnlaget for prestene. Eiendommene, inntektene og de økonomiske rettighetene var i all hovedsak i behold fram til tidlig 1800-tall. Eiendomsmassen omfattet embetsgården, der presten selv bodde, i tillegg til bygselgårder eller leilendingsbruk som var utleid for tidsbestemt periode, og enkeseter; gårdsbruk som forsørget enkene etter tidligere prester. Denne eiendomsmassen ble i middelalderen betegnet som mensalgodset eller prestebordsgodset.⁸ Senere ble det omtalt som Det geistligheten benefiserte gods, eiendommer som er forbeholdt til bruk for prestene.⁹ Benefisert gods var en jordeiendom som lå til et embete og som embetsinnehaveren, beneficiarius, selv brukte eller hadde leieinntekter av. Uttrykket ble laget i 1660-årene og ble særlig brukt om «det Geistligheden beneficerede Gods».

Ved begynnelsen av 1800-tallet var denne eiendomsmassen fremdeles omfattende, selv om det samlede kirkegodset var betydelig redusert i perioden fra reformasjonen. Rundt 1800 er det antatt at prestebordsgodset utgjorde om lag 10-15 % av all fast eiendom i Norge.

2.2 1800-tallet

1814 - Ny grunnlov og sterke motsetninger

---

⁸ <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Leksikon:Prestebordsgods>. Hentet 24112023

⁹ <https://www.snl.no/benefisert> gods. Hentet 11092023

De store verdiene som denne eiendomsmassen utgjorde, var fristende å bruke til mange ulike formål, og det var sterke motsetninger blant deltakerne på riksforsamlingen på Eidsvoll. Tre år tidligere, i 1811, var det endelig besluttet å etablere et universitet i Norge, og det var blant annet vist til «det offentlige og benefiserede Jordegods» som finansieringskilde. En kommisjon som ble nedsatt for å utrede spørsmålet knyttet til universitetet skaffet rede på omfang og verdi av det benefiserte godset, og gikk til konferanse med Kanselliet med et forslag om å bruke 2/9 av den totale inntekten fra fondet til universitetet, og 4/9 til trengende geistlige embetsmenn og til allmueskolene. Den siste tredjedelen skulle gå til beneficiarius, altså den som innehadde det aktuelle embetet som eiendommen hadde tilhørt. I konferansen stilte Kanselliet krav om en protokolltilførsel som blant annet sa følgende: «dets egentlige Bestemmelse har været og er, derved at lønne umiddelbar Folkelærere, næmlig Præstestanden og Almueskolelærere.»¹⁰ Kanselliet mente i utgangspunktet at universitetet burde finansieres av statskassen, ettersom det ville ta tid å selge eiendommer fra det benefiserte gods som kunne gi driftsinntekter. Det ble da skissert en løsning hvor de første årenes drift av universitetet ble lånefinansiert, og derved gikk Kanselliet inn på den foreslåtte løsningen:

baade Geistligheden ... finne god og passende Erstatning, og det Overblevne, ogsaa naar det norske Universitet tillagdes den af Commissionen foreslaaede Anpart, efter al Sandsynlighed være tilstrækkeligt til at yde den Hjælp til Almueskolevæsenets Understøtning, som derfra var forventet,....¹¹

Bøndene på sin side, mente at det benefiserte godset skulle brukes som grunnfond for en riksbank. Det var i 1813 skrevet ut et krav om at all matrikulert jord skulle pålegges en 6 % formuesskatt, som skulle finansiere grunnfondet i en dansk-norsk riksbank. Bøndene henvendte seg direkte til Konstitusjonskomiteen om saken, og tok til orde for at prestene burde ha embetsgårder og fast lønn, slik at resten av det benefiserte godset kunne danne grunnfond i riksbanken. Denne korrespondansen sies også å ha et vesentlig innslag av prestefiendskap i følge Sandvik.¹²

I april 1814, med pengekaos og prisstigning, var det et skremmende perspektiv for prestene om de skulle havne på fast lønn. Det var også utrygt hvordan Stortinget i årene fremover ville vurdere spørsmålet om bruk av verdiene i det benefiserte godset. Grunnloven hadde i tidlige utkast ingen bestemmelse om disponering av verdiene, men i det endelige interne utkastet ble

---

¹⁰ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 237.

¹¹ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 238, som siterer fra Universitetskomisjonen i Kanselliet 15.03.1812. Ref. Sandvik note 53.

¹² Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 239.

dette inkludert i lovteksten. Med grunnlovens § 106 fikk fondet sin beskyttelse, noe som har hatt stor betydning i de lange og krevende diskusjonene, helt fram til i dag, både om bruken av fondet og om hvem som egentlig eier verdiene.

Diskusjonene i grunnlovsforsamlingen synliggjorde klassemotsetningene tydelig, men det var de geistlige som vant voteringen om § 106 med 69 mot 40 stemmer. Av de 40 var det alle forsamlingens 37 bønder og 3 kondisjonerte.

Konklusjonen ble derfor at disse verdiene fikk en spesiell grunnlovsbeskyttelse, og hverken regjeringen eller Stortinget kunne fritt anvende disse inntektene. Grunnlovens bestemmelse § 106, første punktum fikk følgende ordlyd:

«Saavel Kjøbesummer som Indtægter af det Geistligheden benefiserede Gods skal blot anvendes til Geistlighedens Bedste og Oplysningens Fremme». Denne ordlyden er senere modernisert i skrivemåte ved grunnlovsreformen i 2014, og bestemmelsen er flyttet til § 116, men innholdet er ikke endret.

1821 Opplysningsvesenets Fond – mindre eiendom og mer penger

I 1821 vedtok Stortinget «Lov av 20. august 1821 angaaende det benefiserede Gods». Også etter at grunnloven ble vedtatt i 1814 hadde det pågått en diskusjon om eiendomsretten til prestegårdsgodset, og det var stor uenighet om hvorvidt bygselgårdene til prestegårdene skulle selges eller fortsatt bygsles bort. Christian Magnus Falsen var sentral i disse diskusjonene, og han laget et utkast til lov om det benefiserte godset der eiendommene ikke skulle selges. Diskusjonene gikk i flere år fram til 1821, da loven ble vedtatt med stort flertall i Odelstinget. Her ble det bestemt at bygselgårdene - leilendingsbrukene - skulle selges når bygselperioden var ute. Salgsinntektene skulle tilfalle det som i loven ble kalt «Opplysningsvæsenets fond». Loven fastsatte at avkastningen fra det nydannede fondet skulle fordeles med 1/3 til det nyetablerte norske universitetet, og 2/3 til forbedring av lønn og pensjoner for lærere, prester og deres enker, i tillegg til alminnelige opplysningsformål. Altså «til Geistlighedens bedste og Oplysningens Fremme» i tråd med grunnlovens bestemmelse.

I perioden fra slutten av 1700-tallet og fram til midten av 1800-tallet hadde rundt 300 eiendommer fra det såkalte prestebordsgodset blitt solgt til ulike sivile og militære formål, sorenskrivergårder, militære sjefsgårder og lensmannsgårder. Dette salget ble stoppet i 1848 da det ble ansett for å bryte med Grunnlovens § 106. Så sent som i 1960 innløste Staten disse eiendommene med et erstatningsbeløp på 13 mill. kr til Opplysningsvesenets fond.

Gjennom hele 1800-tallet ble store deler av det gamle prestebordsgodset solgt, og inntektene ble lagt i egne særfond – også kalt de sentralkirkelige fondene - forvaltet sammen med Opplysningsvesenets fond. Disse var:

Jordavgiftsfondet: Består av inntekter fra innløsning av jordavgifter ved salg av bygselgårdene.

Pensjonsfondet for geistliges enker: Består av inntektene fra salg av presteenkesetene. Kirkedepartementet fant i 1838 ut at av de 289 enkesetene i landet, var det bare 127 gårder som kom geistlige enker til gode, og av totalt 160 enker var det bare 17 som selv bodde på gårdene.¹³

Det geistlige byggefond: I 1866 kom en egen lov om at deler av inntektene fra salg av presteenkesetene, som etter hvert utgjorde store summer, og som ikke var nødvendig for underhold av presteenkenene skulle brukes til byggearbeider på de geistlige embetsgårdene. Inntektene i dette fondet ble udelt disponert av Kirkedepartementet, ikke fordelt mellom universitetet, presteskapet og undervisningsvesenet.

Prestegårdsfondet: I 1882 ble Reduksjonsloven vedtatt.¹⁴ Den bestemte at deler av embetsgårdene skulle selges, og bringes til «normal» gårdsstørrelse. Det betydde maksimalt å kunne fø 3-5 hester, 10-20 kyr, og de skulle bare ha et passende antall husmannsplasser.

Ved århundreskiftet var bygselbrukene allerede solgt, og turen var nå kommet til husmannsplassene. Først ble mange solgt da Reduksjonsloven trådte i kraft, og ved lov i 1923 ble resten av prestegårdenes husmannsplasser solgt.¹⁵ Alle inntektene fra disse eiendomssalgene ble lagt inn i Prestegårdsfondet. Inntektene fra dette fondet skulle først og fremst brukes til lønnstilskudd til de embetene som var berørt av reduksjonsloven, og dersom det var rom for det kunne det også gis lønnstilskudd til andre embeter.

Særfond under Prestegårdsfondet: Etablert i 1923 og samlet overskudd av inntekter «som rike embete ikkje trong av vederlag, festeavgifter, embets- eller avsaknskapitalar, for å brukast til ulike kyrkjelege formål. Det skulle Departementet gjera, utan budsjettvedtak av Stortinget.»¹⁶ Hit gikk inntektene fra mer tilfeldige salg av parseller av prestegårdseiendom, utenom det som var kommet i stand på grunn av Reduksjonsloven.

---

¹³ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 254

¹⁴ «Lov om Salg af det Overflødige af Embedsgaarde», reduksjonsloven av 1882.

¹⁵ Lov av 23. februar 1923), ref. Meld.St. 29 (2018-2019), 19.

¹⁶ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 269

I tillegg til disse fondene som stammet fra salg av prestebordsgods er det ytterligere ett fond som må nevnes fordi det har betydning for finansiering både av prestenes underhold og senere også for finansiering av presteboliger og kirker.

Det Nordlandske Kirke- og Skolefond: Ble opprettet i 1715 som en stiftelse, opprinnelig kalt «Misjonsfondet». Misjonsfondet fikk overdratt kirker og kirkegods i Finnmark, Troms og på Helgeland fra kongen, og fikk sine inntekter fra forpaktningssavgifter og i tillegg en spesiell avgift lagt på alle menigheter i Norge. Også avgifter på tørrfisken fra fiskeværene i Lofoten var en finansieringskilde for det som fra 1802 het Det Nordlandske kirke- og skolefond.

Formålet var å omvende «lapperne», og fra 1742 skulle avkastningen av fondet også dekke alle utgifter til skolevesenet i distriktet. Misjonsfondet fikk bygget 3 kirker, 3 kapeller og 5 skoler i Finnmark.

Etter vedtak i 1821, samme år som loven om Opplysningsvesenets fond ble vedtatt, ble også «Lov, angaaende de Nordlandske Kirkers Salg» vedtatt, og de aller fleste kirkene som dette fondet eide ble solgt.¹⁷ Fondet eide fremdeles mange prestegårder og klokkergårder. I 1849 ble Tromsø Stift – det som nå heter Nord-Hålogaland bispedømme – etablert, og overtok styring av stiftelsen. Mange ble solgt, og i 1937 eide det Nordlandske Kirke- og Skolefond kun 15 prestegårder i Finnmark.

Gjennom årene har både inntekter og kapitalen gått til lønnsbidrag til prestene i både Sør- og Nord-Hålogaland bispedømmer, lønn til kirketolker mellom norsk og samisk, og vedlikehold av kirkene i nord. Ikke minst har fondets midler bidratt vesentlig til gjenreisningen av kirker og prestegårder i Finnmark etter annen verdenskrig. Dette fondet ble avviklet i 1972, da fondsmidlene var brukt opp, og fondets eiendommer ble samtidig overført til Opplysningsvesenets fond. Loven ble opphevet i 1996.

Som vi ser er det en lang rekke ulike fond som samlet inntekter fra salg av prestebordsgodset. Det var god orden på å holde de ulike inntektene fra hverandre, og sørge for at de ble brukt til sine angitte formål. Sammenhengen mellom prestegårdenes inntekter og embetets (prestens) underhold var tydelig. Gjennom pengeoverføringene tilbake til prestene fra de ulike særfondene ser vi at de har en gradvis overgang fra naturalhushold til pengeøkonomi. Verdien kom uansett fra prestegårdene, men var omsatt til penger gjennom eiendomssalg. Prestene var blitt en slags rentenister.

---

¹⁷ Lov av 01.08.1821 nr. 2. lovdata.no/dokument/NLO/lov/1821-08-01-2. Hentet 09082023.

2.3 Opplysningsvesenets fond – en bank for bønder, embetsmenn og kommuner

Til opplysningens fremme – finansiering av universitet og skole

Vi har tidligere hørt at det var sterke motsetninger mellom bøndene og embetsmennene som var samlet på Eidsvoll i 1814, også i de kommende Storting. Norge hadde fått sitt universitet, finansiert av Opplysningsvesenets fond, men embetsmennene ville mer; de ønsket å etablere faste skoler og avløse omgangsskolen. Det fantes to parallelle økonomier på denne tiden; embetsmennes og by-næringenes pengeøkonomi, og bondesamfunnets selvforsyningsamfunn. En overgang fra omgangsskole til fast skole ville bety en overgang til pengeøkonomi og utgifter til lokaler og lærere. Bøndene fryktet økt skattebyrde. Også her var Opplysningsvesenets fond godt å ha, herfra kunne utgiftene til fast skole dekkes. Det var forhandlinger om flere forhold mellom bønder og embetsmenn. Da leilendingsbrukene skulle selges, fikk bøndene sikret at kjøpsvilkårene var rimelige, og *Opplysningsvesenets Fond* skulle låne ut penger som en slags statsbank. Også bønder som trengte kapital til å legge om landbruksdriften fikk lån i fondet, som allerede i 1836 hadde totalt 2600 låntakere. Slike ordninger gjorde det mulig å få gjennomslag for loven om allmueskolen på landet i 1827, og ikke minst landsskoleloven av 1860. I melding til Stortinget nr. 29 2018-2019 om Opplysningsvesenets fond er det på sidene 25-27 gjengitt et utdrag av Kim Gunnar Helsvigs bok Kunnskapsdepartementets historie, utgitt av Kunnskapsdepartementet i 2014. Utdraget gir et godt eksempel på at fondet er tett vevet sammen med ulike samfunnssektorer gjennom historien, og at verdiene i prestegårdene gjennom tidene er anvendt til beste for fellesskapet på så mange måter.

Fra 1842 ble bruken av midlene bestemt av Stortinget gjennom budsjettvedtak. Den lovbestemte fordelingen for universitetet stod ved lag helt til 1963, som var det siste året det ble bevilget midler til UiO fra Opplysningsvesenets fond.

Opplysningsvesenets fond hadde gjennom hele 1800-tallet fått en rekke nye utgifter å dekke for fellesskapet. Loven av 1861 om landsfolkeskolen innebar en stor sentral utgiftspost som skulle dekkes av Opplysningsvesenets fond, i tillegg til finansiering av Universitetet, og utgifter til presteskapet og prestegårdene. Fondet til «geistlighetens beste og opplysningens fremme» kunne ikke lenger dekke alle sine kostnader, og det ble ytt store tilskudd fra staten til fondet. Allerede i 1861 var dette tilskuddet på 20.000 speciedaler, og vokste snart til 1,4 mill.

kroner ved århundreskiftet. Ved årsskiftet 1919/20 var tilskuddet på 13,5 mill.kr., og i 1924/25 nesten 23 mill.kr.¹⁸ Dette er siste året statens utgifter til folkeskolen blir gitt via Opplysningsvesenets fond.

Til geistlighetens beste – prestelønn og prestegård

Utover på 1800-tallet ble byggearbeider på prestegårdene mer kapitalkrevende. Det ble brukt flere ulike materialer til innredning og dekor. Det trengtes flere håndverkere og arbeidslønningene steg.¹⁹ Prestene kunne i noen tilfeller dekke kostnader av egen lomme, men mange prester hadde ikke tilgjengelige midler, og måtte låne penger. Ettersom Opplysningsvesenets fond utover 1800-tallet ble stadig mer fylt opp av penger fra eiendomssalg, kunne prestene søke om lån her. Det ble etter hvert også mulighet til å søke om tilskudd til investeringer i prestegårdens bygninger fra fondet, etter at «Det Geistlige byggefond» ble etablert i 1866. Jordbruket er i sterk utvikling i andre halvdel av 1800-tallet, og opprusting av bygningsmassen skjer like mye til uthus og driftsbygninger som til boligene -eller innhus- som Jan Erik Horgen benytter som begrep.

Fra 1839 fikk også kommunene adgang til å låne penger i fondet, og det blir betegnet som den første kommunalbanken.²⁰ Helt opp til våre dager er det adgang til å låne penger i Ovf, men nå til kirkelige formål, som bygging av kommunale presteboliger, kirker og forsamlingslokaler.

2.4 1900-tallet. Forpaktere og pengeøkonomi. Fredning av kulturminner

Forpakteren overtar driften av prestegården

Overgangen mot pengeøkonomi fikk store konsekvenser for driften av prestegårdene. Med salg av leilendingsbrukene og etter hvert også husmannsplassene var det også vanskelig for prestegårdene å få tak i billig arbeidskraft. Mot midten av 1800-tallet ble det større konkurranse om arbeidskrafta, både fra offentlig virksomhet som utbygging av telegraf og jernbane, og ikke minst fra den amerikanske prærien. Allerede på 1700-tallet var det ikke uvanlig at driften av prestegården ble ivaretatt av en forpakter. Utover på 1800-tallet ble det

---

¹⁸ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 283

¹⁹ Horgen, *Norske prestegarder*, 240

²⁰ Meld. St. 29 (2018-2019), 23

stadig mer vanlig, og i 1887 var 141 av landets 421 prestegårder bortforpaktet.²¹

Forpaktningsavgiften ble betalt delvis i penger og delvis i naturalia.

Utover på 1900-tallet ble forpaktning av prestegården den alt vanligste måten å drive gårdene på. De to første tiårene økte produktiviteten med 50 % for hver sysselsatt i jordbruket.

Utviklingen fortsatte utover 1900-tallet, og i perioden fra 1930 til 1972 var sysselsettingen i landbruket halvert, men avkastningen mer enn doblet.²² Maskiner hadde overtatt, og arbeidskraften var sysselsatt i andre næringer.

Landbruksingeniører og Arkitekter. Prestegårdsbygningene blir tegnet.

Det eldste eksempelet vi kjenner som en typetegning for prestegårdsbolig er Jacob Wilses fra 1796. Mer kjent, og senere benyttet er den Sverdrup-Lindstowske normalplanen med det første kjente utkastet fra 1827 for Vadsø prestegård. I 1829 hadde Kirkedepartementet utgitt utkast til kirkebygninger på landet, og Linstow utarbeidet også utkast til standardtegninger for prestegårder. Det var likevel landbruksreformatoren Sverdrup som fikk oppdraget fra departementet om å utforme tegninger og beskrivelse for prestegårdsbygningene, basert på utkastet til Linstow.²³ Sverdrups tegninger og veiledning utkom i 1835, og det ble bygget en del våningshus og uthus etter disse planene i de følgende tiårene. Etter dette er det ikke gitt lover eller bestemmelser om utformingen av husa på prestegårdene generelt, men det var fellestrekk for rom og innretninger som fantes på prestegårdene i kraft av den spesielle funksjonen. I etterkrigstida skal vi likevel se at det er mange føringer fra departementet som byggherre og fra prestenes fagforening til størrelse, standard og innhold i prestens bolig.

I perioden 1880 – 85 kjenner vi til noen få arkitekttegnede hovedbygninger, bl a Jacob Nordan sine tegninger for Velfjord, Kvæfjord, Manger og Dverberg prestegårder. De var alle utformet i en rik sveitserstil.²⁴

Fra 1880-årene fikk vi landbruksingeniører, som først bidro til bedre landbrukstekniske løsninger med grøfting og mer moderne driftsbygninger. Med industrialiseringen av landbruket ble husbygging til vitenskap. Landbruksingeniør Gudbrand Tandberg ga i 1885 ut boka «Kortfattet Veiledning i Bygningsvæsen paa Landet»²⁵. Bruk av stein ble mer utbredt i landbruksbebyggelsen. Prestegården var først ute når det gjaldt ny kunnskap og nye

---

²¹ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 271

²² Elster, «Inn i en ny verden», 20.

²³ Horgen, *Norske prestegarder*, 151.

²⁴ Horgen, *Norske prestegarder*, 236.

²⁵ Christensen, *Den norske byggeskikken*, 272.

byggemåter. Allerede i 1855 ansatte staten tre statsagronomer. En av dem var svenskfødte Johan Lindeqvist²⁶, som ble den viktigste fødselshjelperen for nyskapningen den norske enhetslåven.

Landbruksingeniørene tegnet mange boliger for forpakterne på prestegårdene, og etter hvert fikk landbruksingeniørene også oppdrag med å tegne hovedbygninger. Dette vakte motstand, ettersom interessen for kulturhistorie og kulturminner var våknet, og arkitektene mente at landbruksingeniørenes bygninger ikke holdt godt arkitektonisk nivå.²⁷ Over i 1900-tallet kom arkitektene på banen, og kanskje den mest markante fra denne tiden er Ole Landmark, som tegnet en rekke presteboliger på Vestlandet.

I perioden 1900 - 45 ble det bygget rundt 70 - 80 nye presteboliger på prestegårdene. Ikke en av disse boligene fanget opp den nye arkitektoniske trenden med funksjonalistisk uttrykk. En mulig forklaring kan være at funksjonalismen på denne tiden i større grad var et byfenomen, og i alle fall ikke en nærliggende løsning når det skulle bygges nytt i et tradisjonelt gårdsmiljø.

I etterkrigstiden skal vi se at byggefeltvillaen tar over for embetsgården når det skal bygges ny bolig for presten.

Prestegårdene som kulturminner. Fredning og vern.

Fortidsminneforeningen ble etablert i 1844, og utover 1800-tallet ble kulturminnevernet til en profesjon, eller et felt, dominert av kunsthistorikere og arkitekter. Norge fikk sin første lov for å beskytte kulturminnene i 1897, og den gjaldt bare kirkene²⁸. Både Stortinget og bøndene vegret seg for å innføre lover som innskrenket eiendomsretten.

Kulturminnevernet ble omorganisert og institusjonalisert tidlig på 1900-tallet²⁹. Kulturminner fra før reformasjonen ble automatisk fredet i 1905, og i 1912 ble Riksantikvaren opprettet. Fra 1920 fikk vi «lov om bygningsfredning», og det ble mulig å frede bygninger eldre enn hundre år. Fra vern av kirkene var ikke veien lang over til prestegården. En rekke prestegårder ble i 1920-årene registrert og oppmålt, før de ble listeført og innberettet til den Antikvariske bygningsnemnd. Dette var fem innflytelsesrike menn, riksantikvaren, to arkitekter og to stortingsmenn, som satt i utvalget helt til 1940. Listeføringen over prestegårdene ble publisert

---

²⁶ Christensen, *Den norske byggeskikken*, 295.

²⁷ Horgen, *Norske prestegårder*, 153.

²⁸ Christensen, *Kunsten å bevare*, 45.

²⁹ Christensen, *Kunsten å bevare*, 72

i fortidsminneforeningens årbok i 1933, og omfattet i alt 375 bygninger på 190 prestegårder³⁰. Sett med dagens øyne var det store svakheter ved det utvalget som ble gjort, også av prestegårder på lista. Det var mange store og ganske likeartede gårdsbygninger i de store flatbygdene på Østlandet og i Trøndelag. Ikke så mange magre kall til fjells og langs kysten.

De tidlige listeføringene tilfredsstilte ikke en formell fredning. Det var uklart i mange tilfeller hva som var fredet, slik at den senere forvaltningen var vanskelig. Riksantikvaren igangsatte på 1980-tallet arbeidet med å gjennomføre en tematisk fredning av prestegårdene³¹. Vi hadde i 1978 fått «Lov om kulturminner av 9. juni 1978, nr.50» som ga de juridiske rammene. En foreløpig oversikt fra 1983 viste 470 fredete bygninger fordelt på 222 eiendommer³².

Prestegårdsforvaltningen fikk brev fra Riksantikvaren om hver enkelt fredningsprosess som var igangsatt.³³ Her var det ikke snakk om at noen få menn laget en liste på kammerset. Det er stor åpenhet og transparens i dagens prosesser forut for fredninger. Bakgrunnen for denne tematiske fredningsprosessen for prestegårdene var at prestegårdsforvaltningen planla salg av en rekke av de store gårdsanleggene til forpakterne.

Staten igangsatte tidlig på 2000-tallet et omfattende arbeid med vern og fredning av sine bygninger innenfor alle sektorer, Statens kulturhistoriske eiendommer (SKE). Det var nå åpenbart at en rekke verdifulle kulturminner, både eldre men kanskje særlig fra etterkrigstiden, var i en utsatt posisjon for riving og total ombygging. Opplysningsvesenets fond var ikke en del av dette arbeidet ettersom prestegårdene allerede var omfattet av relativt grundige fredningsprosesser. Ovf vegret seg også for å bli betraktet som en del av staten, da spørsmål om eierskapet til fondet fremdeles var flittig debattert.

Etter fredningsprosessene sent på 1900-tallet var Ovf Norges nest største eier av fredet og verneverdig bygningsmasse, bare forbigått av Forsvaret. Fondet sies å ha Nord-Europas største portefølje av fredet trehusbebyggelse. Til sammen var 418 enkelt-anlegg fredet. Etter en del salg var antallet i 2013 redusert til 311 anlegg³⁴.

I det seneste arbeidet med å sikre fondets kulturminner er det satt sammen en kulturhistorisk portefølje på om lag 100 eiendommer, som er ment å vise bredden i prestegårdshistorien. I denne inngår både bygninger og eiendommer som er fredet og bygninger uten noe formelt

---

³⁰ St. Meld. 64 (1984-85), 44.

³¹ Riksantikvaren, Fredningsarbeid i praksis.

³² St. Meld. 64 (1984-1985), 44.

³³ Eksempel med brev om fredning av Aure prestegård datert 13. desember 1984. Arkivref. RA/S-4711/D/Dd/L0063 1951-1995, 482-483

³⁴ Skaug, «Lesja prestegård», 55.

vern. Arbeidet var knyttet til de store endringene siste ti år med oppheving av prestenes boplikt, og med oppdeling av fondets eiendomsmasse mellom kirken og staten. Utvalget har ikke formell status, og det er heller ikke, så langt jeg kjenner til, fattet vedtak i fondets styre knyttet til sikring av porteføljen mot oppsplitting eller salg. En rekke av objektene i porteføljen har heller ingen restriksjoner mot ombygging eller riving.

Det er beklagelig at prestegårdsforvaltningen eller sentrale fagmyndigheter ikke har sikret denne delen av bygningsarven for fremtiden gjennom formelt vern eller fredning. Embetsboligene bygget for prestene etter andre verdenskrig representerer en byggevirksomhet over hele landet som gjennom arkitekturen viser totalt andre betingelser for prestenes liv og virke enn de gamle prestegårdene som er vernet. Det er heller ikke laget en samlet dokumentasjon av de nyere presteboligene.

I Drammen historielag sitt tidsskrift «Rundtom Drammen» tar redaktør Torkild Alsvik frem sin bekymring for de halvgamle kulturminnene. Med utgangspunkt i lokale eksempler skriver han i lederen for nr. 4 fra 2018, «Det sies at 40-50 år er den mest kritiske alderen for historiske bygninger. Blir de eldre er det større sjanse for at folk forstår deres arkitektur- eller kulturhistoriske betydning.» La oss håpe det, også for byggefeltvillaen til presten.

2.5 Vedlikehold på prestegårdene

Åbotshus og åbotsplikt

Så langt tilbake som til 1320 har vi kilder som beskriver hvilke hus som var prestens ansvar å holde i hevd, åbotshus.³⁵ I tillegg hadde gårdene ofte flere hus som var allmuens ansvar å vedlikeholde. Med Formannskapslovene av 1837 fikk kommunene i Norge selvstyre. Det som til da hadde vært allmuens vedlikeholdsplikt for en del av bygningene på prestegårdene, ble nå et kommunalt ansvar.

Begrepet Åbot beskriver den plikt enhver bruker hadde til å holde vedlike husa på en gard han ikke eide. Dette gjaldt for prestene som for andre embetsmenn, og det gjaldt for leilendinger. Ved hvert presteskifte skulle prestegårdenes åbotshus underlegges åbot ved en åbotsforretning. Denne taksten ble gjennomført av en lagrette, der lagrettemennene bygget sine vurderinger på kunnskaper og erfaring. Dersom hus og jordvei var funnet i orden, var

---

³⁵ Horgen, *Norske prestegårder*, 154

gården åbotsfri. Horgen siterer i sin bok lov av 1897 om geistlige embetsgårder der begrepet fikk et nærmere definert innhold, en slags bygningsmessig standard:

Ved aabodsfri Stand forstaaes, at Bygningerne baade i det Indre og det Ydre er holdt i saadan Stand, som maa ansees forsvarlig og passende efter denne Bestemmelse, saaledes at navnlig Tage, Lofte, Gulve og Vægge er hele og tætte, Døre, Vinduer, Skorstene og Ovne brugbare og ordentlige samt Kjeldere, Mur- og Tømmerverk vel vedligeholdt, at Rapning, ind- og udvendig Bekledning samt Maling er anvendt paa de Bygningsdele, som i Almindelighed pleier at være forsynet dermed, og at udslidte Bygningsdele er i rette Tid erstattet med nye, at Gjærderne er holdt i lovlig Stand og Jordveien i forsvarlig Hævd.

Ny lov i 1897 – det offentlige overtar ansvaret

I loven av 1897 var det flere viktige endringer.³⁶ Den vedlikeholdsplikten som allmuen hadde hatt for en del av bygningene på prestegården ble nå overført til embetet. Det ble også innført synfaringer av prestegårdene hvert fjerde år for å se til at de ble holdt i hevd. Dette var en videreføring av et lovpålegg som prostene hadde hatt gjennom hele 1800-tallet om å føre tilsyn med prestegårdene minst hvert tredje år, og rapportene finnes blant annet i visitasprotokoller.³⁷

Loven av 1897 hadde en bestemmelse om at embetsmann som var pålagt eller ønsket å sette i gang byggearbeider skulle sende inn planer, tegninger og kostnadsoverslag til departementet for godkjenning. Dette var en kontrollfunksjon, men departementet hadde ellers ingen generelle krav om bygningenes utforming eller innhold.³⁸ Landbruksingeniørene ble sentrale på prestegårdene for å forbedre avlinger og generelt gårdsdriften. Etter hvert tegnet de ikke bare driftsbygninger, men også hovedbygninger på prestegårdene. Som vi har hørt tidligere ble det etter hvert en profesjonsstrid mellom arkitekter og ingeniører, og arkitektene ble mer sentrale både ved nybygging og ved istandsetting av eldre hus.

---

³⁶ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 272

³⁷ Horgen, *Norske prestegarder*, 156

³⁸ Horgen, *Norske prestegarder*, 153

Kapittel 3 Prestekall og prestelønn

Prestegårdene har gjennom århundrene vært tett knyttet til prestenes levekår og utkomme. Vi kjenner begrepene fete kall og magre kall. Et fett kall var et presteembete med en stor gård med rik avling, med leilendingsbruk og husmannsplasser som ga leieinntekter og naturalytelser til presten og arbeidskraft til drift av prestegården. De magre kallene fant vi ofte i mer karrige deler av landet, høytliggende med lang vinter eller kystnære områder med dårligere klima og mindre sol og lys.

Når vi kommer til tiden etter andre verdenskrig, ser vi at prestenes boliger bygges løsrevet fra de tidligere embetsgårdene og bygges som en moderne villa, ofte i et byggefelt i et av de mange tettstedene rundt i Norge. En forutsetning for dette er at prestenes lønn er uavhengig av inntekter fra driften av prestegårdene.

Den norske befolkningen levde i hovedsak av primærnæringer helt fram til industrialiseringen skjøt fart på 1800-tallet. Da vokste byene sterkt og pengehusholdning overtok gradvis for naturhusholdning. Mange fant etter hvert sitt levebrød i industribedrifter eller solgte sine tjenester som håndverkere av ulike slag.

For prestene, som embetsmenn og en del av samfunnets elite, var det en overraskende lang og kronglete vei fram til de på 1950-tallet ble statsansatte og fikk statlig regulativlønn. Vi skal nå se på denne utviklingen fra prestene fikk sin lønn i form av inntekter fra prestegårdene og embetshandlinger, fram til vi fikk nye lover både om prestenes lønninger, og om prestegårdenes drift på 1950-tallet.

3.1 1700-1800-tallet

Komplisert system for embetsinntektene

Allerede før reformasjonen var det et komplisert lønssystem for presteskapet. Dette sto i hovedsak ved lag fram til 1800-tallet. Professor i kirkehistorie Hallgeir Elstad ved Teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo har skrevet om enkelte aspekter ved lønssystemet i sin artikkel «Lønn som fortent» i Norsk Teologisk Tidsskrift i 1996.³⁹ Han peker her på at de omfattende endringene i lønssystemet som ble innført i 1897 svekket den sterke sammenhengen mellom lokalsamfunn og prest. Sammen med vekkingsteologien, som også

---

³⁹ Elstad, «Lønn som fortent», 35

fikk stor betydning innenfor den ordinære kirken, ga dette nok noen utilsiktede virkninger for oppslutning om kirken.

På 1800-tallet er det mulig å snakke om to grupper av inntekter; de såkalte «visse» og de «uvisse» inntektene⁴⁰. De visse inntektene er eksempelvis jordavgift som ble betalt til faste tider som erstatning for jordeiendom som var bortforpaktet eller solgt, og fordelene av å ha fri bolig. De uvisse inntektene består av tiende og høytidsoffer fra menigheten, og i tillegg betaling for embetshandlinger som dåp, vielse og begravelse.

«Visse Indtægter», det vil sige saadanne, som med en bestemt aarlig Værdi falder til bestemte Tider, og «Uvisse Indtægter», nemlig Høitidsoffer og Betaling for kirkelige Handlinger undertiden i Forbindelse med Offer, det saakaldte Akcidensoffer.⁴¹

Presten tok seg altså betalt for dåp, vigsel, gravtale og andre embetshandlinger. På landsbygda var satsene for «ministrielle handlinger», eller «sportler» som det kaltes, fastsatt i lov, mens det i byene var overlatt til presten å «annamme hvis enhver dennem af en god Villie give vil, hvormed de bør lade sig nøie, og derover Intet videre fordre.»⁴²

Det var uten tvil en rekke eksempler på at prestene misbrukte sin rett til å kreve betalt for embetshandlinger. Et eksempel er gjengitt i *Norges Kulturhistorie*, bind 3 *Fra forfall til ny vekst*, i Knut Myklands kapittel «Skriver, fut og prest»

I 1729 nektet for eksempel visepastor John Wesseltoft i Inderøy prestegjeld almuen sakramentet fordi han ikke fikk 1 riksdaler av hver i prestatoll. Vinteren 1729-30 ble et lik stående fire måneder i åpen kiste fordi han ikke fikk en ku av den avdødes enke for likpreken og jordpåkastelse.⁴³

Gudmund Sandvik, som vi litt senere skal stifte bedre bekjentskap med, deler inntektene i tre grupper, da han har skilt ut inntekter og fordeler av prestegård og embetsbolig som en egen gruppe inntekter⁴⁴

Til sammen utgjør disse tre elementene det som kalles «embetsinntekten», og det fantes ikke to embetsinntekter som var like i hele landet. For mange prestekall var de «uvisse» inntektene

---

⁴⁰ Elstad, «lønn som fortent», 36, som siterer fra Motzfeldt U.A., *Den norske Kirkeret*, Christiania 1844, 328. Ref. Elstad note 3.

⁴¹ Elstad, «lønn som fortent», 36, som siterer fra Brock, S., *Norsk Kirkeret*, Kristiania, 1904, 272. Ref. Elstad note 4.

⁴² Norges Lover (NL) 2-12-7, sitert etter Motzfeldt i Elstad, 37. Ref. Elstad note 21.

⁴³ Knut Mykland, «Skriver, fut og prest», i *Norges kulturhistorie Bind 3 Fra forfall til ny vekst*, redigert av Ingrid Semmingsen m.fl.(Oslo: H.Aschehoug & Co.,1980), 184.

⁴⁴ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 265

en viktig del av prestelønna gjennom hele 1800-tallet, og de var i mange tilfeller faktisk hoveddelen av lønna.⁴⁵ Så lenge presten selv innkasserte lønna si, og så lenge soknebarna betalte, var det ingen grunn til at staten skulle påta seg byrden med å betale prestelønna.

Dagfinn Mannsåker har i sin bok om Det norske presteskapet i det 19. hundreåret, med undertittel «sosialhistoriske studiar» gjort rede for en rekke forhold ved denne embetsmannsgruppen. Han har viet plass til en drøfting av forholdet mellom en sterkt voksende befolkning og antallet presteembeter. Fra 1800 til 1840 økte folketallet i Norge med 50 %.⁴⁶ Med økt folketall økte de såkalte uvisse inntektene, men det ble stadig større forskjeller mellom by og land. På grunn av urbanisering og folkeflytting økte presteinntektene vesentlig mer i byområdene enn på landsbygda. Utover på 1800-tallet var det imidlertid generelle nedgangstider, og det ble vanskeligere for prestene å inndrive den delen av lønna som var betaling for embetshandlinger, og det kom inn mindre penger i offergaver.⁴⁷

En annen grunn til at prestelønna gikk ned er sannsynligvis den at det også fant sted en endring i holdningen hos innbyggerne i sognet til å betale prestelønna. Industrialiseringa hadde skapt en arbeiderklasse som sto fjernere fra, og kanskje også i et negativt forhold til kirka. Også hos prestene selv var det en gradvis holdningsendring. Mange så det som nedverdiggende å skulle motta offer på alteret, og kanskje mest av alt å skulle ta betalt for embetshandlingene. «For Brudevielser og Ligtaler gives undertiden henstand med betalingen, som da altid gaar tabt.»⁴⁸

Presterollen i endring

I det gamle lensstyret før eneveldet ble innført i 1660 hadde kirken en relativt uavhengig rolle, og formelt valgte menighetene selv sin prest. Med eneveldet ble prestene en sentral gruppe av kongens embetsmenn, og sammen med offiserene utgjorde de 2/3 av alle embetsmenn. I Søre Bergenhus Amt var i 1701 så mange som 29 av 38 embetsmenn geistlige.⁴⁹ I motsetning til de andre embetsmennene, som fogder og sorenskrivere var en stor del av prestene norskfødte. De representerte kongen i sitt distrikt, men de representerte også sitt distrikt i saker som ble tatt opp med sentralforvaltningen og kongen. Slik sett hadde de en to-veis rolle.

---

⁴⁵ Elstad, «lønn som fortent», 37

⁴⁶ Mannsåker, *Det norske presteskapet*, 53.

⁴⁷ Elstad, «lønn som fortent», 38

⁴⁸ Elstad, «lønn som fortent» 39, som i sin note 42 henviser til meldingene til Prestelønningskommisjonen i 1891 side 151.

⁴⁹ Mykland, «Skriver, fut og prest», 175.

Prekestolen ble brukt til å forme allmuens syn på konge og regime. Tidlig på 1700-tallet var det religiøs forkynnelse som stod i sentrum for prestene, men i siste halvdel av 1700-tallet ble de sterkt påvirket av de rasjonalistiske strømninger fra Opplysningstiden, og prestene ble folkeopplysere med et bredere fundament for sin gjerning. Mannsåker skriver

Omkring 1820 var storparten av presteskapet enno rasjonalistar i si grunninnstilling; (...) Dei rekna seg som «folkelærarar» og fann det heilt i orden at dei i embets medfør fekk ei mengd andre oppgåver enn berre å fremja det religiøse liv.⁵⁰

De ble foregangsmenn i vitenskap og kultur, og de spredte kunnskap både gjennom det talte ordet, men også ved at prestegårdene ble mønsterbruk for nyvinninger i landbruket og viste fram nye kulturuttrykk fra Europa. Etter at vi i 1739 fikk et påbud om at alle skulle lære å lese og skrive, ble det et nært forhold mellom kirke og skolevesen. Presten Hans Jacob Wilses (1736-1801) ord «*Væk med Uvidenheden*» kan stå som en programerklæring for prestene på sent 1700-tall.⁵¹

1800-tallet var tiden for store vekkelser både innenfor den etablerte kirken og med nye lekmannsbevegelser. Prestene møtte mange utfordringer, de skulle både holde kirken sammen overfor nye «konkurrenter», og de skulle betjene en større menighet enn tidligere. Det var både lokalt og sentralt et ønske om flere prester, delvis begrunnet med den store befolkningsøkningen, og delvis knyttet til de sterke religiøse strømningene i samfunnet. Det var likevel ikke uvanlig at prestene motsatte seg deling av prestekall, da det ville føre til dårligere økonomiske kår for dem som satt i kallet når både menighet, landjord og offergaver skulle deles. Regjeringen ivret for flere prester og deling av kall, og i en nekrolog over Statsråd Riddervold står det at embetsdelinga i hans statsrådstitid har «bidraget adskilligt til Forværrelse af Præstestandens økonomiske Kaar».⁵²

Da var det et formildende faktum at bidrag fra både Opplysningsvesenets fond og Nordlandske Kirke- og Skolefond kunne supplere de lokale inntektene.

Den sentrale kirkelige strategen Gisle Johnson som virket midt på 1800-tallet, ville integrere den pietistiske vekkelsesreligionen i folkekirka. Da var det ikke nok å være døpt, man måtte også være omvendt, eller vekket. Dette representerte et brudd med den folkekirkelige kristendommen. Vi kan konstatere at det oppstod en splittet presterolle, på den ene siden

---

⁵⁰ Mannsåker, *Det norske presteskapet*, 58

⁵¹ Mykland, «Skriver, fut og prest», 195

⁵² Mannsåker, *Det norske presteskapet*, 53

folkekirke- eller embetspresten, og på den andre siden en prest for de omvendte.⁵³ Med dette smuldret etter hvert den kollektive religiøsiteten i bondesamfunnet bort, og ble erstattet av en individualistisk moderne vekkelserkristendom.

En ny og innsnevret forståelse av presterollen var i ferd med å få fotfeste i pretestanden. For et geistlig lønssystem som var basert på tilhørigheten med lokalsamfunnet, fikk dette store konsekvenser.

Forsøk på å modernisere lønssystemet

Gjennom hele 1800-tallet var det en rekke forslag og utredninger om nye ordninger for prestelønn. Historikeren Gudmund Sandvik omtaler disse prosessene bredt i sin bok «Prestegård og prestelønn» som ble utgitt i 1962.

Allerede på Riksforsamlingen kom det forslag fra bøndene om at prestene burde settes på fast lønn, men dette ble ikke tatt særlig alvorlig. I 1827 kom det privat forslag fra to geistlige til Odelstinget om fast regulativmessig lønn fra staten, men dette ble avvist med stort flertall. På 1830-tallet pågikk utredninger om både faste satser for embetshandlinger, faste satser for offer og fast lønn for prestene, men alt ble til slutt avvist av departementet.

På 1840-tallet ble det igjen igangsatt utredning om en ny avlønningssmåte for prestene. Den geistlige lønningskommisjonen av 1843 kom i 1846 med sin betenkning. Statslønn ble nok en gang frarådet. Det ville bety at menighetens del av presteinntekten måtte erstattes av nye skatter, og statsbudsjettet måtte økes. Det var også en våknende motstand i kirkelige kretser mot å blande kirkens økonomi med statens.⁵⁴

Prestelønnskommisjonen tok imidlertid til orde for å redusere størrelsen på prestegårdene, ut fra de behov prestene hadde.

Den Tid, da man, med Miskjændelse af Religionens og Kirkens Betydning, mere agtede Præsten, som Formand for Landhuusholdning og Agricultur, end for hans Virksomhet, som Præst, er nu, om end ikke aldeles forsvunden, saa dog i Hensvinden.⁵⁵

Et gjennomslag for mindre prestegårder fikk vi med reduksjonsloven som ble vedtatt i 1882, og som medførte salg av mye prestegårdsjord.

---

⁵³ Elstad, «lønn som fortent», 40

⁵⁴ Sandvik, 266, som i sin note 59 henviser til stortingsforhandlinger i 1846 om forslaget til ny lønningslov for geistlige embetsmenn.

⁵⁵ Sandvik, 254, som i sin note 25 henviser til stortingsforhandlinger som gjengitt ovenfor.

Forslaget om en endring i det geistlige lønningssystemet møtte både prinsipielle og praktiske problemer, og ble lagt bort i 1848. Endringer i lønssystemet fikk ikke gjennomslag før prestelønnskommisjonen av 1890 la grunnlaget for nye lover om den geistlige lønnsdannelsen.

3.2 Nye lover for 1900-tallet

1897 – inntektsutjevning og pengeøkonomi

Prestelønnskommisjonen av 1890 avviste fortsatt tanken om statslønn for prestene. Spørsmålet om grunnleggende endringer i avlønningen av prestene var imidlertid overmodent, og målet var å skaffe prestene en fastere og mer regelmessig lønn.

Med de geistlige lønningslovene av 14.juli 1897 ble det vedtatt en rekke endringer av hvordan prestelønna ble fastsatt. Direkte betalinger til presten for embetshandlinger og offer ble erstattet av en fast sum pr konfirmert medlem av menigheten, og betalt ut fra kommunestyret via en sognekasse.⁵⁶ Tiende og høgtidsoffer ble erstattet av en fast sum på hvert matrikulerte gårdsbruk, som også kunne innløses til en sognekasse. Menighetens vedlikeholdsplikt for enkelte av husa på prestegården ble overført til embetet, og til sist ble jordavgift som var fastsatt i visse kvanta bygg nå omgjort til pengebeløp.

Det virkelig nye var imidlertid at det ble fastsatt en minimums- og en maksimums-sats for embetsinntektene. Vi har sett hvordan inntektene fra salg av eiendom ble lagt sentralt i Opplysningsvesenets fond, og utover 1800-tallet ble brukt til utjevning av inntektene mellom ulike prestekall. Salgsinntekter ble også brukt til å dekke utgifter til ulike formål, som pensjon for presteenkenene og byggefond til prestegårdsbygging mm. Med endringen i 1897 måtte inntektene innrapporteres slik at sentraladministrasjonen for første gang fikk en oversikt over og direkte kontroll med en del av embetsinntektene. Eller negativt sagt: «Innehavarane av embeta administrerte ikkje lenger sjølve dei formuar som var grunnlaget for lønna deira.»⁵⁷ Både for mye og for lite lønn ble utjevnet av Opplysningsvesenets fond.

Prestelønnskommisjonen og Stortinget mente at de hadde kommet fram til en god varig løsning på lønsspørsmålet, og at et fond skulle dekke utgiftene til prestelønningene, som var fikserte i 1897. Utover på 1900-tallet var det sterk prisstigning på grunn av krig, og prestelønningene kom til kort. Det ble gitt tilskudd til lønningene ved stortingsvedtak både i

---

⁵⁶ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 272

⁵⁷ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 269

1917 og i 1920. I 1927 ble alle statlige embets- og tjenestemenn satt ned 10 % i lønn, og prestene var nå på samme lønnsnivå som øvrige embetsmenn.

Prestegårdene var fremdeles langt ut på 1900-tallet viktig for prestenes kår. «Prestegardane verka altså avdempande, tryggande, regulerande mot dei vanskane overgangen til full pengeøkonomi og eit byrjande lønnsregulativ førte med seg.»⁵⁸ Driften av prestegårdene var nå satt bort til forpaktere, og disse betalte forpaktningssavgift delvis i penger og delvis i produkter fra gården. Av forpakteren kunne presten også få en håndsrekning til arbeid i hus og hage. Imidlertid var presten nå mye fjernere fra gårdsdriften, og de krav som var til forbedringer som grøfing, nyrydding, kulturbeite og inngjerding. Det tette båndet mellom presten og prestegården var blitt til en ulempe. Det som til slutt løste opp det nære båndet mellom presten og prestegården var at pengeøkonomien for alvor slo gjennom på landsbygda, og det meste av varer kunne kjøpes for penger. Sandvik slutter den historiske ringen slik: «Med ei nærliggande mistolking av Gulatingslova kunne ein freistast til å seia at det presten no trong av prestegarden, var «hus og hage», som på 1100-talet.»⁵⁹

Nye lover om prestegård og prestelønn på 1950-tallet.

Både sent på 1930-tallet og etter andre verdenskrig ble arbeidet med revisjon av de geistlige lønningene tatt opp igjen. Da var det en smal sak å få vedtatt at prestegårdene skulle skilles ut fra den geistlige embetsmannens økonomi.

Imidlertid kunne ikke loven om prestelønn gjennomføres for prestene på landsbygda før prestegårdsloven ble vedtatt i 1955.⁶⁰ Systemet med embetsinntekter ble derfor i prinsippet opprettholdt helt til 1957, selv om den økonomiske utviklinga med overgang fra naturallushold til pengeøkonomi i praksis hadde presset systemet med embetsinntekter til side tidligere.

Enda eitt år etter at prestegardslova tok til å gjelda (frå 1. juli 1956), fungerte systemet med embetsinntekter innafor det offentlege lønnsregulativet. Øyremerkte avkastingar frå avløysingsfond, renter av embetskapitalar, tilskot fra kommunar i forhold til folketalet, vederlag for avsakn vart førte opp på lønnsbudsjettet og supplerte med statstilskott i form av regulerings-, indeks- og alderstillegg til lønna nådde opp det regulativmessige nivå.

---

⁵⁸ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 276

⁵⁹ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 277, som i sin note 104 henviser til Gulatingsloven og retthistoriker Ebbe Hertzberg.

⁶⁰ Lov av 9. desember 1955 om presteboliger og prestegårder (Prestegårdsloven)
<https://lovdata.no/lov/1955-12-9>

Dei som hadde ulempene, var prestane sjølve, som fekk lønna utbetalt med ujamne mellomrom, men framfor alt rekneskapskontora i Kyrkje- og undervisningsdepartementet som måtte halde liv i kineseriet.

Det reiste seg da heller ikkje ei einaste røyst til prinsipiell protest da systemet endeleg fall i 1957.⁶¹

Lønna var ikke lenger en funksjon av kallets rikdom, målt etter naturaløkonomiens målestokk, eller av kommunens oppsamling i soknekassa. Derimot var lønna avhengig av innbyggertallet i kommunen og av prestens ansiennitet som embetsmann.

Jan Olav Aarflot var sokneprest i Fosnes prestegjeld i Namdalen i 14 år, fra 1983. Han forteller at han kom til et fett kall.⁶² Da embetet var lyst ledig i 1907 var det hele 107 søkere. Hans forgjenger i embetet hadde opplevd overgangen til den nye lønningsloven i 1957. Han søkte da kirke departementet om å få opprettholde ordningen med embetsinntekter etter gammel ordning ut sin tjenestetid, og det fikk han innvilget. Selv om det altså ikke lenger var noen prinsipiell motstand mot fast statlig regulativlønn, var det opplagt enkelte som så seg bedre tjent med en lønn knyttet til det fete kallet.

3.3 Borett og boplikt

Prestene har gjennom mange århundrer har hatt rettigheter til prestegården, og vært helt avhengig av gården som en vesentlig del av sitt levebrød.

At prestene også har hatt plikt til å bo på prestegården er en annen side av saken. Vi skal nå se litt nærmere på hvorfor og hvordan boplikten påvirker prestens rolle i lokalsamfunnet og hans utøvelse av sitt embete.

Norge var tradisjonelt et ættesamfunn der jorda gikk i arv. At prestene skulle bo på gårder som ikke var knyttet til slekten var uvanlig. Både de tidligste kristne kongene, og andre stormenn som bygde private kirker, hadde prestene som en del av sin husholdning. Etter hvert sørget de for å legge så mye jordegods til kirkene at presten hadde et sted å bo og noe å leve av.

Fra 1300-tallet ble prestene herrer i eget hus. Prestegårdene var eid av kirken som institusjon, og prestene hadde bruksrett som lignet på det en leilending hadde til en bygselgård. I

---

⁶¹ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 278

⁶² Samtale 15.09.2023

erkebiskop Eilifs tredje provinsialstatutt fra ca. 1320 heter det:⁶³ «Presten skal altså bo på prestegården og forlate den på samme måte som andre leilendinger.»

Samme år heter det i et vedtak i Nidaros erkebispedømme:⁶⁴ «Presten skal bære seg slik ad med jorden og forlate den som andre leilendinger eller stå (til ansvar for) den presten som kommer etter han.» Vi har tidligere beskrevet begrepet åbot som dekker denne forpliktelsen til å holde hus og jordvei i god stand, ikke til fordel for egne arvinger, men for å overlate den til sin etterkommer i embetet.

Ved reformasjonen overtok kongen mye av kirkegodset, men ikke prestegårdene. De skulle fortsatt tjene som bosted og levebrød for presten. I Christian V's Norske Lov 2-12-1 av 1687 ble bestemmelsen om prestenes borett og boplikt omtalt slik:⁶⁵ «Præsterne skulle boe i deris Sogne og hos deris Menigheder og deris rette Præstegaarde, hvilke de skulle beholde fri med al deris Rettighed og rette Tilliggelse, som der af Alders Tid tilligget havet.»

Da Opplysningsvesenets fond ble etablert i 1821 overtok fondet eierskapet til prestegårdene, som stort sett var beliggende i landkommuner. Bykommunen var pålagt å holde bolig i byene. I 1976 ble den geistlige lønningsloven endret slik at staten kunne pålegge alle kommuner å holde boliger for prestene.⁶⁶ Kommunene skulle da få refundert sine kostnader etter fastsatte regler.

Hvorfor boplikt?

I forkant av beslutningen om å oppheve den flere hundre år lange tradisjonen med prestens boplikt på prestegården, utarbeidet departementet et høringsnotat som redegjorde for de ulike sidene av saken.⁶⁷

Det sentrale hensynet bak boplikten har vært å sikre prestens tilstedeværelse og nærvær i menigheten. Behovet for tjenestebolig har også vært knyttet til at embetskontoret lå i presteboligen, og det var vanlig å holde tilstelninger og menighetssamlinger hjemme hos presten. Fra gammelt av var det nødvendig å kunne innlosjere besøkende, både kirkelige overordnede og andre, i prestegården.

---

⁶³ Artikkel Ovf hjemmeside, <https://ovf.no/aktuelt/præsterne-skulle-boe-i-deris-sogne> Publisert 12.07.2017. Hentet 26.09.2023

⁶⁴ Artikkel Ovf hjemmeside, <https://ovf.no/aktuelt/præsterne-skulle-boe-i-deris-sogne> Publisert 12.07.2017. Hentet 26.09.2023

⁶⁵ Artikkel Ovf hjemmeside, <https://ovf.no/aktuelt/præsterne-skulle-boe-i-deris-sogne> Publisert 12.07.2017. Hentet 26.09.2023

⁶⁶ Lov av 5. mars 1976, nr. 11 om endringer i Lov om geistlige embets- og tjenestemenns lønnsforhold m.v.

⁶⁷ Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet. *Tjenestebolig- og bopliktordningen for prestene*. Høringsnotat 21.mai 2015. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-boplikt> Hentet 26.09.2023

Tradisjonelt har en ønsket at det skulle være en viss mobilitet og variasjon i menighetens betjening med prester. Mange prester grodde muligens fast i sitt embete, og en ordning med tjenestebolig var vurdert å fremme en viss «rotasjon» blant prestene.

Rekrutteringshensyn er allerede nevnt. I tillegg til boliger i distriktene har de siste årenes høye boligpriser og stramme boligmarked i en del byområder også bidratt til ønske om tjenesteboliger her.

Oppheving av boplikten

Etter flere tiårs diskusjon om fordeler og ulemper med boplikt for prestene ble den opphevet 1. september 2015. Boplikten ble erstattet med en tjenesteboligordning som er ment å skulle sikre rekrutteringen til deler av landet der privat bolig fremdeles kan være vanskelig å skaffe, og hvor det i alle fall ikke er et velfungerende marked for kjøp og salg av boliger.

Avviklingen av boplikten ble begrunnet med større frihet for hver enkelt prest, både til å velge bolig for seg og sin familie, men ikke minst for å kunne ta del i den alminnelige økonomiske fordelen som følger av eierskap til egen bolig. Avviklingen av boplikten ble også tilskyndet av Opplysningsvesenets fond, ut fra et perspektiv om at presteboligforvaltningen ikke var økonomisk bærekraftig.

Prestene var den siste gruppen av embetsmenn som hadde boplikt. Selv om en rekke presteboliger og prestegårder fortsatt vil bli beholdt og benyttet som tjenesteboliger for prestene, innebærer opphør av boplikten, sammen med den statlige regulativlønnen, det endelige bruddet på den tette sammenhengen mellom prest og prestegård.

Kapittel 4 Prest og prestegård inn i vår tid

Vi har til nå, gjennom kapitlene 2 og 3, holdt oss til en fortelling som har prest og prestegård som ståsted. Etterkrigstida blir av flere kalt det andre store hamskiftet, og vi skal i dette kapitlet flytte fokus og se på noen av de endringsprosessene som pågikk i det norske samfunnet for øvrig. Stikkord her er kommunikasjoner og sentralisering, boligmangel og gjenreising, utdanning og velferdsordninger.

Først litt om de nye lovene om prestegårdene og prestelønna, før vi ser på noen av de trekkene ved samfunnsutviklingen som har betydning for endringene i prestenes bolig- og arbeidssituasjon.

4.1 Nye lover og nye tider

Vi har i foregående kapitler sett på den nære sammenhengen mellom prestegård og prestelønn. Etter lange prosesser kommer vi på 1950-tallet endelig fram til vedtak av to nye lover som løser opp denne tette forbindelsen. Dermed er den viktigste forutsetningen på plass for presteboligen som byggefeltvilla i norske kommunesentra og tettsteder landet rundt.

I «Lov om presteboliger og prestegårder» fra 1955 har vi nå faktisk fått et skille mellom bolig og gård.⁶⁸ Det er ikke lenger en selvfølge at presten holder til på prestegården. Loven er tydelig på at vi snakker om kjøp, bygging eller erverv på annen måte av boliger til biskoper og prester i embete eller fast stilling. I paragraf 3 er det videre fastslått at prestene fortsatt plikter å bo og holde kontor i presteboligen som er tillagt stillingen deres.

Prestegården skal drives av forpaktere, så vidt det er mulig. Vi skal senere, i kapittel 5, komme tilbake til prestegårdstilsynet og synsstyreren, og deres roller i forvaltningen, men en av oppgavene deres er å sette opp forslag til kontrakt med forpakteren, og å innstille på hvem som skal velges. Dette var jo en svært viktig beslutning, ettersom det handlet om å ivareta verdiene gjennom en god drift av prestegården. Det andre hensynet var å ha et godt og konfliktløst naboskap mellom forpakteren og presten, som jo fortsatt ble boende på gårdstunet i de fleste tilfeller. Lokalkunnskap om folk i bygda må ha vært av uvurderlig verdi når slike beslutninger skulle fattes. Det var blant annet fastslått at søndagsarbeid ikke måtte skje på prestegården.

---

⁶⁸ <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1955-12-09-11>. Et Særtrykk av Loven er hentet i Ovf's arkiv 24.10.2023

Kap. 1.

Erverv og bruk av prestebolig.

§ 1. Med samtykke av Stortinget treffer Kongen avgjørd om kjøp, bygging eller erverv på annen måte av bolig for biskoper og prester i embete eller fast stilling. Disse boliger kalles i loven presteboliger. Utgiftene utredes av Opplysningsvesenets Fond når ikke annet blir bestemt.

§ 2. Denne lov gjelder ikke boliger som anskaffes av en kommune etter lov om geistlige embetsmenn og klokkeres lønning av 14. juli 1897 § 28 eller annen bestemmelse.

§ 3. Geistlige embets- og tjenestemenn plikter å bo og ha kontor i prestebolig som er tillagt stillingen såfremt ikke Kirke- og undervisningsdepartementet treffer annen bestemmelse.

Boligavgift (boligfradrag) som geistlig embets- eller tjenestemann betaler for prestebolig etter de regler som gjelder om dette til enhver tid brukes til vedlikehold av presteboliger.

§ 4. Utbedring, ominnredning, nedrivning, flytning, tilbygg eller andre forandringer av prestebolig kan bare utføres etter avgjørd eller med samtykke av Kirke- og undervisningsdepartementet.

Kap. 2.

Bruk og drift av prestegård.

§ 5. Prestegårdene skal så vidt mulig søkes bortpaktet. Prestegårdstilsynet skal sammen med synsstyreren sette opp forslag til paktingsvilkår og innstille på pakter. Det tilligger departementet å avgjøre både hvem som skal ha paktingen og vilkårene. Departementet avgjør også hvilke deler av gården skal paktes bort og hvilke bygninger m. v. pakteren kan bruke.

Pakteren plikter å drive gården slik at den til enhver tid holdes i god hevd og forsvarlig stand. Hans ansvar for jordvei, driftsbygninger, gjerder, anlegg og annen tilhørighet som følger gården, fastsettes i kontrakten. Om driftsbygninger og anlegg m. v. gjelder bestemmelsene i § 4 tilsvarende.

§ 6. Prestegård som ikke blir paktet bort, blir å drive på forsvarelig måte for rekning av Opplysningsvesenets Fond.

§ 7. Det fôr som avles på prestegård skal føres opp på gården, dersom det ikke er gitt samtykke etter gjeldende regler til å selge eller fjerne fôret mot tilsvarende gjødselerstatning, jfr. § 18.

Utsnitt av de første kapitlene i Lov om presteboliger og prestegårder.

Så skal vi se på et par aktuelle paragrafer fra «Lov om geistlige embets- og tjenestemenns lønnsforhold mm» som trådte i kraft 1. juli 1957.⁶⁹ Det var en forutsetning for denne loven at forholdet til prestegården var avklart gjennom loven av 1955.

I lovens paragraf 2 slås det omsider fast at prestene, stort sett i alle slags stillinger, skal lønnes etter det alminnelige lønnsregulativ for statens tjenestemenn. Staten og kirkelige fond skal dekke lønnsutgiftene. Kommunene refunderte fram til lovendringer i 1976 halvparten av prestenes grunnlønn.

Det er også i denne loven, paragraf 9, presisert at det er både rett og plikt til å bo og holde kontor i den tjenesteboligen som er tillagt stillingen.

---

⁶⁹ <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1957-04-05-1>.

4.2 Bosettingsmønster i endring. Kommunikasjoner og sentralisering

Kraft og industri

Lokale ildsjeler hadde bygget ut vannkraft i lokale vassdrag siden sent på 1800-tallet. Det ga strøm til belysning både ute og inne, og Hammerfest var først ute i 1891. Allerede i 1921 ble Norges Vassdrags- og elektrisitetsvesen (NVE) etablert, og det første store statskraftverket på Nore i Uvdal ble satt i drift i 1928.

I mellomkrigstiden ble store industrivirksomheter etablert en rekke steder, Hydro på Herøya og Viking gummivare i Askim er eksempler. I tillegg til de store industrienhetene var mellomkrigstiden preget av etableringen av et vell av produksjonsbedrifter for å dekke behovet for møbler, tekstiler, kopper og kar, landbruksmaskiner, komfyrer og radioapparater.

1930-årene var en tung periode for kraftutbyggerne, men tyskerne hadde utbygging av vannkraft og kraftkrevende industri som sentralt element i sin krigsstrategi, og tok opp igjen arbeidet. En stor arbeidsstyrke gikk i gang med å bygge kraftverk og aluminiumsverk i Årdal i Sogn.

Staten ble etter andre verdenskrig eier av de tyske virksomhetene i Norge. Industrireising skulle være lokomotivet for økonomisk vekst og velstandsutvikling over hele landet.

Vannkraften var en forutsetning for den store industrireisinga, som jernverket i Mo i Rana, og skulle forsyne aluminiumsverk og annen kraftkrevende industri i mange fjordarmer med energi. NVE fikk sitt store oppsving, og bygget ut store kraftverk på løpende bånd, med Glomfjord i Nordland først ut.

Allerede høsten 1945 la regjeringen fram en fireårs plan for gjenreisningen av landet.

Gjenreisningen gikk ikke like fort som man hadde håpet. Det var en ambisjon om å bygge 100 000 boliger på disse fire årene, men det faktiske resultatet var 66 000 boliger. Det var stor mangel på materialer av alle slag, og selvfølgelig ble det også mangel på penger i statskassen etter hvert. I 1947 ble det kritisk, og Marshall-hjelpen kom også Norge til unnsetning for å gjenreise landet, og vi mottok i årene 1948-52 i alt 2800 millioner kroner, eller om lag 20 % av Norges nettoinvesteringer disse årene.⁷⁰

Det var et særlig fokus på Nord-Norge. Utbyggingsplanen for Nord-Norge ble lagt fram i 1951, og sentralt stod kraft, kommunikasjoner, kompetanse og kapital som virkemidler for å

---

70 Alnæs, En ny arbeidsdag, IV, Historien om Norge, 569-70

modernisere landsdelen. Sosialøkonomene la opp til et moderne og rasjonelt Finnmark, der befolkningen ble samlet i sentra, havnene kunne betjene større fiskefartøy, og industrien kunne forsyne Europa med rimelige fiskeprodukter. Kroneksempelen er Hammerfest.

Urbanisering

I perioden fra 1880 til 1940 ble Norge urbanisert på to måter. De etablerte byene ble større, men de økte ikke særlig i antall. Derimot skjedde det en urbanisering ved framveksten av tettsteder, små og mellomstore tettbebyggelser som ikke oppnådde bystatus.⁷¹ Jan Eivind Myhre henviser i sitt kapittel 17 i *Norsk byhistorie* til Hallstein Myklebost sin publikasjon *Norske tettsteder 1875-1950*, utgitt i 1960. Der fremgår det at det i 1875 bare var 66 slike tettsteder, mens vi i 1940 hadde fått 400 slike tettsteder.⁷² De nye tettstedene, bygdesentre og stasjonsbyer, var av ulike slag, industristeder, fiskevær og steder som levde av offentlig tjenesteyting, særlig militære anlegg. Boligene her hadde store tomter, med plass til potetåker og bærbusker, og bebyggelsen var en blanding av boliger, forretninger og arbeidsplasser som er ulikt det vi seinere skal se i «byggefeltene».

Årsakene til denne framveksten er økende produksjon og vareomsetning, og større behov for offentlige og private tjenester. Etter 1950 vokste det i tillegg fram en rekke nye tettsteder som fikk stor og rask befolkningsvekst.

Sentralisering etter andre verdenskrig

Etter andre verdenskrig så vi en strøm av mennesker flytte fra utkantene i Norge. En god del flyttet til byer, men de aller fleste flyttet til mer lokale sentra. Store endringer i jord- og skogbruk ga mange ledige hender rundt på brukene, traktoren finner sin vei inn på gården, og på mange måter skjer det største hamskiftet etter krigen. Arne Lie Christensen gir et konsentrat av endringene som skjer i landskapet gjennom tre begreper, intensivering, marginalisering og urbanisering.⁷³ Landbruksdriften konsentreres om stadig mindre arealer, som til gjengjeld utnyttes intensivt. Stadig større områder oppfattes som utkanter uegnet til landbruksformål. De blir marginale, og fører til tilgroing av jordbrukslandskapet og fraflytting. Byer og bymessig bebyggelse preger stadig større arealer, og skillet mellom tettsteder og bygdelandskapet blir mer utydelig.

---

71 Helle mfl., «Norsk byhistorie», 375

72 Myklebost, *Norges tettbygde steder*

73 Christensen, *Den norske byggeskikken*, 303

Mange søkte seg til nye yrker, og det innebar ofte flytting. I løpet av de 25 årene etter andre verdenskrig skjer en av de mest omfattende folkevandringene i norsk historie. Over 250 000 mennesker forlot landsbygda, 120 000 av disse flyttet til Oslofjord-området. Nord-Norge hadde i denne perioden en befolkningsnedgang på 50 000. I 1970 bodde bare en av tre nordmenn i områder med spredt bosetting, og for første gang bodde det i 1970 flere mennesker i byer enn på landsbygda. Byenes innbyggertall økte på disse 25 årene fra 1945 til 1970 med en million. (referanse?)

Karsten Alnæs skriver i sin Norgeshistorie, bind V, femti rike år, et kapittel om det store oppbruddet. Hans beretning om hva som skjer på Bispøyan, nå en del av Hitra kommune, forteller om sentralisering og flytting inn til bygdesenteret Helsøysund.

Mange ble fristet til å slå seg ned i bygdesenteret Helsøysund. Der var det butikk og skole, helsetjeneste, kino og kommunehus.

Utviklingen på Bispøyan minner til forveksling om den som mange andre norske utkanter opplevde i 1950- og 1960-årene. Skolen på Olderøya, som forsvant i 1966, var ikke den eneste utkantskolen som ble nedlagt. Fra 1945 til 1960 ble det nedlagt i alt 1200 bygdeskoler her i landet, det var mer enn femteparten av dem alle.

Og ungdomsskolen på Helsøysund var et utstillingshus for det nye sosialdemokratiske Norge, der alle skolebarn skulle gå ni år på enhetsskole i stedet for sju. Den niårige skolen skulle slå et slag for rettferdighet og likhet.

Kommunikasjoner

Samferdselen var i hovedsak basert på sjøtransport i Norge helt til siste halvdel av 1800-tallet, da jernbaneutbyggingen tok til. Vegene i Norge var fra gammelt av et ansvar for bøndene å vedlikeholde. Etter hvert fikk vi veglover som ga det offentlige ansvar for å holde vegene i stand, og i 1931 fikk vi en ny Veglov som fastslo ansvarsfordelingen mellom kommune, fylkeskommune og stat for de ulike delene av vegnettet. Vegbygging i Norge var krevende, med sin topografi og sitt krevende klima, men utover på 1900-tallet var transporten i hovedsak overført fra sjøen til landevegen. Under den tyske okkupasjonen var det stort fokus på utbygging av infrastruktur, og ett av tyskernes store prosjekter var å bygge Nordlandsbanen over Saltfjellet til Bodø. Utbyggingen av veinettet fortsatte med stor styrke etter andre verdenskrig. Det er likevel en overdrivelse å si at det var høy veistandard, veiene

var smale, svingete og humpete. I 1950 var det ikke mer enn 2000 kilometer med fast veidekke, og mot slutten av tiåret hadde 1700 nye kilometer kommet til.

Bilen var et begrenset gode i mange år etter krigen, det ble gitt 6000 kjøpetillatelse årlig. I 1946 foregikk 21 % av persontransporten med privatbil, mens andelen økte til 41 % i 1958. I 1959 var det registrert 190 000 personbiler, og i 1960 ble bilsalget frigitt. Ti år senere er tallet på personbiler kommet opp i 800 000.

Bilen setter i de kommende tiårene sitt sterke preg på både fysisk planlegging og på innbyggernes valg og livsstil både i arbeid og fritid. Ikke minst er plassering og utforming av byggefeltene tilpasset et bilbasert samfunn.

Kommunestruktur

Innføring av Formannskapslovene i 1837 la grunnlaget for å erstatte embetsmannsstyret med folkevalgt lokaldemokrati. Veien lå åpen for utviklingen av den norske kommuneforvaltningen og det lokale selvstyret.⁷⁴ Et spørsmål meldte seg straks for bygdene; hvilken geografisk enhet skulle velges som den nye kommunen. Både prestegjeldet, kirkesognet og tinglaget var aktuelle og ble benyttet, men i de fleste tilfeller ble prestegjeldet valgt.

I 1838 fikk vi etablert 392 kommuner. Dette tallet økte betraktelig de neste hundre årene, til 747 kommuner i 1930.⁷⁵ Bakgrunnen for denne økningen var manges ønske om å delta i de demokratiske prosessene lokalt, og da måtte enhetene være små og lokale etter som kommunikasjonene fremdeles var relativt dårlige.

Etter andre verdenskrig var mye i endring, og landet skulle bygges. Kommunene var i mange tilfeller små og ineffektive, og ikke i stand til å løse de oppgavene som fellesskapet stod overfor. I 1946 ble Schei-komiteen nedsatt, og det var startskuddet for den største omleggingen i norsk lokalforvaltning siden 1837.⁷⁶ Komiteen la frem prinsipielle retningslinjer for ny kommuneinndeling i 1951, og senere konkrete forslag til endringer i kommunestrukturen.

De prinsipielle retningslinjene er interessante. Kommunene skulle ha minstestørrelser som kunne sikre en forsvarlig og tidsmessig administrasjon og tjenesteapparat. Kommunene skulle

---

⁷⁴ <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/Historisk-dokumentasjon/Formannskapslovene-av-1837>.

⁷⁵ <https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/kommunestruktur>. Hentet 24.10.2023

⁷⁶ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 437

ha et så allsidig næringsliv at det var flere ben å stå på i vanskelige tider, og demme opp for fraflytting, og de skulle ha mulighet til å utvikle et kraftig, levedyktig sentrum. Sist, men ikke minst interessant var at kommunene skulle være enheter der en kunne rasjonalisere skoleverket og danne grunnlag for en vellykket utbygging av den niårige skolen.⁷⁷

Schei-komiteens forslag til konkrete endringer av kommunestrukturen ble fremlagt i 1959-1962, og i de ti årene fra 1957 til 1967 ble antallet norske kommuner redusert fra 744 til 454. En må kunne si at det var handlekraft og effektivitet i innføringen av de nye reformene.

Prosessene med den omfattende samferdselsutbyggingen og kommunesammenslåing var gjensidig støttende for hverandre. Kartet ble på mange måter speilvendt, samfunnets pulsårer ble flyttet fra fjordene og kystlinja til veier over land med tunneler og broer.

Bygningslov og samfunnsplanlegging

Tankene om utjamning mellom by og land fikk sterkere fotfeste utover på 1950-tallet. Likebehandling av bykommuner og landkommuner kom til uttrykk i en ny lov om styring av kommunene som ble vedtatt i 1954, og som var lik for alle kommuner. I 1965 fikk vi den første bygningsloven som var lik for hele landet, og først i 1969 fikk vi en ny felles grunnskolelov som ikke gjorde forskjell på by og land.

Byene hadde tidlig på 1900-tallet fått bygningslov som i hovedsak tok sikre på å forhindre brann. Det var innføring av branngater og allmenninger, og det var murtvang.

Rundt 1960 var det en erkjennelse at den sterke utviklingen i velstand og kommunikasjoner hadde utlignet mange av de sterke skillene mellom by og land, og at by- og tettstedsveksten ville kreve større utbyggingsarealer enn man trodde bare et tiår tidligere. Helhetlig arealplanlegging blir erkjent som et viktig virkemiddel i samfunnsutviklingen, og Bygningsloven av 1965 påla alle kommuner å utarbeide generalplaner for helhetlig og samordnet arealbruk for hele kommunen. Vi fikk et plansystem med mange nivåer fra detaljert reguleringsplan til fylkesplan.⁷⁸ Ola Svein Stugu, professor i historie og klassiske fag ved NTNU, skriver i Norsk byhistorie at dette landsomfattende planleggingsystemet framstår som et nøkkelkapittel i den store fortellingen han kaller drømmen om det fornuftsstyrte velferdssamfunnet.

---

⁷⁷ <https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/kommunestruktur>. Hentet 24.10.2023

⁷⁸ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 456

Generalplanene laget med hjemmel i Bygningsloven var juridisk bindende. Et grunnleggende premiss for arealbruk og infrastruktur var befolkningsprognosene. I ettertid kan en se at disse prognosene som hovedregel var oppblåste. Det var en tydelig sentral politikk på 50- og 60-tallet at vekst og utbygging skulle styrke senterdannelser i næringssvake distrikter. Et utbyggingsprogram for kystdistriktene i Trøndelag og norddelen av Møre og Romsdal i 1955 la til grunn at bosettingen skulle samles i og rundt såkalte bygdebyer.⁷⁹ Distriktsutvikling ble synonymt med urbanisering. Desentralisert konsentrasjon ble hovedstrategien for Distriktenes Utbyggingsfond (DUF) som ble etablert i 1961, og som bidro til utbygging og finansiering av en rekke industrianlegg de kommende tiårene. Så sent som i 1983 var forfatteren selv byggeleder for et stort sentralfryselager som skulle sikre råstoff året rundt til fiskeindustrien på Myre i Vesterålen.

Utover på 1970-tallet fikk troen på modernisering, effektivisering og sosial mobilitet en knekk. Den uttalte politikken ble nå å opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret. Heller ikke dette gikk som planlagt.

Mønsteret i reguleringsplanene som var hjemlet i Bygningsloven av 1965 kan gjenkjennes i de mange byggefeltene og bygdebyene der også presteboligene har funnet sin plass. Vi skal se litt nærmere på dette i kapitlene 5 og 6.

4.3 Boligmangel, gjenreisning og boligidealer

Boligmangel og nybygging

Da freden kom til Norge i 1945 talte befolkningen om lag 3 millioner. Ved en første opptelling manglet det 100 000 boliger. Ambisjonene var store, man regnet med at det ville ta fire år å dekke behovet. Selv om gjenreisningen på mange områder gikk raskere enn forventet, var dette ikke situasjonen for boligbyggingen. Fram til 1949 maktet man å bygge 66 000 nye boliger.⁸⁰

Bolignøden særlig i byene kunne merkes hele 1950-tallet. Dette var både et oppdemmet eller utsatt behov for boligbygging fra tiåret før krigen, det var erstatning for boligene som ble

---

⁷⁹ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 459

⁸⁰ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, IV, *Historien om Norge*, 606

ødelagt i krigshandlinger, og det var et resultat av sterk befolkningsøkning i de første årene etter krigen.⁸¹ I tillegg kom den økende tilflyttingen fra landsbygda til byene.

I 1946 nedsatte Stortinget «Jamstellingskomiteen» som skulle finne ut hvorfor folk flyttet fra landsbygda til byene.⁸² Sentralt i begrunnelsen var et ønske om å bytte yrke, da mange oppfattet at jordbruksnæringen hadde både dårligere økonomisk utbytte, lengre arbeidstid og lite ordnet fritid. Komiteen viste også til at folk på landsbygda bodde ubekvent og usselt uten skikkelige sanitære forhold, og mange uten innlagt vann. Det var vel varierende forhold både i byene og på landet, avhengig av klasse og stand.

Byene var preget av trangboddhet innendørs, mangel på lys og luft mellom husene, og av dårlig standard på kjøkken og bad. Oslo Bys Vel gjennomførte under krigen en stor boligundersøkelse der mange fagfolk i ulike profesjoner deltok. Konklusjonen som ble offentliggjort i 1948, var at leilighetene med ett og to rom var for små for barnefamilie, og at leiligheter minst måtte bygges med tre rom og kjøkken med spiseplass. Denne undersøkelsen fikk stor betydning, og anbefalingene derfra ble bestemmende for gjennomsnittsstørrelsen på de nybygde boligene, 70-80 kvadratmeter, fordelt nettopp på tre rom, kjøkken og bad. Dette holdt seg til inn på 60-tallet og var en høyere boligstandard enn i resten av Norden.⁸³

I denne sammenhengen kan det passe å minne om situasjonen for vedlikehold i prestegårdene som er beskrevet i kapittel 2, og som vi skal komme tilbake til i slutten av dette kapitlet. I en stor undersøkelse som Presteforeningen gjorde av boligstandarden i prestegårdene så sent som i 1958 var det fremdeles et aktuelt spørsmål om det fantes baderom og wc, og i alle fall et spørsmål om hvilken standard disse hadde. Svarene var ikke oppløftende, ikke engang for embetsgårdene.

I 1946 ble Den norske Stats Husbank etablert som det sentrale virkemiddelet for å fremme sosial boligbygging, en rolle som ble opprettholdt til slutten av 1970-årene. I byene vokste det fram en sterk og effektiv boligkooperasjon som i hele etterkrigstiden har fremskaffet nøkterne boliger som folk hadde råd til å kjøpe.

---

⁸¹ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, IV, *Historien om Norge*, 550

⁸² Alnæs, *Femti rike år*, V, *Historien om Norge*, 64

⁸³ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, IV, *Historien om Norge*, 606

I årene fra 1950 til 1956 ble det bygget 25 000 boliger i Norge hvert år.⁸⁴ Deretter økte boligbyggingen på 1960-tallet til nærmere 30 000 boliger i året, og ytterligere på 1970-tallet til nærmere 40 000 boliger i året.

Krigsskader og gjenreisning

Allerede våren 1940, like etter den tyske okkupasjonen av Norge ble en rekke mellomstore byer med en strategisk betydning bombet. Narvik, Bodø, Namsos, Steinkjer, Kristiansund og Molde. I tillegg mindre tettsteder som Elverum, Vossevangen og Åndalsnes. I juli 1940 ble det etablert en felles organisasjon for å planlegge byenes gjenoppbygging, Brente Steders Regulering (BSR). Arkitekten Sverre Pedersen, som var professor med Norges Tekniske Høgskole, ledet arbeidet. Samme høst kom de første synlige resultatene på boligsektoren. Totalt 624 eneboliger og tomannsboliger kom som byggesett i gave fra Sverige. Vi kjenner begrepet Svenskebyen i både Bodø, Namsos og Molde. Utover dette var det først etter frigjøringen at gjenreisningen ble særlig synlig. Sentralt fastsatte vedtekter om murbruk, takvinkel og husenes størrelse la føringer for byplanene, og resultatet ble et ensartet og svært nøkternt uttrykk.⁸⁵

Norske Arkitekters Landsforbund (NAL) ga høsten 1940 ut flere publikasjoner om gjenreising. En av disse publikasjonene var en katalog der 40 arkitekter hadde utarbeidet 80 typetegninger. Harald Hals var formann i NAL, og han sier om publikasjonen «Norske hus for land og by»:

Boken er først og fremst utarbeidet med henblikk på gjenreisningen. Men typene har sin interesse langt ut over dette, og det er utgiverens ønske, at de måtte bli meget brukt og at publikasjonen derved måtte bidra til å fremme en sunn og klok byggeskikk over hele landet.⁸⁶

Norske myndigheter etablerte Forsyningsdepartementet allerede i 1939, på grunn av problemene som krigen i Europa skapte. Etter invasjonen av Norge i 1940 og bombingene av mange norske byer ble Forsynings- og gjenreisningsdepartementet etablert av den norske regjeringen i London i 1942. Senhøstes 1944 kom en ny voldsom bølge av ødeleggelse som rammet store deler av Finnmark og Nord-Troms. De tyske troppene trakk seg tilbake etter den brente jords taktikk, og ødeleggelsene var store. Gjenreisningen av Finnmark ble en omfattende og sentral oppgave i de første etterkrigsårene.

---

⁸⁴ Alnæs, *Femti rike år, V, Historien om Norge*, 18

⁸⁵ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 421

⁸⁶ Martens, Moe, «Hva er en god bolig», 209

I landet for øvrig gikk gjenreisningen, utenom boligbyggingen, raskere enn mange hadde trodd. Nasjonalproduktet og det private forbruket var allerede første etterkrigsår oppe på førkrignivå. Industrien og fiskeriene produserte i 1947 like mye som i 1939. Det var arbeid til alle, og det var stor etterspørsel etter alle slags forbruksvarer, men knapphet på det meste. Priser og lønninger steg, men ble holdt i sjakk av rasjonering og et stramt reguleringsystem. Moderasjon og nøysomhet preget det norske folk.⁸⁷

For å gjenreise boligene etter krigens herjinger utlyste Gjenreisningsdirektoratet en stor arkitektkonkurranse i 1945, og deltakelsen var enorm. Det kom inn 392 utkast, og det var juryens dom at kvaliteten ikke stod i forhold til oppslutningen. Resultatet ble likevel ansett som vellykket fordi det også var mange gode utkast. Dette ga de første og viktigste impulsene for den permanente gjenoppbygginga.⁸⁸ I juryen for konkurransen satt blant andre arkitekten Mads Wiel Gedde, som vi senere i kapittel 5 skal komme litt tilbake til.

Blant de premierte husene kjenner vi igjen flere markante arkitektnavn; både Jens Selmer og arkitektstudenten Jan Inge Hovig er representert. Arne Lie Christensen omtaler resultatet av konkurransen som en nokså enhetlig bygningstype, «gjenreisningshuset».⁸⁹ Huset bygde på det tradisjonelle midtpipehuset og hadde halvannen etasje med saltak.

Arkitektenes idealer beskriver han slik:

Arkitektene søkte seg bort fra de internasjonale funksjonalismehusene med flate tak og hjørnevinduer. Ikke minst som en følge av krigen, ønsket de ved gjenreisningen å skape hus med et norsk preg, tilpasset et norsk klima, og naturligvis også tilpasset de knappe tidene.

Arkitekten Helge Abrahamsen skriver, i sin artikkel Bygge og bo, i bind 7 av Norges Kulturhistorie, om husene som ble bygget i den første tiden etter krigen:⁹⁰

Det var som om husene var et nummer for små til alt som skulle inn i dem. Planene ble løst slik at hver kvadratfot skulle kunne nyttes til et eller annet påviselig nyttig. Fasadene hadde alltid litt for mange vinduer. Nesten alltid hadde vinduene midtpost og tverr-spross. Et stort blomstervindu dominerte gjerne sør- eller vestveggen. Alle husene hadde høye, ganske spisse tak. Ytterveggene var kledd med uhøvlet, grovt panel. Det var noe forsiktig og bundet over disse husene. De så ut som de var blitt til i en vanskelig tid.

---

⁸⁷ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, IV, *Historien om Norge*, 551

⁸⁸ Ingebjørg Hage, «Gjenreisningshus», 87

⁸⁹ Christensen, *Den norske byggeskikken*, 303

⁹⁰ Abrahamsen, «Bygge og bo», 64

For de fleste som manglet tak over hodet var dette, om ikke et slott, så i alle fall en trygg base for et etterkrigsliv som i løpet av de neste femti årene skulle bringe en nesten utenkelig velstand til landets befolkning.

Boligidealer og arkitektur

Fra tidlig på 1900-tallet og fram mot 1940 utvikler det seg nye boligidealer, Arne Lie Christensen omtaler dette som et sosialdemokratisk boligmønster. Klasseforskjellene som viser seg i boligstandard ble mindre i dette århundret og det ble færre paraderom og færre hushjelper. Middelklassen trer fram. Idealet var en lettstelt bolig med dagligstue i sentrum, kanskje egen spisestue, kjøkken, egne soverom for foreldre og barn, og badrom med wc.⁹¹ En klassisk inspirert stil- og fasade-arkitektur skulle erstattes av sunne og stimulerende boforhold.⁹²

Funksjonalismen på 1920-tallet var en stil for de få, men i 1930-årene fikk vi en byggmesterfunkis som forenklet og standardiserte arkitektenes individuelt utformede hus. Husene hadde kvadratisk grunnplan, to etasjer og pyramide-formet tak. Helst også med hjørnevinduer, som avslørte at her var det ikke tømmer eller lafteplank.⁹³

Martens og Moe skriver i sin bok, Hva er en god bolig, om påvirkninger på norsk arkitektur fra Tyskland, Nederland og Østerrike både før og etter andre verdenskrig.

Impulsene utenfra fikk stor betydning for den form-orienterte Harald Hals, arkitekt og senere byplansjef i Oslo, og de mer funksjonelt orienterte arkitektene Eyvind Mostue og Ole Lind Schistad. De samme kontrastene mellom ekspressiv formgivning og nøktern funksjonalisme finner vi senere mellom arbeider av Knut Knutsen og Arne Korsmo.⁹⁴

Utover på 50-tallet ble småhusene tatt opp til fornyet og inspirert bearbeidelse. Abrahamsen sier at det ble en «kortvarig men rik oppblomstring av småhusarkitekturen». Nå var det anledning til utprøving av nye materialer og uvante kombinasjoner, og husenes ulike rom var ikke bare størrelser og planløsninger, men lys og skygge og gjennomtenkte romforløp.⁹⁵

I 60-årene ble boligene gjerne bygget i en etasje, alt på ett plan, noe som ble stimulert av Husbankens regler for arealmåling og kostnadsrammer. I sin bok «Klar ferdig hus. Norske

---

⁹¹ Christensen, *Den norske byggeskikken*, 226-227

⁹² Martens, Moe, «Hva er en god bolig», 128

⁹³ Christensen, *Den norske byggeskikken*, 300

⁹⁴ Martens og Moe, «Hva er en god bolig», 131

⁹⁵ Abrahamsen, «Bygge og bo», 64-65

ferdighus gjennom tidene» fra 2002 oppsummerer Hild Sørby arkitekturen slik:
«Funksjonalismens estetikk var parett med sosialdemokratiets boligideologi.»

Flere forfattere, blant annet Christian Norberg-Schulz, har framstilt etterkrigstida som preget av to ulike skoler i norsk arkitektur.⁹⁶ De ulike retningene var knyttet til landets to arkitektskoler, og de ledende lærekreftene. Arne Korsmo som professor i byggekunst ved Arkitektavdelingen, Norges Tekniske høyskole (NTH) og Knut Knutsen som avdelingsleder for bygg ved arkitektkurset, SHKS, og senere professor ved Arkitektthøgskolen i Oslo, AHO. Korsmo stod for en mer internasjonalt orientert modernisme, inspirert blant annet av arkitektmiljø i USA. Knutsen stod for en mer lavmælt arkitektur som integrerte modernistisk formspråk med norske trehustradisjoner og bebyggelsens underordning av landskapet, også omtalt som regionalisme.

Knut Knutsens arkitektursyn, slik det er gjengitt i Karsten Alnæs sin historie om Norge, bekrefter dette.

Arkitekten Knut Knutsen sa at arkitektene «i århundrer hadde tjent den herskende klasse», og at de først i vårt århundre hadde begynt å «bygge for det alminnelige menneske». Derfor tok han og andre avstand fra enhver form for «stilarkitektur» og «monumentalitet». I stedet ønsket de en «human byggekunst» som kjennetegnes ved et «nøytralt, snaut og behersket formspråk».⁹⁷

Arkitektene

I 1946 hadde NAL 379 medlemmer. I 1955 var tallet 860, (i 1965 1243, i 1975 1697) det økte jevnt og i 1980 hadde NAL 2104 medlemmer.⁹⁸ I Norge hadde NTH utdannet arkitekter siden 1910, og i Oslo ble kriseutdanningen Statens Arkitekt kurs (SAK) etablert i 1942, senere gjort permanent som Arkitektthøgskolen i Oslo (AHO). Mange norske arkitekter fikk også sin utdanning på utenlandske universiteter. Med det lave antallet arkitekter i 1946 var det nok mange som kjente hverandre. Vi skal senere i kapittel 5 forsøke å nøste i noen tråder og forbindelser som kan antyde eller forklare inspirasjon og påvirkning, kanskje også hvordan oppdragene kom til de enkelte kontorene.

Offentlig planlegging og byggefeltet

---

⁹⁶ Brekke, Nordhagen, Lexau, «Norsk arkitekturhistorie», 346

⁹⁷ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, IV, *Historien om Norge*, 605

⁹⁸ Abrahamsen, «Bygge og bo», 79

I 1960 kan vi si at gjenreisningen er over. Landet er i kraftig vekst, med industrireising og ikke minst kraftig sentralisering og urbanisering både i og utenfor byene. Det var en erkjennelse av at utbyggingen måtte styres bedre, og med den nye bygningsloven i 1965 fikk vi en storhetstid for den fysisk-økonomiske planleggingen.⁹⁹ Her ble arealer for boligutbygging, industri og offentlig og privat service fastlagt. Senere ble de detaljert i juridisk bindende reguleringsplaner. Kommunene påtok seg store forpliktelser gjennom tilrettelegging av tomter for ny boligbygging, der vannforsyning, avløp og veger var løst samlet for større områder. Arealer fra prestegårdene var i mange tilfeller godt egnet til byggetomter i landets mange nye tettsteder. Tomtefeste, eller leie av tomtegrunn, ga kommunene mindre etableringskostnader enn kjøp av tomtegrunn fra private grunneiere ville gjort.

Denne tidens byggefelt er annerledes enn mellomkrigstidens tettsteder. Byggefeltene er rene boligområder og har relativt små tomter. Som vi skal se i eksempler senere, var tomtestørrelsen en av de faktorer som prestegårdsforvaltningen – departementet – gjorde noe med. De ba ofte om å få avsatt to tomter i byggefeltet og slo disse sammen, slik at embetsboligen fikk litt armlag og rom rundt seg. Dette tjente både til å øke «verdigheten» for en embetsbolig, men et visst hageareal var også et bidrag til større privatliv for prestefamilien.

Tomtene skulle ikke bare ha plass til boligene, men bilen hadde blitt allemannseie, og stilte krav til både utforming av veger og arealer til parkering ved boligen. Bilen ga oss en enorm individuell frihet og mobilitet, og gjorde at mange kunne bli boende i sitt opprinnelige miljø, og likevel komme seg til arbeid, skole og fritid i nærmest senter. Økt trafikk hadde sin pris, og ulykker og dødsfall i trafikken ga etter hvert krav om trafikkseparering og tryggere ferdsel for myke trafikanter, ikke minst skolebarn. Sammen med krav om arealer til lekeplasser, sportsanlegg og andre fellesfunksjoner blir utbyggingen mer arealkrevende. Velstandsøkning og større boliger fra midten av 50-tallet tok større plass, og når boligene etter hvert bygges i en etasje, blir det mindre areal mellom husene, og det etterlatte inntrykket er ofte uryddig.

Når vi nærmer oss årtusenskiftet, er eiendomsutviklerne godt i gang med å bygge leilighetsbygg i ethvert tettsted i hele landet. Nybygde lettstelte leiligheter, med garasje i kjelleren og prestegårdshagen i en balkongkasse, supplerer byggefeltvillaen og de historiske embetsgårdene. Noe for enhver smak.

4.4 Hvem skal eie prestegårdsjorda

---

⁹⁹ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 453

I utviklingen av det norske samfunnet etter krigen kan det være lett å glemme historien om prestegårdenes betydning, ikke bare som kulturelt sentrum og embetsmannshjem i tidligere tider, men også som en stor og verdifull arealbank styrt av fellesskapets institusjoner. I denne tidsepoken bygges landet i stort tempo og arealekspansjonen er enorm. Vi skal derfor se på hvilken rolle prestegårdsjorda har spilt og fortsatt spiller som fellesskapets arealbank. Mange bønder og andre grunneiere er spart for store inngrep i sine eiendommer fordi den offentlige prestegårdsjorda har vært tilgjengelig.

Fellesskapets arealbank – samfunnsøkonomiske perspektiver.

Mot slutten av 1800-tallet var mye av prestegårdenes eiendom solgt, men de var fremdeles svært store eiendommer. I en debatt i Stortinget i 1901 om budsjettet for «Præstegaardsfondet» mente et flertall i kirkekomiteen at normalstørrelsen i reduksjonsloven i 1882 var satt alt for høyt, og at prestegårdene fremdeles var dobbelt så store som de burde være. Departementet mente imidlertid at videre salg ikke skulle tvinges gjennom, noe som ble støttet av en rundspørring i kommunestyrene. Et sentralt synspunkt var at lokale behov skulle styre den videre reduksjonen av prestegårdene.¹⁰⁰ Vi skal nettopp se at etterkrigstidens tettsteder med skoler, aldershjem, helsesentre, rådhus og boliger bygges på prestegårdsgrunn.

Avviklingen av det benefiserte godset – utenom selve prestegårdene – skjer utover på 1800-tallet, i en tid der avlønning av presteskapet er under diskusjon og behovet for inntekter til finansiering av nasjonsbyggingen er stort. I følge Sandvik er det likevel det faktum at pengeøkonomiens tid også var kommet til jordbruket som var den utløsende årsak til at leilendingsbrukene går over til selveierbruk.¹⁰¹

Det var ulike og sterke meninger om salg av landbrukseiendom som inngikk i det benefiserte godset. Fra landbruksfaglig hold ble overgangen fra jordleie til selveiende bønder sett på som en avgjørende forutsetning for fremgang i jordbruket. Staten grep likevel ikke inn overfor privateide leilendingsbruk og sørget for den samme overgangen fra leid til eid jord.

Denne nasjonaløkonomiske grunntanken om at selveid jord gir bedre resultat enn leid jord fikk heller ikke konsekvenser for prestegårdene som fortsatt ble beholdt i offentlig eie. Den åpenbare begrunnelsen var selvfølgelig at prestene trengte gårdsbrukene som levebrød. En annen sentral nasjonaløkonomisk grunntanke var at staten burde holde på offentlig grunn, slik

---

¹⁰⁰ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 255

¹⁰¹ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 249

at verdiøkningen kunne komme hele samfunnet til gode, og ikke enkelte kjøpere, og slett ikke spekulanter.¹⁰²

«Eg trur det er brytinga mellom desse to grunntankane som har gjort sal av prestegardar til eit ståande spørsmål på Stortinget og i offentleg debatt dei siste hundre åra. Både tankane er i og for seg «radikale», men innbyrdes står dei i motstrid. Den eine kan ikke realiserast utan å forneakta den andre. Difor har vi opplevd slike tilsynelatande paradoksale standpunkt som at den radikale majoriteten i 1876-82 tvinga gjennom sal av offentleg jord, medan ein samrøystes kyrkjekomite i 1955 (Arbeidarpartiet og kommunistane ikkje unnatekne) heldt på forpaktningssystemet på prestegardane. Ikkje mindre paradoksalt var det at dei konservative i 1876-82 og seinare avgjort har sett seg mot at staten skulle selja denne offentlege jorda til private.»¹⁰³

Bortfeste – ikke salg

I løpet av 1950-årene hadde spørsmålet om fast lønn for prestene endelig fått sin løsning. Prestegårdsloven av 1955 fastslo at prestegårdene i hovedsak skulle beholdes i offentlig eie, og drives av forpaktere. Spørsmål knyttet til praksis ved avhending av enkelte prestegårder og deler av disse utover på 1960-tallet gjorde at stortinget i 1969-70 fikk en melding om hvordan prestegårdsloven ble praktisert. Her er det oppgitt at salg av prestegårdsgrunn i perioden 1955 -69 omfattet 31 hele gårdsbruk og 355 parseller på totalt 11 200 dekar. I tillegg var det foretatt 5414 bortfester med et samlet areal på 20920 dekar.¹⁰⁴

I etterkrigstida var norske kommuner de store tilretteleggerne av byggetomter, ikke bare til de offentlige byggeoppgavene, men også til boligtomter for boligkooperasjonen der den fantes, og for den enkelte familie som ville bygge eget hus. Tomtene var tilrettelagt med tekniske anlegg, og prisfastsettingen var rimelig, - og lik for alle. Prestegårdsgrunn var en stor og lett tilgjengelig ressurs, og grunneieren var positiv – men ikke til vanlig salg. Her var det leie – eller tomtefeste – som gjaldt. Store arealer ble festet av mange norske kommuner, for så å bli planlagt og oppdelt i enkelttomter, og leid videre ut til huseieren. På denne måten har Ovf hatt store årlige leieinntekter over lange perioder. Dersom eiendom hadde blitt solgt, og gitt engangs salgsinntekter, ville fondets vedtekter bundet disse inntektene i det såkalte kapitalfondet, og bare avkastningen av salgsinntekten kunne brukes. Slik sett var

---

¹⁰² Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 262

¹⁰³ Sandvik, *Prestegard og prestelønn*, 262-263

¹⁰⁴ St.meld. nr. 25 (1969-70), gjengitt i St.meld. nr. 64 (1984-85), 7

festeinntektene disponible driftsinntekter med en gang, uten å gå veien om plassering i verdipapirer som ga mer usikker avkastning.

Løsningen med å feste bort arealer er også vanlig blant norske bønder, som først og fremst har gitt tomter til mye fritidsbebyggelse i utmarka, noe som har gitt stabile og forutsigbare kontantinntekter til gårdbrukeren. Innløsningen av fondets boligtomter startet for fullt i andre halvdel av 1980-tallet, etter at stortingsmeldingen om salg av forpaktningsbrukene var vedtatt. Før dette var Ovf landets største bortfester av tomter, med om lag 18 000 kontrakter.

Lovverket for tomteleie, Tomtefesteloven, har de siste 30-40 årene vært gjenstand for gjentatte og omfattende endringer, og etter hvert gitt større rettigheter til de som fester tomter, særlig til boligformål. Lovverket er imidlertid ikke av de klareste, og utallige rettssaker er fremmet for å avklare ulike sider av tomtefesteinstituttet, i tillegg til alle sakene som handler om rene verdifastsettelse. Det store omfanget av festetomter og konfliktene rundt disse har i stor grad vært med på å gi Opplysningsvesenets fond en dårlig klang som økonomisk hardhendt grunneier, og kanskje med et leilendingsgufs fra fortiden. Norge har en sterk selveiertradisjon, og eierskap til egen bolig vært det bærende prinsipp. Selv en slik tomteleie har av mange blitt sett på som en innskrenkning i friheten og tryggheten ved å eie egen bolig.

For kommunene som i de første tiårene etter krigen la til rette for boligbygging og kommunal velferd var det en god løsning å slippe de store kontantutleggene til kjøp av arealer, og dette muliggjorde nok i mange tilfeller at resultatene kom ganske fort.

Prisene på tomtegrunn har i hele etterkrigstida økt mer enn den generelle prisstigningen. En løsning med å feste bort - ikke selge - tomtegrunn har bidratt til å forhindre spekulasjon med denne verdiutviklingen. Fremfor alt er det den omtalte tilbakeholdenhet med salg av prestegårdsgrunn som har sikret mange norske lokalsamfunn og kommuner rimelig byggegrunn til de mange velferdsformålene i etterkrigs Norge.

I tillegg til de store arealene som ble bortfestet til boligbygging er det også gjennom andre halvdel av 1900-tallet gitt rettigheter og makebyttet, grensejustert og tilpasset arealer til et utall av samfunnsformål. Det ville vært interessant å se om og hvordan utbygging av norsk infrastruktur, veier, jernbane, kraftledninger og vannverk, hadde latt seg gjennomføre uten en velvillig grunneier av prestegårdsjord. Det samme er tilfelle for arealer over hele landet som er sikret for friluft-formål, og jakt og fiskerettigheter som stilles til rådighet for befolkningen.

Stortinget åpner for salg av gårdsbrukene

I etterkrigstiden har en i forvaltningen av prestegårdene lenge holdt fast på prinsippet og tradisjonen med offentlig eierskap, «hjemmelen» til jorda. Tidligere avdelingsdirektør / fagdirektør Jørn Hagen var ansatt i kirkeavdelingen i 41 år, fra november 1979, til han gikk av med pensjon i 2020. Han bekrefter at kirkeavdelingens hovedsyn i flere tiår etter krigen fremdeles var at prestegårdene ikke skulle avhendes.¹⁰⁵ Dette synet var tydelig fremmet av kirkeavdelingens øverste embetsmann gjennom mange år, ekspedisjonssjef Øystein Jahr. Jahr satt i stillingen fram til 1984, da Ole Herman Fisknes overtok som ekspedisjonssjef. Det skyldes neppe skifte i mannskaper, men i stortingssesjonen 1984-85 fremmet departementet en stortingsmelding om forvaltning av Opplysningsvesenets fonds eiendommer, der en på meldingens side 1 oppsummerer konklusjonen: «at det i spørsmål om salg av prestegarder og tomter bør foretas en oppmyking slik at salg blir hovedregelen der forholdene ligger til rette for det.»¹⁰⁶

Samtidig er samfunnsperspektivet fremdeles til stede. Vi leser på side 3 i sammendraget: «Forut for salg av eiendommene må det foretas en særskilt vurdering av om det foreligger så sterke offentlige eller allmenne hensyn i det enkelte tilfelle at salg av hele – eller deler av – eiendommen ikke bør skje.»¹⁰⁷

I meldingen gjøres det rede for at det utover på 1970-80 tallet var reist spørsmål om de hensyn som har lagt til grunn for å beholde prestegårdene i offentlig eie fremdeles var sterke nok. Spørsmålet var reist i Stortinget, og det ble berørt i et større offentlig utredningsarbeid som pågikk over en årrekke i regi av Hovedkomiteen for reformer i lokalforvaltningen, og lagt fram i en offentlig utredning i 1982.¹⁰⁸ At forvalteren av prestegårdsgrunn har vært medgjørlig får vi et godt inntrykk av gjennom høringsuttalelsen som Norske kommuners Sentralforbund (KS) gir til stortingsmeldingen i 1985. På meldingens side 45 skriver departementet:

Norske Kommuners Sentralforbund har i sin uttalelse gitt uttrykk for at forbundet legger vekt på kommunenes behov for å få kontroll med de utbyggingsarealer som nå tilhører Opplysningsvesenets fond. Dette har hittil ikke voldt problemer.

---

¹⁰⁵ Samtale 14.09.2023

¹⁰⁶ St.meld. nr.64 (1984-85), 1

¹⁰⁷ St.meld. nr.64 (1984-85), 3

¹⁰⁸ NOU (1982:27) *Kirke- og undervisningsdepartementet – Funksjonsfordeling og administrasjon*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Departementet har praktisk talt uten unntak vært lydhør overfor kommunenes ønsker om å få områder av fondets eiendommer avsatt til utbyggingsformål av enhver art.¹⁰⁹

Vi er nå langt inn på 1980-tallet. I de kommunale planprosessene er det tydelig at forvalteren av fellesskapets arealbank – prestegårdsjorda – i stor grad har spilt på lag med landets kommuner for å fremme velferd og utvikling i hele landet.

Ett nyere eksempel på hvilken rolle prestegårdene har spilt som fellesskapets arealbank var da den nye flyplassen skulle bygges på Gardermoen, med arealkrevende jernbane og motorveger. Noe av landets beste matjord måtte dessverre ofres, og for bøndene på Romerike og deres fagforvaltning var dette en vond pille å svelge. For å erstatte tapt produksjonsareal for bøndene ble det inngått en spesiell jordskifteavtale, forvaltet av Fylkesmannens landbruksavdeling, der prestegårdsjord blant annet fra Gjerdrum prestegård ble gitt i erstatning til disse bøndene.

Forpakterne blir selveiere

Det viktigste argumentet for å avhende gårdsbrukene var at prestene ikke lenger var avhengig av inntekter fra gårdsbrukene. Forpakterne drev alle gårdsbruk som hadde tilstrekkelig størrelse til å være selvstendige bruk, og hadde ofte gjort det i flere generasjoner allerede. Prestegårdsforpakterne var en gruppe ambisiøse og ærekjære bønder som tok ansvar for noe av den beste landbruksjorda landet har. De organiserte seg i Prestegårdsforpakternes landslag», som på et tidspunkt hadde så mange som xx medlemmer. I min tid som ansatt i Ovf hadde vi årlige besøk på utvalgte forpaktingsbruk, og vi ble slått av den profesjonalitet, utforskende nyskaping og høye kvalitet på driften som møtte oss fra de fleste forpaktere. En kan si at de på mange måter videreførte en arv fra mange av de forgangne prestebøndene som også stod for utvikling av jordbruket både med redskaper, dyrkingsmetoder og nye jordbruksprodukter.

Det var endelig på tide å gjøre forpakterne til selveiere, og en lang prosess med eiendomsjuridiske avklaringer startet. Et vesentlig kompliserende moment inn i dette var at prestegårdsforvaltningen skulle beholde gårdens hovedbygning som prestebolig, og denne skulle fradeles det øvrige gårdsbruket. Slik kunne en beholde mange av de historiske presteboligene og prestegården opprettholdt på mange måter likevel sin sentrale rolle i lokalsamfunnet.

---

¹⁰⁹ St.meld. nr. 64 (1984-85), 45

4.5 Prestens rolle og status i endring

Presten fikk etter en lang prosess fast statlig regulativlønn i 1957. Ansvar for prestegårdene var overlatt til forpakteren, og departementet hadde ansvaret for vedlikehold av prestens bolig. I 2015 ble også boplikten for presten opphevet, og rettigheter og plikter i forholdet mellom presten og prestegården er borte.

Mellom disse tidspunktene er det en rekke endringer både i samfunnet generelt og i rammebetingelsene for prestatjenesten. Prestens rolle og status endrer seg vesentlig. I tillegg til prestegårdsloven av 1955 og den geistlige lønningsloven av 1957 gir kirkeloven ulike bestemmelser som har stor betydning for prestenes liv og virke. En utvikling av kirkens egne beslutningsorganer og deres økte myndighet og selvstyre påvirker også prestenes plass i samfunnet. Med etableringen av Den norske kirke som eget rettssubjekt i 2017 ble kirkens ansatte overført fra staten som arbeidsgiver til kirken. Med dette er det satt et punktum for nok en lang historie.

Tjenstedistrikt og bosted

Vi har tidligere sett på boplikten for prestene som en ordning gjennom mange hundre år.

I lønningsloven av 1957 § 9, første ledd står følgende:

Geistlige embets- og tjenestemenn har rett og plikt til å bo og holde kontor i den embets- eller tjenestebolig som er tillagt vedkommende embete eller stilling etter de regler som gjelder til enhver tid.

Og videre i tredje ledd:

Geistlige embets- og tjenestemenn må ikke uten departementets samtykke bo utenfor menighetens grenser.

Mens Opplysningsvesenets fond hadde sine eiendommer med presteboliger i landdistriktene, hadde bykommunene fram til ca. 1980 en lovbestemt plikt til å holde boliger for prester som var embetsmenn.¹¹⁰ Denne plikten ble opphevet i endringen av den geistlige lønningsloven i 1976, med virkning fra 1981. Den ble erstattet av en bestemmelse om at departementet kunne pålegge alle kommuner å holde bolig for presten, mot at kommunen fikk dekket sine utgifter.

---

¹¹⁰ Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet. *Tjenestebolig- og bopliktordningen for prestene*. Høringsnotat 21.mai 2015. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-boplikt> Hentet 26.09.2023, 9

Fra 1994 var myndigheten til å pålegge kommunene å holde bolig delegert til biskopene, og fram til boplikten ble opphevet i 2015 var det kirkelovens § 33 som ga slik hjemmel.

Fra gammelt av har prestens boplikt vært knyttet til geografisk tjenstedistrikt, altså til prestegjeldet, eller soknet. Dersom det var spørsmål om flytting av bosted for presten, var det fastlagte prosedyrer for medvirkning fra de lokale berørte menigheter før en slik flytting kunne gjennomføres. I arkivet for Edøy prestegård på Smøla er det gjort utførlig greie for begrunnelser og beslutningsprosess ved ny lokalisering, og vi finner dette også dokumentert når presten flyttes fra Karlsøy til fastlandet på Hansnes, som vi skal se på i et eksempel i kapittel 6. Bestemmelsene om menighetsmøtets rett til å uttale seg i slike spørsmål ble opphevet ved endringer i Kirkelovens § 11 i 2011.¹¹¹

I 2004 ble prestegjeldet som tjenstedistrikt erstattet av prostiet. De 620 tjenstedistriktene i prestegjeldene ble til 105 tjenstedistrikt i prostiene. I mange tilfeller var det bare en prest i prestegjeldet, mens det nå ble flere prester som sammen hadde ansvar for tjenstedistriktet, og dette ga en annen mulighet til å dele ansvar og oppgaver, og ikke minst arbeidstid og fritid. Endringen må vel sies å påvirke det nære forholdet som tidligere har vært mellom bygda og deres prest.

I 2001 fikk prestene en fritidsavtale, som var begrunnet i behovet for å bedre avgrense prestenes tjeneste og fritid, og å skjerme prestenes privatliv. I 2005 fikk prestene også en beredskapsavtale, som gjør at den enkelte prest ikke i samme grad som tidligere må være tilstede i tjenesteområdet.

Embetskontoret

Presten hadde sitt embetskontor hjemme på prestegården til langt inn i etterkrigstiden. Selv når prestegårdsboligen ble erstattet av nye villaer var lovens plikt om å ha embetskontor hjemme ett av programkravene for den nybygde boligen.¹¹² Dette skal vi se nærmere på i kapittel fem, om presteboligen som bygningstypologi.

Presten satt ikke bare hjemme for å forberede preken eller andre skriverier, han tok i mot soknemedlemmene som skulle døpe barn, gifte seg eller gravlegge familiemedlemmer, eller som hadde bruk for sjelesorg og samtaler. Mye folk kom og gikk i de gamle prestegårdene.

---

¹¹¹ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet. *Tjenestebolig- og bopliktordningen for prestene*. Høringsnotat 21.mai 2015. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-boplikt> Hentet 26.09.2023, 17

¹¹² Den geistlige lønningsloven § 9, først ledd

I de norske etterkrigskommunene fikk vi rådhus for å huse funksjonærene. Også prestens kontor er etter hvert på veg ut av embetsboligen. I mange tilfeller finner vi prestekontoret i rådhuset, eller i en nybygd arbeidskirke med plass til både prest og andre menighetsansatte.

Presten og familien

Vi kan snakke om prester og prestekoner helt fram til 1961. Da fikk Norge sin første «prestemann», eller sin første kvinnelige prest om vi vil. I dag nærmer vi oss like mange kvinner som menn i prestestillinger, og kvinner innehar en rekke av de mest betydningsfulle stillinger og funksjoner i kirkens styrende organer.

Prestekonene hadde i århundrer bestyrt en stor gård, med tjeneste- og arbeidsfolk, mange gjester og mange tilleggsoppgaver som fulgte med prestens rolle. Etter hvert ble prestekonene husmødre, og familiene hadde ikke lenger de store barneflokkene. Så fikk vi prestekoner og prestemenn med egne yrker, og et ønske om å delta i yrkeslivet på lik linje med den øvrige befolkningen. Likestilling og lønnsarbeid, sammen med barnas skolegang og en omfattende organisert fritid, ga seg utslag i ønske om mer sentralt bosted, og en mer lettstelt bolig. Vi skal se nærmere på hvordan disse endringene blir synlige gjennom boligens plassering og utforming i kapittel fem.

Fra embetsmann til funksjonær i velferdsstaten

Vi har i kapittel 3 vært inne på prestens rolle som embetsmann, der de både var kongens forlengede arm i lokalsamfunnet, men også i stor grad var den som bragte viktige synspunkter andre veien, fra lokalsamfunn til overordnede myndigheter helt til København.

Fram til etableringen av det kommunale selvstyret på landsbygda, var det embetsmenn, i hovedsak prestene, som styrte med fattigvesen, kirkevesen, veistell og skolevesen, selv om bøndene i noen grad var representert.¹¹³ Den største delen av befolkningen, ni av ti innbyggere, bodde i det som skulle bli landkommuner eller herreder. Med innføringen av Formannskapslovene i 1837 ble spirene til lokal organisering og løsning av fellesoppgaver satt i system, og kommunene ble i stor grad dannet med utgangspunkt i prestegjeldsgrensene. Prestene som embetsmenn hadde selvsagt stemmerett, og det var ikke få prester som også fikk rollen som kommunens første ordfører. Mange statspålagte oppgaver kom til kommunene i perioden fram til 1920. Det var både tekniske tjenester som kommunikasjoner, vann og

---

¹¹³ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 313

kloakk og energiforsyning, og ikke minst var det sosiale og kulturelle tjenester som skole, kirke, fattigvesen og politi. Vi snakker om det lokale selvstyrets glanstid.¹¹⁴

Presten førte kirkebøkene, og hadde helt fram til 1982 ansvar for fødselsregisteret, da skatteetaten overtok. Undervisning har historisk stått sentralt i prestenes virke, men gradvis blitt fristilt fra kirkens innflytelse. Først med folkeskolelovene i 1889, men ikke minst med alle endringene i skole og utdanningssystemet i andre halvdel av 1900-tallet, kan vi i denne perioden snakke om en utdanningsrevolusjon i Norge. Presten var selvskreven – og lovpålagt – formann eller medlem av skolestyret fram til den nye folkeskoleloven av 1959.¹¹⁵ Ikke bare har prestenes autoritet i forhold til undervisningen bleknet, men i dag gir teologistudiet ikke lenger grunnlag for en fremskutt posisjon for presten blant andre velutdannede i bygd og by.

Ulike trygde- og velferdsordninger vokste fram etter krigen. Disse ordningene var med på å avvikle den betydningen presten tidligere hadde hatt som embetsmann og i mange tilfeller en garantist for at de vanskeligstilte ble tatt vare på. Med innføringen av Folketrygden i 1967 ble de ulike velferdsordningene samlet og vi fikk selve hjørnesteinen i velferdsstaten.

Dag Østerberg, filosof og tidligere professor i sosiologi ved UiO, skriver i sin bok «Det moderne» om hvordan befolkningens yrkessammensetning og klassestruktur forandret seg vesentlig i første halvdel av 1900-tallet. Når antallet sysselsatte i primærnæringene ble færre, oppsto det et mellomlag av kontorarbeidere og tjenesteytere, eller funksjonærskiktene. Disse var kjennetegnet av en mer nyttebetont, saklig eller funksjonell livsstil.¹¹⁶ Trekker vi linjene lenger fram mot våre dager, skriver Ola Svein Stugu følgende i sin artikkel «Fra ting til tegn», i Norsk byhistorie: «En økende del av arbeidet i mer tradisjonelle næringer og virksomheter dreier seg også om tegnbehandling. Begrepet er samtidig godt egnet til å synliggjøre hva som særpreget virksomheten til yrkesgrupper som prester, sekretærer, lærere og bokholdere også i tidligere perioder.»¹¹⁷ Flere blir altså likere.

Fram til 1989 var prestene embetsmenn, det vil si at tilsetting skjedde i regjeringen i statsråd. Fra dette året er tilsettingsmyndigheten for sokneprestene delegert til bispedømmerådene, ett av kirkens egne organer. Presten og prestefamilien ligner nå mer og mer på oss andre.

---

¹¹⁴ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 315-317

¹¹⁵ Alnæs, *Femti rike år*, V, *Historien om Norge*, 208

¹¹⁶ Østerberg, *Det moderne*, 243

¹¹⁷ Helle mfl., «Norsk byhistorie», 474

Tidligere generalsekretær i Presteforeningen, Jan Olav Aarflot, sier litt tørt; «Nå er jo presten en vanlig funksjonær».¹¹⁸

4.6 Vedlikehold av prestegårdene – om å passe godt på pengene men dårlig på verdiene

Staten overtok, som vi har hørt, ansvaret for alt vedlikehold på prestegårdene i 1924. I perioden fra 1924 fram til etter krigen var det mange år med dårlig økonomi både i private husholdninger og i stat og kommuner. Skatteinntangen gikk dramatisk ned og mange kommuner hadde tatt opp mye gjeld for å bygge ut elektrisitet og andre velferdssteder. Tidlig på 1930-tallet var 300 av landets 750 kommuner på konkursens rand og hadde søkt om gjeldsordninger. Ønsket om framskritt og etablering av felles velferdsordninger gikk noen ganger lenger enn ressursene tillot.¹¹⁹ I statskassen, eller Ovf-kassen, var det heller ikke velfylt.

I krigsårene 1940-45 skjedde lite byggevirksomhet. Den tyske okkupasjonsmakten kanaliserte materialer og arbeidskraft inn i militære anlegg og infrastruktur som kunne styrke dem i krigens gang, og det ble lite ressurser igjen til boligbygging og andre mer hverdagslige formål. Boligspørsmål og gjenreisning ble en stor og prioritert sak etter krigen, for å ta igjen det ødelagte og det forsømte. Etter at den nye prestegårdsloven var vedtatt i 1955 satte Presteforeningen i gang med en stor undersøkelse av tilstanden i presteboligene. Arne Bugge Amundsen skriver i historien om presteforeningen om dette arbeidet:

Om presteforeningens engasjement overfor prestegårdene opphørte i 1955, innebar ikke det at spørsmålene om prestenes boliger ble uaktuelle. Snarere intensiverte man arbeidet for å få modernisert presteboligene, og opprettet i sakens anledning et utvalg som utarbeidet et forslag til standardkrav. Kirkedepartementet viste liten vilje til å arbeide videre med saken i form av reelle forhandlinger, men Stortingets kirkekomité gikk i 1960 enstemmig inn for en samlet moderniseringsplan, og dermed fikk Presteforeningen bedre kort på hånden. Resultatet ble at foreningen opprettet en egen *bolignevnd*, som dels foretok befaringer på prestegårder i ulike deler av landet og dels samlet inn skjematiske opplysninger om nåværende standard på presteboligene. Etter nevndens vurdering var det adskillige mangler særlig når det gjaldt kjøkken, bad og toalettforhold på en stor del av presteboligene.¹²⁰

---

¹¹⁸ Samtale 15.09.2023

¹¹⁹ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, IV, *Historien om Norge*, 189

¹²⁰ Amundsen, *Kollegialitet og interessekamp*, 235

Undersøkelsen viste som sagt at det var store mangler på de mest elementære områder i mange av prestenes boliger. Kartleggingen ble supplert med forslag til prioritering av tiltak og til hvordan innsatsen kunne finansieres. Landsplanen ble fremlagt i 1959, og etter min vurdering er dette et imponerende og klartenkt stykke arbeid, som arbeidstakernes representanter utarbeidet. Det er underlig at eieren, staten, ikke satt i førersetet på en slik undersøkelse.

I min gjennomgang av arkivmateriale er det den enkelte eiendom som er ordningsprinsippet. Det betyr at dokumentasjon av mer prinsipielle og overordnede spørsmål ikke nødvendigvis viser seg. Det vil være en interessant videre studie å se på nettopp hvordan kommunikasjonen, og kanskje forhandlinger, om disse spørsmålene har foregått og kan være dokumentert.

Sentralstyret i Presteforeningen vedtok mandatet for undersøkelsen i sitt møte 23. januar 1958, og la frem sin innstilling i juni 1959.¹²¹

I N N S T I L L I N G

om

Landsplan for modernisering av
offentlige presteboliger

Avgitt av
et utvalg nedsatt av
Den Norske Kirkes Presteforening

30. juni 1959

O s l o 1959

[Her ser vi landsplanens forside.](#)

---

¹²¹ Den norske kirkes presteforening. «Innstilling om Landsplan for modernisering av offentlige presteboliger», Oslo: Presteforeningen, 1959

I sentralstyrets møte den 23. januar 1958 ble følgende mandat vedtatt:

1. Å stille opp visse standardkrav for presteboligene.
2. Å innhente nødvendige opplysninger for å kartlegge presteboligenes stilling i sin alminnelighet i forhold til disse standardkrav.
3. Å avgi uttalelse om hvilke standardkrav bør ha prioritet.

På innstillingens side 1 er mandatet gjengitt.

DEN NORSKE KIRKES PRESTEFORENING

Bilag 12

Oversiktstabell for alle landets presteboliger ^{III}

O = Finnes ikke
M = Trenger mindre reparasjon
H = Trenger hovedreparasjon
I.O. = I orden

BISPEDØMME	ANFALL BOLIGER	OPP- GAVER FRA	GRUNNMUR			T A K			B A D			W A T E R				KJØKKEN			V A N N			K L O A K K			
			M	H	I.O.	M	H	I.O.	O	M	H	I.O.	O	M	H	I.O.	M	H	I.O.	M	H	I.O.	M	H	I.O.
Oslo	56	56	18	12	26	15	8	33	9	5	16	26	15	6	4	31	16	20	20	11	7	38	10	9	37
Tunsberg	43	43	17	4	22	11	3	29	2	11	16	14	11	5	5	22	11	20	12	10	4	29	8	10	25
Hamar	65	65	22	16	27	23	8	34	2	16	17	30	8	14	8	35	14	36	15	13	16	36	13	15	37
Agder	60	60	11	14	35	6	20	34	4	12	20	24	14	2	3	41	20	29	11	10	12	38	5	17	38
Stavanger	26	26	8	5	13	8	5	13	7	2	10	7	15	0	1	10	8	13	5	2	2	22	4	8	14
Björgvin	81	81	11	10	60	11	6	64	12	5	17	47	20	12	7	42	18	40	23	13	8	60	10	15	56
Nidaros	75	75	17	14	44	22	8	45	9	23	17	26	26	13	4	32	9	39	27	7	19	49	13	17	45
Sør-Hålogaland	39	39	2	12	25	5	8	26	6	5	8	20	9	4	5	21	5	26	8	1	10	28	7	7	25
Nord-Hålogaland	28	28	5	6	17	1	6	21	2	1	5	20	3	1	3	21	3	7	18	0	4	24	4	6	18
S U M	473	473	111	93	269	102	72	299	53	80	126	214	127	57	40	255	104	230	139	67	82	324	74	104	295

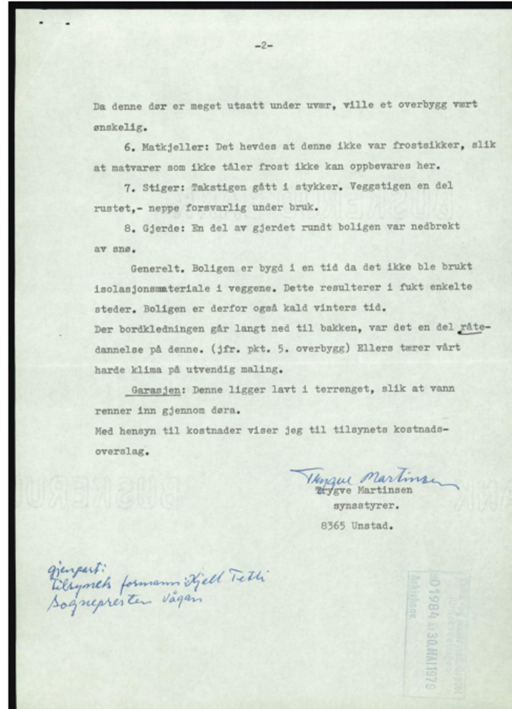
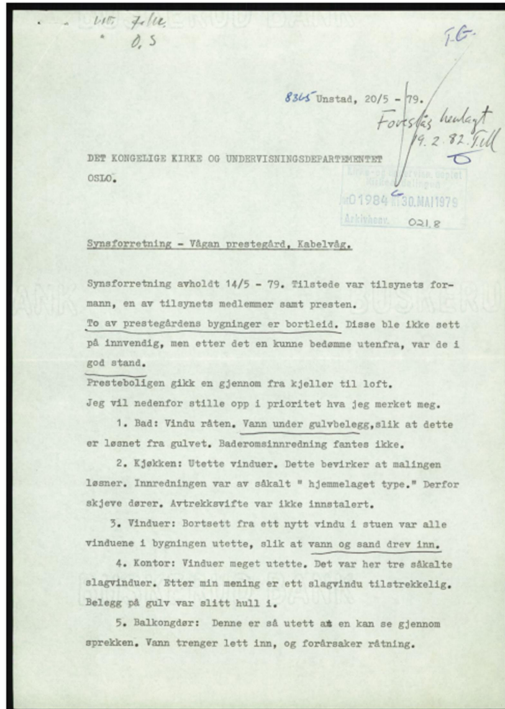
Tabellen viser Landsplanens vedlegg 12 som sammenstiller resultatene fra alle bispedømmer.

Tabellen på forrige side viser en sammenstilling av resultatene for til sammen 473 boliger. Vi ser at 53 boliger mangler bad og 126 boliger trenger hovedreparasjon av badet. 121 boliger mangler vannklosett, og 40 trenger hovedreparasjon. Presteboligenes kjøkken er også et dystert kapittel. Her er 139 funnet i orden, mens 230 kjøkken trenger hovedreparasjon. Omlag 100 boliger trenger hovedreparasjon av enten grunnmur, vannforsyning eller kloakksystem, eller kanskje av alt. En solid jobb å starte på.

I det mer detaljerte skjemaet som er utarbeidet for hvert enkelt bispedømme, er det også medtatt opplysninger om kontorforholdene. Ennå er det ikke så stort fokus på plass til kontorhjelp, men inngang, venterom og plassering i huset er kartlagt.

Arkivverket
Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2008: Vågan prestegård,
1954-1996, s. 161

Arkivverket
Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2008: Vågan prestegård,
1954-1996, s. 163

Synsforretningen for Vågan 1977 gir ikke grunn til glede og optimisme.

I undersøkelsen fra 1959 er boligen i Vågan bare 5 år, og får selvfølgelig en god vurdering. Synsforretningen i 1979, tjue år senere, viser dessverre at heller ikke bygging av nye boliger var noen garanti for at boligstandarden for prestene holdt seg tilfredsstillende. Vedlikeholdet er fremdeles dårlig. Boligen er tegnet av mnl Trygve Romsloe, Narvik.

Arkiverket

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2008: [redacted] prestegård, 1954-1996, s. 751

Vi viser til tilsynets ovennevnte søknad om midler til oppussing/utbedring av WC og tak i presteboligen.

Vi finner ikke å kunne gi bevilgning til dusjbad i sokkeletasjen, da boligen har forsvarlige bademuligheter ellers.

Reparasjon av takrenner må kunne dekkes av vedlikeholdsmidler.

I departementets arkiver finnes utallige brev med ordlyd omtrent som denne.

I min gjennomgang av departementets arkiver (Ovf) er det utallige utsendte brev fra departementet med ordlyd som ligner denne.

Arkiverket

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1997: Voss prestegård, 1893-1995, s. 321

"Hordaland" 1910-88

2

Avslag fra departementet på søknad om midlar

Prestegarden treng oppussing

Prestegarden på Vangen treng ei skikkeleg oppussing. Det er m.a. skikkelig med hve av dører og vindfang med skjerming med tre-fikkstey og sytt bad. Prestegardstilsynet har fått utarbeid eit kostnadsforslag over kva som må gjerast med prestebustaden, opplyser formannen Bjarne Njåndal. 500.000 kroner vil omvula koma på, men ein søknad til departementet om midlar er avslått. Nyr-

presten Knut A. Knudsen seier til «Hordaland» at han kjem til å bo på hybelvis i prestegarden denne vinteren. Familien kjem fyrst til Voss til våren.

— Me prestar er underlagt hupplikt, men den må fylgjast opp av utleiaren og seier Knudsen, som med sine 1,95 ikkje kan stå oppsett på bustad i prestebustaden.

Prestegarden på Vangen treng ei større omvula, men departementet har av budjettsmessige omsyn avslått ein søknad om midlar.

(Foto: Thor Herrev)

GIJERTHUG HEGG REIME

Prestebudstadi vart difor naturleg nok avsett vintertid over bustaden til dei var og såg på den i sommar, seier Njåndal.

Alternativ bustad

— Kanskje tidå no er sine til å ta opp spørsmålet om det er notte staden for prestebustaden. Å ligga på Hobergplasa der den ligg i dag, seier Njåndal. Med trafikksøy og parkeringsplasser og Utrikspolis og stasjonsprestak rest. Sammen, kan det voss ting som taler for at ein ber ei seg om eit andre alternativ til prestebustad.

Kjem aleine

— Eg kjem til Voss åleine no i haust, seier prest Knut A. Knudsen til «Hordaland». Eg har ei dotter som skal ta artium i Hammerfest til våren. Difor vert familien der oppvintaren over.

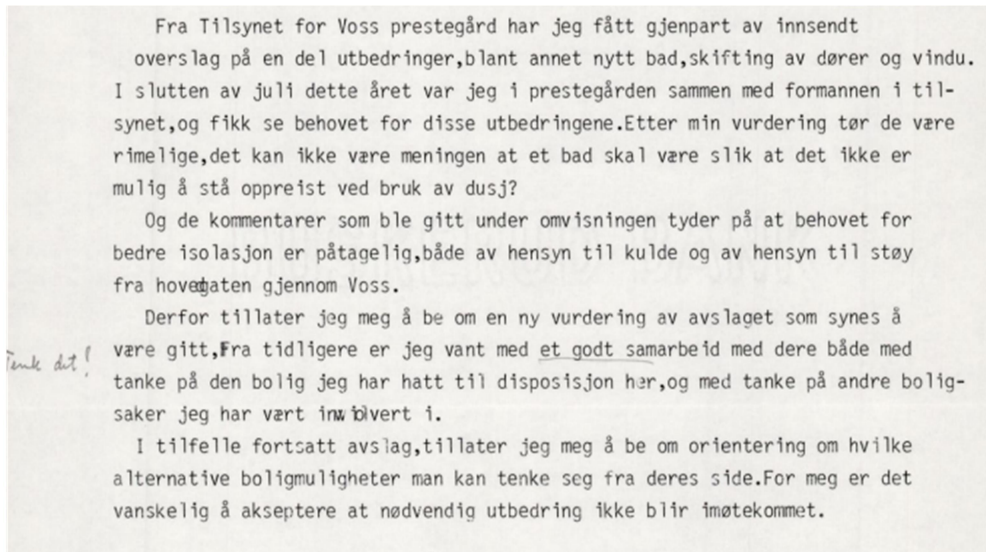
— Eg kjem til å installera meg på hybelvis i prestegarden på Vangen denne vinteren i påvente av at oppussingsarbeidet kan starta opp, seier Knudsen, i motsett fall må me vel rjå om om eit stue på den private bustadstaden. Med mine 1,95 m kan og t.d. ikkje stå oppsett på bustad i prestebustaden, og sverren er svært tvingt.

— Me prestar er underlagt hupplikt, men til nå og så har det den halda eit byggingsemneng og bruksemneng rjå som svarer til kravet i dag. Opparbeidingsjøl på prestebustaden sverret tvingt på Voss, seier Knudsen.

Voss prestegård tegnet av mnal Hans Magnus 1954 er vakkert beliggende ved kirken.

Mange fortvilte brev har i årenes løp gått fra landets prester til den sentrale prestegårdsforvaltningen i departementet, med bønn om bedre boligforhold. Heller ikke den imponerende landsplanen for modernisering skulle gi noe varig godt resultat. Kanskje er situasjonen bedre enn mitt inntrykk fra arkivet. Det blir ikke like mange dokumentsider av

tilfredse prester som det blir av de misfornøyde. Av hensyn til personvern i det klausulerte arkivet er personlige opplysninger klippet bort.

Fra Tilsynet for Voss prestegård har jeg fått gjenpart av innsendt overslag på en del utbedringer, blant annet nytt bad, skifting av dører og vindu. I slutten av juli dette året var jeg i prestegården sammen med formannen i tilsynet, og fikk se behovet for disse utbedringene. Etter min vurdering tør de være rimelige, det kan ikke være meningen at et bad skal være slik at det ikke er mulig å stå oppreist ved bruk av dusj?

Og de kommentarer som ble gitt under omvisningen tyder på at behovet for bedre isolasjon er påtagelig, både av hensyn til kulde og av hensyn til støy fra hovedgaten gjennom Voss.

Derfor tillater jeg meg å be om en ny vurdering av avslaget som synes å være gitt. *Tenk det!* Fra tidligere er jeg vant med et godt samarbeid med dere både med tanke på den bolig jeg har hatt til disposisjon her, og med tanke på andre bolig-saker jeg har vært involvert i.

I tilfelle fortsatt avslag, tillater jeg meg å be om orientering om hvilke alternative boligmuligheter man kan tenke seg fra deres side. For meg er det vanskelig å akseptere at nødvendig utbedring ikke blir innført.

Prestens brev fikk en sarkastisk kommentar i margen

Fra tidstavla for Lesja prestegård ser vi at det i 1959 er dokumentert tanker om å restaurere presteboligen, innrede en tidsmessig leilighet eller selge og bygge ny.¹²² I synsforretningen i 1977 var det høyest prioriterte tiltaket å få revet driftsbygningen. To år senere ba heldigvis det lokale prestegårdstilsynet om at departementet måtte omgjøre denne beslutningen. I 1991 ble sju av bygningene på gården fredet av Riksantikvaren.

Dette årvisse brevet fra departementet ga oftest ikke skjellig grunn til glede hos prestegårdstilsynet eller presten. Heller ikke de ansvarlige i departementet hadde en lett hverdag når de fordelte knapper og glansbilder tynt utover fedrelandet.

Mangelen på vedlikehold av prestegårdene skapte også allmenn oppmerksomhet og engasjement. I et brev til ekspedisjonssjefen i kirkeavdelingen privat, skriver en kvinne bosatt i Sarpsborg, følgende i 1993:

Ser i Aftenposten 14 ds. At salg av 38 prestegårder har innbragt 270 millioner kroner. En del av pengene er brukt til aksjekjøp.

Jeg mener det ville være rimelig at en del av pengene gikk til å restaurere prestegårdene rundt om i landet.

¹²² Skaug, «Lesja prestegård», 7

Min far, xxxx var prest, og vi bodde på to prestegårder. Ved senere besøk til det som tidligere var mitt hjem kunne jeg gråte over forfallet – senest i fjor ved besøk på xx prestegård i yy hvor din far Olav Fisknes også var på besøk i sitt arbeid.

Ikke alle prester har den samme sansen for vedlikehold, og prestegårdstilsynet ser kanskje ikke hvilke kulturelle verdier som ligger under deres ansvar.¹²³

KIRKE- OG UNDERVISNINGS-
DEPARTEMENTET

2. PRESTEGARDSKONTOR

Rundskriv F-91/86

Til prestegårdstilsynene

Vår ref.: Dato:
4737 KiG 86 LM/VR 15. 8.86

FORSLAG TIL VEDLIKEHOLD FOR 1987

De årlige tilskott til vedlikehold av bygningene ved prestegårdene for 1987 vil bli fastsatt av departementet i løpet av høsten 1986 eller så tidlig som mulig i 1987.

Det presiseres at det er kun utgifter til vanlig, løpende vedlikehold som skal føres opp i vedlikeholdsforslagene, herunder faste, årlige kommunale avgifter for presteboligen.

En ber om at tilsynene sender vedlikeholdsforslagene til Kirkedepartementet, 2. prestegårdskontor, postboks 8119, Dep., 0032 Oslo 1, innen utgangen av september måned, etter at soknepresten og i tilfelle forpakteren har hatt anledning til å uttale seg. Gjenpart eller kopi av tilsynets forslag sendes vedkommende prost.

Forslag til mer omfattende arbeider blir i tilfelle å ta opp som særskilte saker, uavhengig av ovennevnte frist.

Forslagene spesifiseres og prioriteres for hver bygning med angivelse av det beløp som hvert enkelt arbeid antas å ville koste. Overslagene summeres, slik at en får en samlet sluttsum særskilt for presteboligen og særskilt for driftsbygningene. Mulige andre utgifter som ikke hører inn under noen bestemt post, spesifiseres og føres opp som egen post.

Departementet vil ved fordelingen av vedlikeholdstilskottene bygge på de innkomne forslag. Det er derfor av betydning at forslagene blir mest mulig spesifisert og i tilfelle nærmere begrunnet.

Etter fullmakt

Torstein Waagestein

Leif Mathisen

Det årlige brevet om innmelding av behov kom tidlig, men ga ofte liten uttelling.

Historien gjentok seg da prestegårdsforvaltningen ved årtusenskiftet ble skilt ut fra departementet, og etter hvert begynte å bruke et betydelig antall millioner kroner i investeringsmidler fra det såkalte kapitalfondet til istandsetting av boligene. Et forslag som presteforeningen for øvrig hadde kommet med allerede i 1959.

Jeg kan ennå kjenne på fortvilelsen, og til og med et visst sinne, da jeg i 2003 på min første prestegårdsbefaring fikk se det totale forfallet av et hus som en gang hadde vært vakkert. Senere ble det mange slike – men også mange historier som fikk en lykkelig utgang.

¹²³ Brevet er journalført, men av hensyn til personvern er identifisering utelatt her.

Kapittel 5 Byggefeltvillaen manifesterer seg

Vi har i de foregående kapitlene gått gjennom mye historie. Først, i kapittel 2, har vi gått gjennom prestegårdenes historie, med røtter helt tilbake til middelalderen, og prestegårdenes sentrale rolle i utviklingen av Norge. Kapittel 3 var en fortelling om prestens lønn og kall. Utviklingen av prestens embetslønn fram til de blir statsansatte med regulativ-lønn i 1957 er lang og kronglete, men er et avgjørende premiss for det fysiske resultatet vi nå skal dykke ned i. I kapittel 4 har vi sett på sentrale endringsfaktorer i samfunnsutviklingen, som er bestemmende for lokalisering og det nye fysiske uttrykket som embetsboligen får i denne tiden.

Opplysningsvesenets fond har i perioden etter andre verdenskrig hatt en portefølje på om lag 480 prestegårder. Da er alle typer boligeiendommer tatt med, både de som er del av et komplett gårdstun, de som er bygget på en snipp av prestegårdsjorda, og de som har fått en helt ny lokalisering. Av disse er det totalt 170 boliger med byggeår etter 1945. Dette utgjør mer enn en tredel av totaltallet, og må sies å være en stor grad av fornyelse. Av disse 170 boligene er det om lag 20 boliger som enten er boliger for døveprester lokalisert i byer, eller bispeboliger og domprostboliger lokalisert til enkelte av bispesetene. Disse er utelatt i den videre undersøkelsen.

Vi skal nå se nærmere på noen av de 150 presteboligene som er bygget i landkommunene etter 1945. En portefølje av dette omfanget er ikke hensiktsmessig å studere i detalj, og det er heller ikke mulig innenfor denne oppgavens ramme. Jeg har derfor valgt å belyse hvordan endringsprosessene som er beskrevet i de foregående kapitlene lar seg avlese i utvalgte eksempler. Jeg vil forklare hvilket grunnlag som er benyttet for å etablere sammenstillingen av eiendommene, angi noen avgrensninger av utvalget, og deretter oppsummere noen hovedtrekk som blir illustrert ved eksempler. Først er det nyttig å oppsummere hva som var de viktigste drivkreftene for at det blir bygget så mange nye boliger.

5.1 Hvorfor fikk vi så mange nye embetsboliger?

Prestene fikk fast lønn i 1957. Pengeøkonomien hadde overtatt, og alle varer kunne etter hvert kjøpes i butikken. Prestene innkasserte ikke lenger betaling for dåp og begravelse, heller ikke festeavgifter eller husleie, eller gratis arbeidskraft fra leilendingsbruk og husmannsplasser.

Moderne landbruk på de relativt store prestegårdene krevde dessuten et helt annet fokus enn prestens venstrehåndsarbeid.

Vedlikeholdet av prestegårdene var mangelfullt. Selv etter at staten overtok det fulle ansvaret for vedlikehold av hus og jordvei i 1924 var det dårlig stelt. Gjennomsnittsstørrelsen på prestegårdenes våningshus var over 300 kvadratmeter. Det ville kreve enorme ressurser, og kanskje var det ikke mulig, å sette dem i stand til embetsboliger for en moderne familie.

Et endret bosettingsmønster, med sterk sentralisering og overgang fra sjøveis transport til bil og buss, gjorde mange prestegårder usentrale. Prestens arbeid og kontakt med menigheten ble nesten umulig. I andre tilfeller ble prestegården liggende midt i det nye kommunesenteret, og arealene ble tatt til byggetomter for skoler, sykehjem og rådhus. Den gamle prestegården ble kanskje kommunens bygdetun og lokale museum, mens presten fikk ny bolig i byggefeltet.

Nye boligidealer og en annen forståelse av presterollen gjorde de gamle prestegårdene utdaterte, tungdrevne og lite attraktive. Prestegårdene hadde ikke lenger tjenestefolk, og etter hvert søker også ektefellen til presten seg ut i lønnet arbeid.

5.2 Staten og de gode hjelperne

I de årene jeg har arbeidet med forvaltningen av prestegårdene, fra 2003 til 2020, har jeg hatt en forståelse av at forvaltningen av bygninger og jordvei fram til 2001 stort sett ble løst med et fåtall ansatte «inne i» departementet. Når jeg nå har gått relativt grundig gjennom en stor mengde arkivmateriale framkommer det et annet bilde. Mange aktører var involvert både i den løpende forvaltningen av presteboligene, og i byggingen av nye boliger. Først og fremst handler det om de kommunalt oppnevnte prestegårdstilsynene. Nedenfor vil jeg gjøre rede for de viktigste aktørene i denne perioden som strekker seg fra 1950-tallet fram til 2001.

«Det offentlige» = Staten

I mitt kildemateriale hentet fra arkivene til Ovf i etterkrigstiden er det en annen forståelse av «offentlig sektor» enn vi har i dag. Når dokumenter omtaler «Det offentlige» er det konsekvent staten, mens kommunen er kommunen. Fylkeskommunen, eller Amtskommunen som det het fram til 1919, er det ingen spor av i mine kilder, og dette blir derfor ikke videre omtalt.

Organisering i departementet

Fram til 2001 ble forvaltningen av Opplysningsvesenets fond - prestegårdsforvaltningen - organisert i flere ulike kontorer i Kirkeavdelingen i det departementet som til en hver tid hadde ansvar for kirkesaker. For nærmere om navn og ansvarsområde for Departementet, se kapittel 1.

I 1996 ble det vedtatt en ny Lov om Opplysningsvesenets fond som avløste den gamle loven fra 1821. Denne trådte i kraft i 1997, og fra 2001 ble det etablert et eget statlig forvaltningsorgan underlagt departementet; «Forvaltningsorganet for Opplysningsvesenets fond», (FOvf) med eget styre. De berørte ansatte i departementet ble flyttet til det nye forvaltningsorganet, og det fant etter hvert sted en betydelig oppbygging av forvaltningsorganets organisasjon. Ikke minst gjelder dette det bygningsfaglige miljøet, med en rekke arkitekter, bygningsingeniører og allsidige håndverkere. Fokuset på kommersiell utvikling av fondets verdier har i denne perioden blitt betydelig sterkere. Etter at vi i 2017 fikk skille mellom stat og kirke, har vi ikke lenger en kirkeavdeling. Styringen av Opplysningsvesenets fond skjer i dag fra Avdeling for forbruker, tros- og livssynssaker i Barne- og familiedepartementet. Perioden etter årtusenskiftet vil jeg i det videre ikke fokusere på, men går nå tilbake til de siste tiårene av 1900-tallet, da de fleste boligene som skal omtales ble bygget.

Av de ansatte i Kirkeavdelingen med ansvar for prestegårdsforvaltningen var det flest jurister. Kontraktsrett var viktig, og ikke minst har prestegårdsforvaltningen gjennom flere årtier hatt kanskje landets fremste juridiske fagmiljø på tomtefeste. Ansatte med landbruksfaglig kompetanse kom som en god nummer to. Gruppen av økonomene var ikke så stor, men deres betydning økte etter hvert, som ellers i samfunnet. Det interessante er at med en slik omfattende bygningsmasse, var det bygningstekniske fagmiljøet lite. Vi kommer tilbake til prestegårdsinspektøren og arkitekten.

Prestegårdsforvaltningen bestod av tre ulike kontorer i Kirkeavdelingen. Første prestegårdskontor – kontor B - forvaltet kontrakter, særlig festeavtaler. På sitt mest omfattende hadde Ovf opp mot 18 000 festekontrakter, og var landets desidert største bortfester av grunn til boliger og næringsformål. Andre prestegårdskontor – kontor K, I og G – hadde ansvar for alle bygninger, drift av landbrukseiendommene, jordleie og forpaktning, og etter hvert salg av gårdsbrukene. Det tredje kontoret het bare Fondskontoret – kontor F –

og hadde ansvar for økonomien i Opplysningsvesenets fond, samt flere mindre særfond som etter hvert ble lagt inn under Ovf. Disse fondene er nærmere beskrevet i kapittel 2.

Departementets prestegårdsinspektør

Andre prestegårdskontor fikk sin første prestegårdsinspektør i 1939¹²⁴, og hadde en til to inspektører ansatt. Loven om presteboliger og prestegårder hjemler i § 9 at departementet kunne ansette prestegårdsinspektører, og fastsette tjenstedistrikt og nærmere arbeidsinstruks for dem. Inspektøren(e) behandlet søknadene om penger til større og mindre bygningsmessige oppgaver. Til sammen snakker vi om henvendelser og oppfølging av mer enn 400 presteboliger, et stort antall forpakterboliger og en rekke driftsbygninger for landbruket. Inspektøren fulgte opp arbeidet til rundt 300 kommunale prestegårdstilsyn. Det var en enorm produksjon av korrespondanse, og en samvittighetsfull departemental orden i sysakene. Det jeg har sett av prosjektmateriale bærer imidlertid preg av mange enkle «ingeniørtegninger» på rutepapir, og svært sparsommelige løsninger som ofte lappet på gammelt og slitt, fremfor å tenke helhet og kvalitet, som antakelig ville lønt seg i lengden. Vi snakker ikke da om de litt større utbedringene, men alle de mindre som i det lange løp setter sitt sterke preg på totalinntrykket.

Prestegårdskontorets Arkitekt

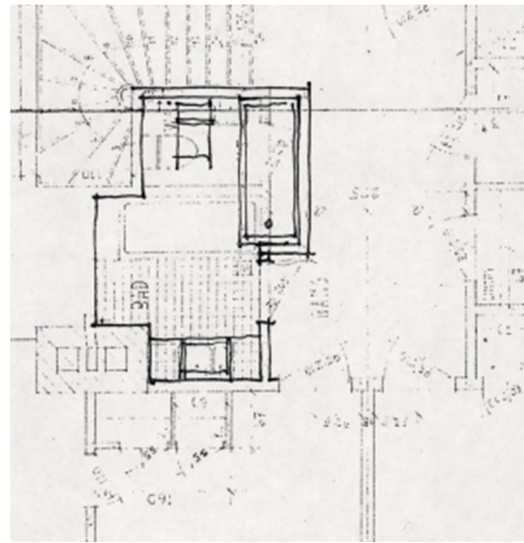
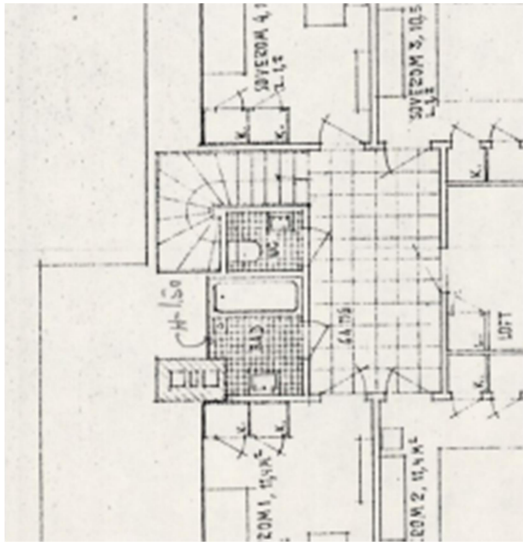
I tillegg til prestegårdsinspektøren hadde Andre prestegårdskontor ansatt arkitekt. Det påhviler en stor eier av kulturminner å ha relevant kompetanse for å ivareta sitt ansvar. Hit ble oppgaver med ombygginger og større oppgraderinger sendt, og det er produsert mange planer og beskrivelser som tydelig illustrerer god arkitektfaglig kompetanse og stor forståelse for både bygninger og beboere.

Prestegårdsforvaltningens arkitekt mnal Jens Ormhaug har løst utallige problemer for landets prester og deres familier gjennom sine mange år i departementet. Et eksempel nedenfor er kun gjengitt på en liten skisse, men var av stor betydning for den som fikk sitt problem løst. Her var det plasseringen av badekaret under skråtaket på Voss prestebustad som gjorde at presten på 1,95 meter ikke kunne stå oppreist i dusjen. Dette er fra slutten av 1980-årene. Nedenfor ser vi en litt større ombygging av Vik prestebolig. Presten og det lokale tilsynet hadde først kontaktet en lokal og anerkjent arkitekt, som kom fram til en langt mer omfattende løsning.

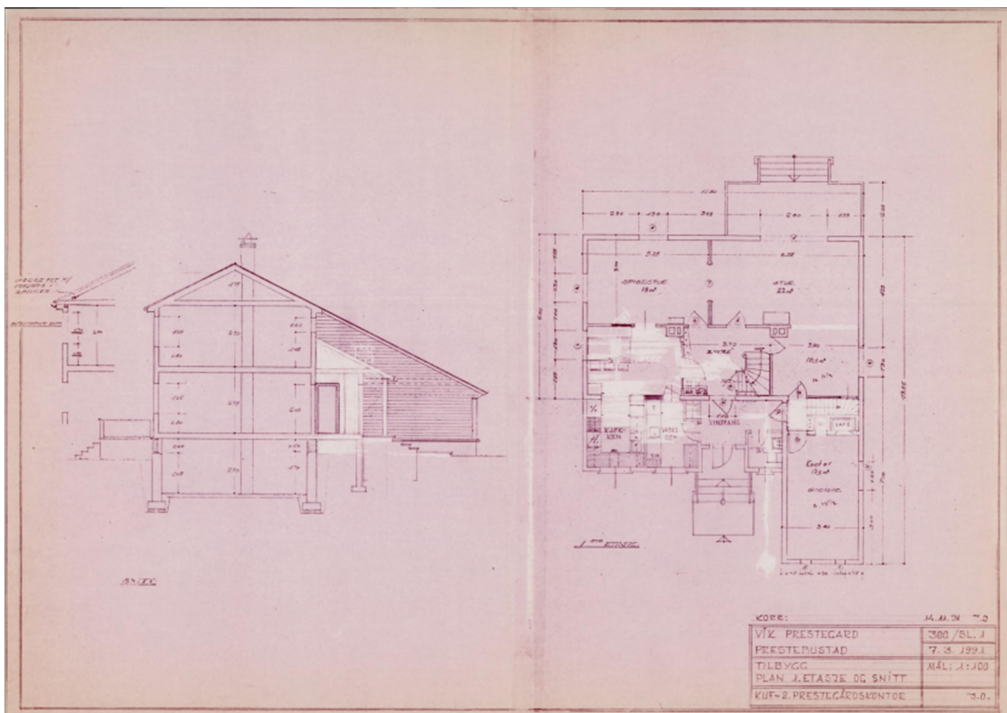
---

¹²⁴ Opplysning funnet i innledningen til arkivnøkkelen for serien 2. prestegårdskontor 1920-61, side V skrevet av Andres Svalestuen.

Ormhaug smidde det hele til med godt arbeidskjøkken og romslig spiseplass på kjøkkenet uten å ødelegge husets opprinnelige uttrykk. Ikke minst var det nok den rimeligste løsningen.

Voss prestebustad tegnet av mnal Hans Magnus 1959. Ombygging av bad under skråtak. Mnal Jens Ormhaug, 1980. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1997: Voss prestegård, 1893-1995

Vik prestebolig, tegnet av mnal Johan Lindstrøm i 1952, får tilbygg med utvidelse av kjøkkenet, tegnet av mnal Jens Ormhaug, 2. Prestegårdskontor i 1991. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1979: Vik prestegård i Sogn, 1952-1997

Av arkitekter som vi kjenner til fra departementets prestegårdsforvaltning er det minst tre navn som går igjen, Sigurd Muri, Jens Ormhaug og Vidar H. Bakke. I tillegg til egne ansatte ble det brukt eksterne arkitekter til rehabiliteringsoppgavene, som i mange tilfeller var omfattende, og både teknisk og arkitektonisk krevende.

Vi har sett at nye presteboliger tegnes av privatpraktiserende arkitekter som engasjeres for det enkelte oppdrag. Et enkelt unntak her; i 2016 tegner leder for presteboligforvaltningen i Ovf, sivilarkitekt Trond Sundbye, ny prestebolig på Vega i Nordland. Dette etter at flere arkitekter hadde presentert, og fått avvist, sine forslag til ny bolig. Om det var byggherren eller arkitekten som ikke forsto oppgaven har jeg ikke noe svar på. Resultatet på Vega ble til slutt bra, og prestefamilien fornøyd, der de kan skue ut over Verdensarvsenteret og øyriket på Helgelandskysten. Jeg hadde prosjektansvaret i byggeperioden, og fikk erfare prestens takknemlighet.

Vega prestebolig bygget 2018. Ark Trond Sundbye. Foto: Ovf

Prestegårdstilsynet

Ordningen med Prestegårdstilsyn har en historie tilbake til loven i 1897. Ved revisjon av loven i 1924 ble både det lokale prestegårdstilsynet og den overordnede Synsstyrelsen omtalt i veiledningen. I Prestegårdsloven av 1955 ble ordningen med prestegårdstilsyn videreført.

Dette var krumtappen i forvaltningen av statens presteboliger fra 1924 og faktisk fram til årtusenskiftet. Fra prestegårdslovens § 9 siteres følgende:

Forvaltningen av prestegårder og presteboliger tilligger Kirke- og undervisningsdepartementet som kan tilsette prestegårdsinspektør og fastsette nærmere arbeidsinstruks og tjenstedistrikt for dem.

Og videre fra § 10:

Tilsyn med den enkelte prestebolig og prestegård skal føres av et prestegårdstilsyn på tre medlemmer som med personlige varamenn velges for fire år av kommunestyret i den kommune hvor eiendommen ligger. Av medlemmene skal en være jordbrukskyndig og en bygningskyndig. For prestebolig hvor det ikke er prestegård, velger kommunestyret en bygningskyndig med varamann til å føre tilsynet. Prestegårdstilsynet velger selv for hvert år sin formann.

For prestegård og prestebolig holdes synsforretning hvert fjerde år og ellers i særlige tilfelle når departementet bestemmer det. Forretningen foretas av prestegårdstilsynet under ledelse av en synsstyrer som oppnevnes av departementet for hvert fylke eller del av fylke.

Kommunene var pålagt å oppnevne et kommunalt prestegårdstilsyn. Kommunestyret foretok oppnevningen for en periode på 4 år av gangen, og dette skjedde samtidig med at nytt kommunestyre ble valgt. Dersom det var prestegård med jordvei og bygninger, kanskje også forpakter, skulle tilsynet bestå av tre personer, og sammensetningen skulle ivareta både landbruksfaglig og bygningskyndig kompetanse. Kontakten med den lokale kirken og menighetene var også viktig. Sognepresten selv var ofte sekretær for tilsynet, noen ganger også oppnevnt medlem, og det var for øvrig noen av bygda beste menn som ble valgt til tilsynsoppgaven. Også kvinnene kom etter hvert med. Dersom det bare var bolig for presten, og ingen prestegård, var det bare krav om ett medlem i tilsynet.

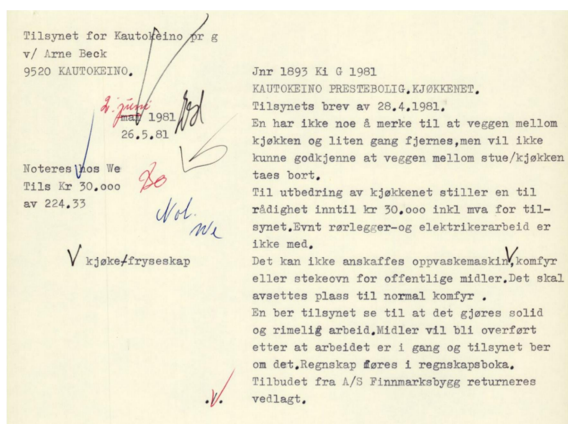
Å påta seg tilsynets ansvar måtte på mange måter være en krevende og lite oppløftende oppgave. Eiendommene var store, husene gamle, og pengene satt utrolig godt fast i departementet. Det ble årlig bevilget små beløp til løpende drift og mindre oppgaver som tilsynene disponerte. Ved noe større vedlikeholdsbehov måtte oppgaven begrunnes og beskrives, priser måtte innhentes fra håndverkere, helst fra flere, og søknaden innsendes departementet før arbeid kunne bestilles. Utallige avslag på utførelse av selv de minste og mest påtrengende utbedringer er sendt fra departementets prestegårdsinspektør til de lokale

tilsynene. Et annet vanskelig spørsmål var tilgang på kompetente håndverkere. I et brev til departementet 20. august 1979, skriver tilsynet for Nesseby prestegård:

Det er vanskelig om fagfolk. En blikkenslager har vært og sett på huset og mente at mesteparten av blikkenslagerarbeidet på taket må skiftes ut. Men det ser ut til å dra ut med å få et kostnadsoverslag fra vedkommende, og en regner med at en må prøve å henvende seg til en annen.

Så vanskelig som det er å få tak i slike fagfolk, er det nødvendig å sette i gang arbeidet så snart en får tak i en blikkenslager, selv om det ikke foreligger kostnadsoverslag og pristilbud på forhånd, og tilsynet søker om ekstrabevilling på kr. 4000 til nødvendig blikkenslagerarbeid.¹²⁵

Til og med for det lokale tilsynet var det vanskelig å finne gode håndverkere med kapasitet til å påta seg oppgaver. Det ville ha vært en umulig oppgave om departementet med sine folk skulle ha ivaretatt disse oppgavene rundt omkring i landet. Kildene avdekker at det i mange tilsyn var god kompetanse, stor grad av personlig engasjement og samvittighetsfull utøvelse av vervet. Andre steder var det selvfølgelig ikke akkurat slik. En kan i alle fall ikke tro at noen gjorde dette for pengene. Da ordningen ble avvirket hadde den årlige godtgjørelsen steget til 200 kroner. Det er nærmest et under at de har holdt motet oppe.

Dette er riktignok et konsept, men teksten er som den bruker å være. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0797: Kautokeino prestegård, 1909-1997, s. 1030

Tilsagnsbrevet fra departementet om penger inneholdt alltid en beskjed om å føre alle kostnader inn i regnskapsboka og en formaning til slutt: «En ber tilsynet se til at det gjøres solid og rimelig arbeid.» Regnskapsboka skulle sendes inn til departementet ved årets slutt.

¹²⁵Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1135: Nesseby prestegård, 1953-1996, s. 529

PRESTEGARDENS NAVN: Grytten kapellangård		REGNSKAPSRÅR: 1995																
Dato	Tittel	Blau	KASSABOKFØR			INNTÆKTER			UTGIFTER						LØNN OG SKATTER			
			Innsatt	Utgitt	Sluttet på året	Ordre nr	Postnr	Ansatt på året	Ordre nr	Postnr	Ansatt på året	Ordre nr	Postnr	Ansatt på året	Ordre nr	Postnr	Ansatt på året	
31/12/94	Saldo		2298,00															
3/1	Utgitt til Norsk hennem	1		1000,-														
3/1	Tilførsel	2		800,-														
3/1	Betalt til utleide	3		230,-						230,-								
3/1	Postgjeld gebyr	4		15,-														
15/1	Opplysningsvesen	5	1800,-			1800,-												
20/1	Kommunale avg	6		750,00							750,00							
20/1	Postgjeld gebyr	7		3,-														
2/2	Selvsbygget utrustning	8		585,-							585,-							
3/2	Utgitt til Gjerseth	9		172,-						172,-								
3/2	Postgjeld gebyr	10		5,-														
7/9	Kontroll av utleide	11		1000,-						1000,-								
7/9	Postgjeld gebyr	12		3,50														
21/9	Saksøking Gjerseth	13		5965,50						5965,50								
21/9	Postgjeld gebyr	14		3,50														
24/9	Utgitt til utleide	15		333,-							333,-							
24/9	Postgjeld gebyr	16		15,-														
3/10	Utgitt til Norsk hennem	17		1000,-														
3/10	Tilførsel	18		250,-														
7/10	Postgjeld gebyr	19		10,-														
25/10	Opplysningsvesen	20	8500,-			8500,-												
3/11	Utgitt til Gjerseth	21		9211,-						9211,-								
3/11	E. Tidemann	22		1837,50						1837,50								
27/11	Kommunale avgifter	23		473,60							473,60							
30/11	Postgjeld gebyr	24		10,50														
3/12	kr. Rønne	25	9034			9034												
7/12	Utgitt til utleide	26		369,-							369,-							
7/12	Postgjeld gebyr	27		3,50														
			26882,46	26143,50		9034	34500	-	87153			2118	-	2574				
31/12	Balans			497,46														
31/12	Saldo	28	497,46															

Ovenfor vises utdrag av regnskapsboka for prestegardstilsynet på Grytten kapellangård i Møre og Romsdal. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0531: Grytten kapellangård, 1919-1997, s. 662.

Det er mange eksempler i arkivene på situasjoner der tilsynene handler på egen hånd i strid med departementets instruks eller kjente regler. Noen ganger er det av mangel på kunnskap. Andre ganger er det nok fortvilelse over å se på oppgaver som det er tvingende nødvendig å få utført, men som det ikke er bevilget penger til. Det mest oppsiktsvekkende eksempelet er imidlertid fra byggingen av en ny bolig på slutten av 1950-tallet. Da hadde byggekomiteens formann nok tatt saken litt vel mye i egen hånd. Det kunne departementet ikke akseptere, og dermed måtte han finne seg i å bli utelatt fra den jobben. Fra departementets brev siteres følgende:

Departementet fastholder sin tidligere avgjørelse om at det ikke skal installeres oljefyringsanlegg i den nye presteboligen, jfr. Departementets brev av 27. mai 1959.

Av en fra arkitekt Magnus motatt rapport sees blant annet at De uten samtykke og uten på forhånd å ha varslet arkitekten eller departementet har foretatt visse disposisjoner ved de pågående byggearbeider for den nye prestebolig som er i strid med den godkjente plan og de inngåtte avtaler for bygget. Til tross for at De har fått uttrykkelig beskjed om at det ikke måtte foretas endringer i den godkjente plan har de forlenget byggingen mot nord med 0,5 meter og latt to rom i kjelleren støpe med forsenket golv for senere isolering med tregolv. Videre har De endret bygningens plassering på tomten til tross for at De i brev av 9. juli 1959 har uttalt at bygningen er plasert på den tomt som er bestemt av arkitekten og departementet.

Departementet beklager Deres handlemåte i denne sak og det offentlige er ikke ansvarlig for mulige merutgifter som følge av Deres disposisjoner. Slike utgifter vil derfor ikke bli dekket herfra.

Etter § 8 i byggekondisjonene skal tilsyn for arbeidet med den nye hovedbygning oppnevnes av departementet. En finner at det ikke bør være mer enn to medlemmer i byggetilsynet foruten byggets arkitekt.¹²⁶

Departementet hadde regler og rutiner for hvordan prestegårdstilsynene skulle arbeide, og hvordan de skulle rapportere. Noen ganger var det nødvendig å friske opp og presisere reglene. Fra et rundskriv til prestegårdstilsynene om regnskapsførselen, utsendt i 1958, ikke så lenge etter at den nye prestegårdsloven kom, siteres først fra innledningen i rundskrivet:

Regnskapsføringen:

Etter at det ble gjennomført ny regnskapspraksis i forbindelse med lov om presteboliger og prestegårder av 9. desember 1955, har det vist seg at det råder en del misforståelser og usikkerhet med hensyn til føringen og avleggelsen av prestegårdsregnskapene.

Etter henstilling fra Riksrevisjonen skal en nedenfor gjøre nærmere rede for en rekke forhold som har vært forsømt ved regnskapsføringen.¹²⁷

Rundskrivet har en rekke punkter om spesifisering av kostnadene i bilag, om kvitteringer, om føring av honoraret til prestegårdstilsynet, om hvordan feilposter i regnskapet skal rettes opp og mye mer. I punkt 1 er spesielt angitt at utgifter til kjøp av nye ovner ikke kan dekkes av det ordinære vedlikeholdet med mindre det foreligger erklæring fra branntilsynet om at den gamle ovnen var brannfarlig. I rundskrivets punkt 5 spesifiseres hvilke kostnader som ikke kan føres i tilsynets regnskap, og som dermed ikke dekkes av de årlige vedlikeholdsmidlene:

Utgifter til elektriske ovner, lyspærer, bonevoks, badespeil, vindusruter, papirholdere og liknende er regnskapet uvedkommende. Etter vanlig praksis skal slike utgifter betales av leieren, i dette tilfelle av vedkommende prest eller forpakter.

Tilsynet må nøye påse at skatter og avgifter, renter og avdrag av lån m.v. som etter kontrakten skal dekkes av forpakteren ikke blir belastet regnskapet.¹²⁸

---

¹²⁶ Arkivverket Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/Lxxxx: yy prestegård, 1962-1994, s. 197

¹²⁷ Rundskriv fra departementet datert 10. juni 1958, hentet fra samling av rundskriv, Ovf's bortsettingsarkiv

Synsbestyreren

Rollen som synsbestyrer har en lang historie. Som vi har hørt i kapittel 2 om vedlikehold i den tidlige historien, hadde prostene gjennom hele 1800-tallet hatt et lovpålagt ansvar for å føre tilsyn med prestegårdene minst hvert tredje år.

Med endringene i 1924 av prestegårdsloven fra 1897, overtok staten alt ansvar for vedlikeholdet på prestegårdene. Gjennom synsbestyreren og synsforretninger skulle staten føre tilsyn med de lokale prestegårdstilsynene hvert fjerde år. Synsbestyrerne ble utpekt av departementet for et fylke eller del av fylke, og var ofte offentlige tjenestemenn som hadde greie på både landbruk og bygninger. Denne ordningen ble videreført i den nye prestegårdsloven av 1955, og lovens § 10 omhandler rolle og oppgaver for prestegårdstilsyn og synsbestyrer.

Vi ser eksempel på en protokoll fra tilsyn på Vadsø prestebolig. Det er tøffe klimatiske forhold en stor del av året, og dette står i fokus for tiltakene som blir prioritert. Fra en av synsforretningene ledet av Synsstyrer Arne Vorren i Finnmark siteres fra protokollen:

År 1967 den 14. februar holdtes synsforretning på Vadsø prestebolig under ledelse av synsstyrer Arne Vorren.

Til stede var:

Avd. ing. Bjarne Gaski, tilsynsmann

Snekker Albert Korbi, tilsynsmann

Soknepresten Arvid Nergård

Protokollen fra synsforretningen 27/1-67 ble referert uten merknad.

Forslag til anordning av venterom til prestens kontor ble framlagt og bifalt. Kostnadsoverslag kr. 16 000.

Luftedøren i andre etasje mot øst erstattes med vindu og gelenderet repareres og beholdes for utseendets skyld. Kostnad kr. 600.

---

¹²⁸ Rundskriv fra departementet datert 10. juni 1958, hentet fra samling av rundskriv, Ovf's bortsettingsarkiv.

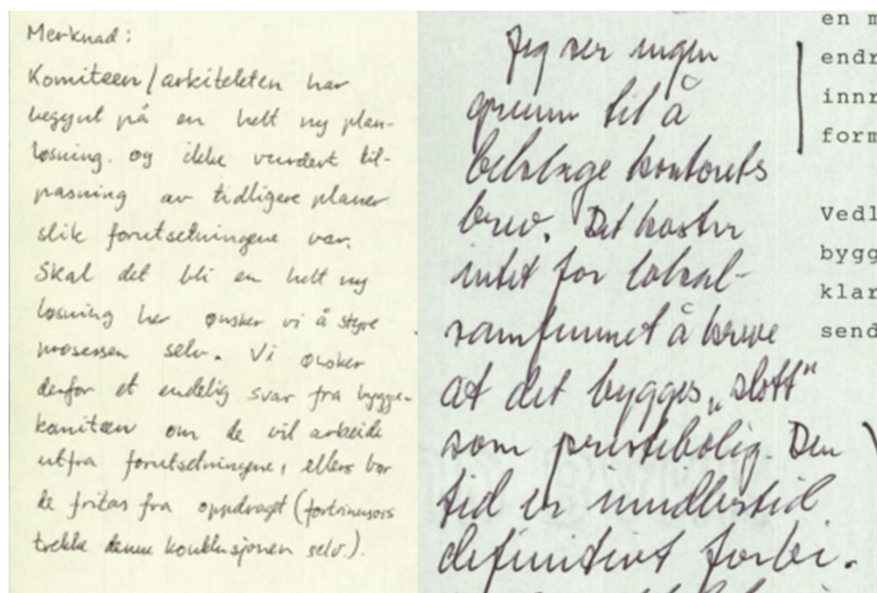

Luftedøren mot balkongen forsynes med et ekstra utadslående dørblad av hardved for å hindre vandrevet under nåværende dørblad samt hindre varme og luftgjennomgang. Eventuell råteskade i gulvet utbedres og linoleumen på gulvet repareres. Kostnad kr. 700¹²⁹

Gjennom protokollene fra synsforretningene får vi et bilde av hvor raskt – eller sakte – det gikk med å iverksette nødvendige utbedringstiltak. Synsbestyreren hadde mye kunnskap om helheten i sitt distrikt, og kunne sammenligne forholdene fra sted til sted. Han var nok blant annet derfor betraktet som en mer uhildet fagmann. Det hviler et større alvor over hans protokoller, og det sto en respekt av hans vurderinger som kanskje ikke alltid ble prestegårdstilsynene til del. I noen tilfeller var nok de lokale tilsynene litt nærsynte.

Kommunal plankomite, byggekomite og prosjektledelse

Når bygging av ny prestebolig var bestemt, ble det som regel opprettet en lokal plankomite for å avklare hva som skulle bygges. I de fleste tilfeller gikk dette smertefritt og smidig. Noen ganger var det imidlertid stor uenighet, og fare for brudd i samarbeidet. Under ser vi eksempler på notater fra saksbehandlingen i departementet som jo er ganske direkte. Av personvern hensyn er initialer og andre identifiserbare opplysninger utelatt. For de mest lokalkjente vil nok likevel karakteristisk håndskrift kunne avsløre hvem som sa hva.

Utklipp med eksempler på den interne saksbehandlingen i departementet.

¹²⁹ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1860: Vadsø prestegård, 1930-1997, s. 217

Departementet var opptatt av å ha kontroll med prosessen, og var villige til å gripe inn dersom de så at den lokale plankomiteen var på «feil» vei. I denne saken var utgangspunktet at en skulle benytte tegningene til en bolig som allerede var bygget et annet sted og tilpasse disse til lokale forhold. Vi får i utsnittet til høyre uttalt i klartekst at departementet ikke ville ha noe «lokalt slott» for statens penger. Et byggeprosjekt med størrelse og standard utover det vanlige ville kunne skape ubehagelig presedens for senere byggesaker. Det hendte at slike uenigheter gikk helt til departementets politiske ledelse og statsråden selv.

Når planene ble klare og byggingen skulle i gang ble kommuneingeniøren ofte tatt inn i byggekomiteen, eller han fikk rollen som prosjekt- og byggeleder. Kommunen la ofte inn stor innsats ved bygging av nye presteboliger. Dersom nybygging ikke skulle skje på prestegårdsgrunn stilte kommunen som regel med byggeklar tomt kostnadsfritt for staten, og de holdt kontroll med teknisk gjennomføring av byggearbeidet, framdrift og økonomi. Arkivene viser mange godt gjennomførte byggesaker med stødige lokale hender på rattet, og eksempelet under viser departementets bekreftelse på avtalen de har gjort med kommuneingeniøren i Nord-Fron. Kommunens mann skal føre tilsyn med byggingen av presteboligen, og fortløpende attestere regningene for utbetaling gjennom kommunekassen. Fra brevet siteres:

Assisterende ingeniør Gunnar Haanshus ved ingeniørvesenet vil ta seg av det løpende tilsyn under byggetiden, føre kontroll med at tegninger og beskrivelser blir fulgt og at materialer og arbeid holder de kvalitetsmessige krav som er bestemt. Avgjørelser og iakttagelser av betydning noteres i egen bok etter hvert besøk på byggeplassen. Kontrollen på byggeplassen må foretas så hyppig som forholdene tilsier. Nødvendig kontroll og arbeid som må utføres utenfor ordinær arbeidstid blir betalt av departementet etter overtidssatsen i lønnsklasse 15.4.

Kommunekassereren vil forestå utbetalinger etter at regninger er attestert av assisterende ingeniør Haanshus og anvist av kommuneingeniøren. Midler overføres til kommunekassen etter anmodning.¹³⁰

Boligombudene

Presteforeningens bolignemnd blir i 1986 avløst av valgte boligombud. Det velges både et sentralt boligombud og regionale boligombud blant prestene i hvert bispedømme. Disse

---

¹³⁰ . Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1174: Nord-Fron prestegård, 1962-1992, s. 195

ombudene deltar aktivt i drøfting og vurdering av boligspørsmålene gjennom flere tiår, og det etableres faste samarbeidsrutiner mellom boligombudene og prestegårdsforvaltningen. Særlig er det grunn til å peke på betydningen av et godt samarbeid rundt presteskiftene. Det er gjerne når presten og familien flytter ut og en ny kommer inn, at større bygningsmessige arbeider kan gjennomføres. Boligombudet er representant for prestens fagforening. I en situasjon der presten har plikt til å bo i boligen, nesten uansett standard og utstyr, må boligombudet sies å ha en viktig rolle, og et visst forhandlingskort på hånda, i spørsmål om boligens standard. Jeg er ikke kjent med at deres utøvelse av denne rollen har blitt oppfattet som lite smidig eller urimelig.

Tre-parts samarbeid

Som vi i dag snakker om den norske modellen og trepartssamarbeidet i arbeidslivet, kan vi finne en parallell i prestegårdsforvaltningen. I flere tiår hadde vi et trepartssamarbeid mellom staten, som både var arbeidsgiver for prestene og satt på pengene, presteforeningen som arbeidstakerorganisasjon, og det kommunalt oppnevnte prestegårdstilsynet, som hadde nærkontakten både med den lokale kirken / kommunen og departementet.

På 1990-tallet startet departementet forsøk med egne ansatte regionale prestegårdsinspektører med tjenstedistrikt som samsvarte med bispedømmene. Det var nok en erkjennelse av at den store oppgaven med forvaltning av prestegårdene ikke i hovedsak kunne hvile på «frivillig» lokal innsats. Ordningen med Prestegårdstilsyn ble avvirket rundt årtusenskiftet, etter en revisjon av kommuneloven der underutvalg som dette ikke lenger skulle velges. Samtidig ble synsbestyreren borte, det samme ble kommunenes bistand i byggesakene. Boligombudene består, og har fortsatt en viktig rolle med å passe på presteboligenes egnethet og standard.

Da prestegårdsforvaltningen ble flyttet ut av departementet og fra 2001 etablert som en egen organisasjon, økte både antall ansatte og budsjettene betydelig. Historien med dårlig vedlikehold gjentar seg, og resultatet av en ekstremt sparsommelig forvaltning viste seg etter hvert gjennom stort etterslep på vedlikehold og istandsetting av bygningene, og mange bygningsmessige skader fikk utvikle seg i årevis på grunn av enkle, billige og teknisk utilfredsstillende løsninger. Etter årtusenskiftet er det brukt store ressurser på å innhente etterslep, reparere skader, og løfte boligstandarden for prestene samtidig som respekt for bygningsarven er lagt til grunn for byggearbeidene.

5.3 Stor portefølje – samlet oversikt, avgrensning og nøkkelopplysninger

For å samle og systematisere primære opplysninger underveis i mitt eget arbeid med oppgaven, og for å gi leseren en oversikt, har jeg bygget opp en matrise med alle objekter, presteboliger, som jeg har funnet med byggeår i perioden 1945 – 2015. Jeg har avgrenset utvalget som beskrevet i kapittel 1, og i det følgende vil jeg benytte begrepet «Portefølje» om den aktuelle samlingen av boliger som jeg omtaler og behandler videre.

Ut fra denne porteføljen vil jeg videre i dette kapittelet kommentere en del forhold. Det er oversikter over hvordan boligene fordeler seg i tidsperioder og geografi, hva som er de viktigste bygningstypologiske kjennetegn ved presteboligen, litt om standardisering av løsninger, og tilslutt oversikt over hvilke arkitekter som er representert.

Jeg har i kapittel 1 gjort rede for arbeidsmetode og kilder til oppbygging av denne oversikten, eller matrisen. Jeg vil nå kort gå gjennom de ulike opplysningene som er samlet, og gi nødvendig forklaring.

Nøkkelopplysninger

Alle fondets prestegårdseiendommer er identifisert med et prestegårdsnummer.

Nummereringen starter i Østfold med nr.1 Hvaler prestegård, og løper til Finnmark, med nr. 483 Sør-Varanger prestegård. Det ble en gang etter siste krig etablert en ny nummerserie 9xx som identifiserte boliger som ikke var knyttet til gårdsbruk. Denne nummerserien er ikke relatert til geografi, slik den gamle nummerserien var. Eiendom nr. 923 og 924 kan ligge på helt ulike kanter av landet. Det ser dessuten ut til at mange nyanskaffede boliger har overtatt både navn og nummer fra eldre eiendommer som er solgt eller tatt ut av bruk på annen måte, eller den nye boligen kunne få en betegnelse som nr 901 Rakkestad nye kapellangård. Av nummer og navn ser vi at det er en nyere bolig, og den nye boligen erstatter nr 17 Rakkestad kapellangard. Denne blandingen av ny og gammel nummerering gjør det mer krevende å holde styr på alt.

Kommunesammenslåing er en utfordring når man skal sortere i presteboliger. Det som er nr 20 Greåker prestebolig har også etter hvert fått navnet Tune kap(ellanbolig) og ligger i Sarpsborg. Ved hjelp av egen kunnskap og kolleger er det meste nøstet opp i, men ikke alt. Derfor er det etterlatt noen spørsmålstegn.

Eiendommene er altså identifisert etter et system med prestegårdsnummer og navn. I tillegg til å være entydig for den enkelte eiendom, er dette en god opplysning å ha for den som måtte ha lyst til å undersøke mer. I kolonnene er det videre gitt geografiske opplysninger som Gårds- og bruksnummer, Adresse, Kommune og Fylke. Bygningsopplysninger omfatter Byggeår, og arkitekt dersom Ovf er byggherre. Dersom det er et ferdighus oppgis leverandør i samme kolonne som arkitektene. Dersom det er anskaffet en brukt bolig er år for anskaffelse oppgitt. Til sist en kolonne for Kommentarer, der det er angitt noen utfyllende opplysninger, blant annet byggeår for kjøpte boliger der dette er kjent. Det er også angitt der opplysninger mangler. Dette gjelder mellom 20 og 30 boliger.

Angivelse av fylke er basert på gammel fylkesinndeling, men de to Trøndelagsfylkene er slått sammen. I mange spørsmål som angår forvaltningen av boligene har det meste vært inndelt etter bispedømmenes grenser, fordi bispedømmene har vært en svært viktig samarbeidspartner for fondet. I denne sammenhengen vurderes det ikke som relevant å inndele etter bispedømmenes grenser.

Matrisen kunne også hatt med informasjon om hvorfor det ble anskaffet ny bolig, og mer informasjon om tomtesituasjonen. Jeg har i stedet valgt å redegjøre for dette i de enkelte eksemplene.

Det er overraskende at en stor eier av eiendommer og bygninger med kulturhistorisk verdi ikke har samlet og strukturert sin kunnskap om bygningene i mer relevante oversikter for analyse og formidling. Særlig er kunnskapen om de nyere presteboligene fra etterkrigstiden lite påaktet, og historien de kan fortelle er det få som har vist interesse for.

Nedenfor følger matrisen med alle de aktuelle eiendommene, «Porteføljen».

Pg numnr	Navn	Gbnr	Adresse	Kommune	Fylke	Bygget av OVf	Arkitekt	Kjøpt eller bygget	Kommentarer
*933	Idd nye pg 162/1/122		Skytterveien 10, 1769 Halden	Halden	Østfold	1997			Opplysninger mangler. Erstatting pg 2. Bilde fra google maps, lagret 11.01.2011
9	Krakerøy pg 26/52			Fredrikstad	Østfold	1975	mmal Finn Lillemoen, Fredrikstad		tidl Krakerøy kommune
10	Aremark pg			Aremark	Østfold	1975	Anebyhus		Historielaget kjøpte den gamle. Bilder av to ulike boliger. Arestad?
15	Eidsberg kap		bilder av to ulike boliger??	Eidsberg	Østfold	1993	mmal John Løvfald, Mysen	kjøpt 2008	Ved Hærland kirke, kommunal tomt
*960	Rakkestad nye prest *		Holøsåsen	Rakkestad	Østfold				Opplysninger mangler.
901	Rakkestad nye kap 142/21		Degernes	Rakkestad	Østfold	1963	mmal Hans Magnus, Oslo		Opplysninger mangler.
20	Greåker pg / Tune kap		Fjellhøyveien 67, 1720 Greåker	Sarpsborg	Østfold	1964	mmal Hans Magnus, Oslo		Bygget 1982. Erstatting 23 Onsjø Kap. Foto to ulike boliger
*898	Gressvik prestebolig 120/33		Manstadåsen 32, 1632 Gressvik	Onsjø	Østfold				Mappe mangler, se annet arkiv.
924	Våler nye 75/16			Våler	Østfold	1979			Opplysninger mangler.
*31	Oppegård pg 40/461		Skiveien 51	Oppegård	Akershus				Opplysninger mangler. Solgt 1984
34	Ås pg 39/1		Drøbakveien 19,	Ås	Akershus	1953	mmal Hans Magnus, Oslo		Opplysninger mangler. Tomt festet av NMBU.
902	Gjerdrum nye 42/71		Ask 91, 2022 Gjerdrum	Gjerdrum	Akershus	1960	mmal Hans Magnus, Oslo		Pg nr.43 i tillegg
*947	Vestre Bærum nye pg			Bærum	Akershus				Bare funnet gml eiendom pg 53 fra 1912, adr Ejevbakken
61	Nedre Eiker pg		Krokstadelva		Buskerud				Opplysninger mangler.
63	Eiker pg	77/1	Hokksund	Øvre Eiker	Buskerud	1972	mmal Hans Magnus, Oslo	kjøpt 2006	Ulike byggeår oppgitt 1955 / 1971
895	Eiker nye kap	191/20		Øvre Eiker	Buskerud				Bygget 1997. Erstatting 064 Øvre Eiker kap.
979	Amot nye		Skotselv	Modum	Buskerud				Opplysninger mangler.
955	Sigdal nye	66/92	Utsikten 9,	Sigdal	Buskerud	1967			Opplysninger mangler.
70	Norderhov pg	42/1	Norderhovbakken 7, 3512 H	Ringerike	Buskerud	1959	mmal Hans Magnus, Oslo	bygget	Tilbygg 1979, Sæther og Gyfheidt arkitekter Hønefoss
75	Ål pg	111/1		Ål	Buskerud	1950	mmal Bjarne Sandbakken, Os	bygget	Se formuleringer i byggebeskrivelsen
978	Kongsberg prost			Kongsberg	Buskerud			kjøpt 1980 +	
84	Sande	43486		Sande	Vestfold	1969	mmal Hans Magnus	bygget	
95	Tjøme pg	202/307	Hudøyveien 1	Færder	Vestfold	1997	BlockWatne	bygget	Ny bolig bygget etter at den gamle ble solgt.
952	Sandar nye			Sandefjord	Vestfold				Opplysninger mangler.
102	Vang		Peder Olssøns veg 10	Hamar	Hedmark	1966	ark Kåre D. Nyhus	bygget	Hamar
105	Brøttum			Ringsaker	Hedmark	1990	Ringebuhus P30-143	bygget	Ovf bygget ny bolig
113	Vinger pg	52/7	Nygata 26, 2200 Kongsvinger	Kongsvinger	Hedmark	1954	mmal Hans Magnus	bygget	
941	Trysil nye			Trysil	Hedmark				Opplysninger mangler.
873	Stor-Elvdal nye		Koppang	Stor-Elvdal	Hedmark	1961	mmal Hans Magnus	kjøpt	Tidl. Sangens og musikkers hus
131	Tolga	56/1			Hedmark			bygget som Innvik	Som Innvik. Gammel bolig revet.
855	Alvdal nye			Alvdal	Hedmark			kjøpt	Mulig ferdighus
903	Vågå nye	66/133		Vågå	Oppland			kjøpt 1981	byggeår 1975
140	Sør-Fron	64/1		Sør-Fron	Oppland	1949	Erik Mustad	bygget	Ingeniør, født 1895. Forpakterbolig bygget 47
139	Nord-Fron			Vinstra	Oppland	1974	mmal Hoff og Holmesland	bygget	Gammel bolig revet. Prestegårdsgrunn og byggefelt. Kfr. Herøy, Tinn.
946	Ringebu nye *			Ringebu	Oppland			kjøpt	byggeår 1976
986	Fåberg nye	122/150	Hamarveien 36,	Lillehammer	Oppland			kjøpt	byggeår 2008
896	Lillehammer nye *			Lillehammer	Oppland			kjøpt	byggeår 1975 prostebolig
966	Ø.Gausdal nye	225/148	Kvistenga 12, 2651 Ø. Gausdal	Gausdal	Oppland	1966	mmal Hans Magnus		

Pg numnr	Navn	Gbnr	Adresse	Kommune	Fylke	Bygget av OVf	Arkitekt	Kjøpt eller bygget	Kommentarer
151	Balke			Ø. Toten	Oppland	1999		bygget	Opplysninger mangler
155	Lunner	33/11		Lunner	Oppland				Opplysninger mangler.
156	Gran pg	167/1		Gran	Oppland	1978	Inge Prestkværn	bygget	Bygget etter brann. Ved Steinhuset
950	Brandbu nye	77/234	Nordre Skogskoleveg 8	Gran	Oppland			kjøpt 2005	
949	Bø nye prestebolig	49/141	Øvreveg 16, Bø i Telemark	Bø	Telemark		ferdighus	kjøpt 2005	byggear 1978.
181	Tinn pg	73/1		Tinn	Telemark	1973	mmal Hoff og Holmesland		Gml prestebolig revet 1974. Prestegårdsgrunn.
183	Hjartdal	67/1		Hjartdal	Telemark	1960	mmal Hans Magnus	bygget	Påbygd 1996-97. Søndergaard og Rickfelt, Notodden. Se standarddrapp
790	Kviteseid	33/46		Kviteseid	Telemark	1984	mmal Arnold Hoff	bygget	
909	Froland nye	18/580	Utsida 6, 4820 Froland	Froland	Aust-Agder	200x	ferdighus?		Opplysninger mangler
209	Bygland	47/1		Bygland	Aust-Agder	1969	mmal Hans Magnus	Bygget	Uløst som rehab gml gård
213	Vennesla	6/428		Vennesla	Vest-Agder	1947			Opplysninger mangler. bnr 859 og 915 i tillegg.
983	Søgne nye	*		Søgne	Vest-Agder	2008+			Opplysninger mangler.
900	Kvinesdal nye kap	13/55		Kvinesdal	Vest-Agder	201x	mmal Kristiansen og Selmer-C	bygget	Kristiansen og Selmer-Olsen, Flekkefjord
878	Bakke nye	203/1876		Flekkefjord	Vest-Agder	?		kjøpt 1981?	Sira / Moi. Er dette den andre av to like ferdighus bygget 2009?
922	Egersund kap	107/39		Klokkergårdsveien 3, 4390 Hø Eigersund	Rogaland			kjøpt 1988	Byggear 1976
904	Klepp nye	1/376		Klepp	Rogaland	1963			Opplysninger mangler
871	Sandeid	?	Skjevegen 13, Vindafjord	Vindafjord	Rogaland				Opplysninger mangler
897	Avaldsnes nye	86/197		Karmøy	Rogaland			Kjøpt	Byggear 2009
248	Vikedal			Vindafjord	Rogaland	1970	mmal Hans Magnus	Kjøpt	Etter 2003
484	Hjelmeland nye	75/66	Fisterhammeren 8	Hjelmeland	Rogaland		ferdighus to like	bygget	Bygget uten kontor
853	Sand	109/315		Suldal	Rogaland	1974	Hetlandhus	bygget	To like ferdighus i Agder / Stavanger. Bygget 2008 eller 2013
971	Finnås	109/422		Bømlo	Rogaland		Erstatter 255 Finnås	kjøpt	Erstatter 252 Sand
905	Fjelberg			Kvinnherad	Hordaland	1967			Opplysninger mangler. Erstatter 255 Finnås.
942	Austevoll nye	43/355		Austevoll	Hordaland			Kjøpt 1997	Opplysninger mangler
926	Kvam nye	11/215	Haugamyrvegen 21,	Kvam	Hordaland			kjøpt	Byggear 1974. Block-watne el tilsv.
961	Voss nye	58/63		Voss	Hordaland	1959	mmal Hans Magnus		Opplysninger mangler
294	Årdal	27/65,85		Årdal	Sogn og F	1957	mmal Hans Magnus		Erstattet av ny bolig adr Skulestadvegen 138
296	Aurland	8/122		Aurland	Sogn og F			kjøpt 1951 og 1987	Gml bolig på verkstomt
300	Vik	40/1	Sentrumsgata 99, Vik i Sogn	Vik i Sogn	Sogn og F	1952	mmal Johan Lindstrøm		Byggear 1980. Gml pg ble jord- og hagebrukskole. Bolig sentrum 1951.
303	Solund	26/3,		Solund	Sogn og F	1988	"Vestlandshus"	bygget OvF	Opplysninger mangler
975	Fjaler nye	64/68	Steia	Fjaler	Sogn og F				Opplysninger mangler
987	Hafslo nye	147/153		Luster	Sogn og F			kjøpt	Opplysninger mangler
314	Davik	105/1		Bremanger	Sogn og F	1989	mmal Einar Vaardal-Lunde		
316	Hornindal nye			Stryn	Sogn og F	1971	mmal Einar Vaardal-Lunde	bygget	Som Blugn nye + Manger (kommunal?)
318	Gloppen kap.		Røed	Gloppen	Sogn og F	1997	ARKI Arkitektør Førde		Solgt gårdsbruk 1995
319	Innvik	126/51		Stryn	Sogn og F	1962	mmal Hans Magnus		Som Tolga. Klokkegårdsgrunn
906	Stryn nye pb	57/211		Stryn	Sogn og F	1982	mmal Eivind Eriksen		

Pg numnr	Navn	Gbnr	Adresse	Kommune	Fylke	Bygget av OVf	Arkitekt	Kjøpt eller bygget	Kommentarer
879	Vanylven nye			Vanylven	Møre og R	1975			Opplysninger mangler
323	Herøy	58/1	Fosnavåg	Herøy	Møre og R	1974	mnl Hoff og Holmesland		Gammel bolig solgt.
940	Norddal nye	27/9	Solvang	Norddal	Møre og R				Opplysninger mangler
772	Haram nye			Haram	Møre og R		ferdighus	(1975) ant kjøpt bygget	Opplysninger mangler
336	Vestnes	45/1	Hellandhaugen 32, 6390 Vest	Vestnes	Møre og R	1987	mnl Sæther og Gythfeit, Hø		Hellandhaugen 32, 6390 Vestnes
338	Grytten		Kamsveien 4, Åndalsnes	Rauma	Møre og R	1947	initialer mnl Bergen		Kan ikke tyde navn i tittelfelt.
935	Grytten nye kap		Ørjavegen 26, Isfjorden	Rauma	Møre og R			kjøpt 2003	Opplysninger mangler
810	Nesset nye	29/372		Eidsvåg	Møre og R			kjøpt etter 2015	Opplysninger mangler
348	Aure	32/1	Hjortåslien 23, Aure	Aure	Møre og R	1972	ferdighus	kjøpt 1987	Byggeår 1983. Kjøpt kommunen. Prestegården blir bygdetun / museum
907	Edøy nye pb	19/35		Smøla	Møre og R		mnl Sivert Glærum	bygget	Gml gård solgt 85/87
988	Smøla prest	55/1		Smøla	Møre og R				Opplysninger mangler
908	Hemne nye	101/408	Skeiet 3,	Hemne	Trøndelag	1983	mnl Einar vaardal-Lunde	bygget	Som Hornindal
909	Hitra nye	93/11	Oldervikveien 14,	Hitra	Trøndelag	1965	mnl Hans Magnus	bygget	Pusset mur
910	Bjugn nye	20/395	Plassbergveien 9,	Bjugn	Trøndelag	1982	Einar Vaardal-Lunde tegning	bygget	Tomt kjøpt av kommunen i byggefelt. Skjøte 1981. Tegninger som i Mer
369	Orkdal kap	101/8	Prestvegen 8	Orkdal	Trøndelag	1948			Opplysninger mangler
911	Rennebu nye	61/41	Kjerkeveien 3, Rennebu	Rennebu	Trøndelag	1966	mnl Hans Magnus	bygget	Split-level
373	Roros	59/90	Stenhåmmarvegen 12, Røros	Røros	Trøndelag	1956	mnl Hans Magnus	bygget	
912	Støren nye	45/209	Ner-Spljeldet 5	Midtre Gauld	Trøndelag	1972	BlockWatne	bygget	
377	Melhus	90/1	Anders Hovdens veg 3, 7224	Melhus	Trøndelag	1961	Bøndernes bygningskontor	bygget	Anders Hovdens veg 3, 7224 Melhus
379	Byneset	244/10		Trondheim	Trøndelag	1985	Lien og Risan		
? 382	Malvik	2/494		Malvik	Trøndelag				Opplysninger mangler
385	Selbu kap	64/120	Rødbergveien 19,	Selbu	Trøndelag			kjøpt	Byggeår 1971
387	Øvre Stjørdal kap.	22/15		Mieråker	Trøndelag			kjøpt 1995	Byggeår 1967, ark mnl O. Norderval
388	Nedre Stjørdal			Stjørdal	Trøndelag	1982	Mesterhus	Bygget	Bygget på prestegårdsgrunn. Gml gård til museum
874	Levanger nye prest	*		Levanger	Trøndelag				Opplysninger mangler
923	Levanger prest	275/18	Ringveien 16, Levanger	Levanger	Trøndelag	1996	sv.ark. Thor W Andersen	kjøpt 20xx	Byggeår 1983.
962	Verdal nye kap	282/98	Kokkvegen 28, 7657 Verdal	Verdal	Trøndelag			kjøpt	Byggeår 2012. Leilighet Straumen terrasse
985	Inderøy nye	135/143	Nesseåkeren 11,	Inderøy	Trøndelag				Opplysninger mangler
402	Lierne	22 og 3			Trøndelag				
913	Grong	30 og 6	Leksåsveien 16,	Grong	Trøndelag	1981	trolig byggesett Overhalla In	bygget Ovif	
410	Vikna	10/1087	Gluggfjellvegen 20, 7900 Rør	Vikna	Trøndelag	1986	Aursand Arkitekter Namsos	bygget Ovif	
948	Leka nye	62/14/210	Furumoveien 21, 7990 Kolver	Nærøy	Trøndelag			kjøpt 2004	Byggeår 1975

Pg numnr	Navn	Gbnr	Adresse	Kommune	Fylke	Bygget av OVf	Arkitekt	Kjøpt eller bygget	Kommentarer
412	Bindal	44/49	Sæterstuvegen 18, 8940 Terr	Bindal	Nordland		"Knausen"	kjøpt 1957	Byggeår 1947
854	Vega	38/69		Vega	Nordland	1975	Anebyhus bygget av kommuni	bygget	Som Aremark. Antakelig besøgt av kommunen på oppdrag fra Ov
967	Vega nye	34/235	Gardsøyvegen 8, Vega	Vega	Nordland	2018	sivilarkitekt Trond Sundby Ov	bygget Ov	Gardsøyvegen 8, Vega
943	Rødøy nye	61/98	Klia, 8186 Tjongsfjorden	Rødøy	Nordland			kjøpt 2000	Byggeår 1975
944	Belarn nye	10/60	Rønnågvæien 83,	Belarn	Nordland	1978	Mesterhus type 206		Byggemester Stavenes Rognan
914	Fauske nye kap	102/435	Moselyngveien 12,	Fauske	Nordland			kjøpt 2002	Byggeår 1985
976	Hauan	102/349	Lyngveien 26, Fauske	Fauske	Nordland			kjøpt 1979?	Byggeår 1960
431b	Fauske kap	119/51	Sultjelma	Fauske	Nordland	1960			Opplysninger mangler
433	Bodin	38/2	Gamle Riksveg 50	Bodø	Nordland	1954	mnl Hans Magnus	bygget	
442	Vågan	16/283	Våganveien 52, 8310 Kabelvå	Vågan	Nordland	1953	mnl Trygve Romsloe, Narvik	bygget Ov	Kulturminne
945	Borge nye	91/9	Hovedveien 75, 8360 Bøstad	Vestvågøy	Nordland			kjøpt 1995	
915	Øksnes	65/269	Fjellveien 7A, 8430 Myre	Øksnes	Nordland	1965	mnl Nils Toft, Mo i Rana		
451	Sortland nye	15/1034		Sortland	Nordland			kjøpt 1976?	Opplysninger mangler
925	Kvæfjord	58/16		Kvæfjord	Troms				Byggeår 1979, Makebyttet med kommunen kfr rapport på 453
454	Trondenes	64/1	Trondenesveien 123	Harstad	Troms	1964/1966	mnl Hans Magnus		Magnus tegnet utvidelse / ombygging underetasje til kontorfløy 1977
458	Tranøy	16/45	Stonglandseidet	Tranøy	Troms	1958	mnl Hans Magnus		
917	Lenvik	44/619	Liaveien 7, Finnsnes	Lenvik	Troms	1971	bygget		Opplysninger mangler
965	Lenvik nye	60/358	Einerhaugen 35, Finnsnes	Lenvik	Troms			kjøpt 2009	Opplysninger mangler
937	Balsfjord nye	47/384	Moanveien 12, 9050 Storsteil	Balsfjord	Troms	1985		kjøpt etter 2000	Opplysninger mangler
918	Karlsøy	44/63	Hansnes, fastlandet	Karlsøy	Troms	1972	Ing. Arild Mathiassen		Tegnet av lokal ingenjör
468	Loppa	26/78	Kirkeveien 12,	Loppa	Finnmark	1949			Opplysninger mangler. gjenreisningshus?
469	Talvik	45962		Alta	Finnmark	1950	mnl Finn Bryn		
470	Alta	27/56	Prestegårdsveien 12, Alta	Alta	Finnmark	1950	mnl Hans Backer Fu		
471	Kautokeino	3/47	Corru 3	Kautokeino	Finnmark	1954	mnl Hans Magnus		Som Porsanger
472	Karasjok	3/17	Kirkegt. 4,	Karasjok	Finnmark	1949	mnl Erling Viksjö		
473	Hammerfest	25/298	Corn. Moes gt. 25	Hammerfest	Finnmark	1953	mnl Hans Magnus		Pusset mur
474	Måsøy	12/24		Måsøy	Finnmark	1951	Kontor for kirkeleg gjreish.		Kommunen bygger ny bolig 1986.
475	Nordkapp	7/57	Kirkegt. 11	Nordkapp	Finnmark	1949			Opplysninger mangler
982	Nordkapp nye	9/1	Utsikten 7	Nordkapp	Finnmark	1978			Opplysninger mangler
919/ 476	Porsanger nye	17/36	Nordlysvæien 2	Porsanger	Finnmark	1959	mnl Hans Magnus		Som Lebesby
920/ 477	Lebesby nye	36/80	Kirkeveien 34	Lebesby	Finnmark	1953	mnl Hans Magnus		
921/ 478	Tana nye	13/224	Lyngveien 11	Tana	Finnmark	1980/1982			
479	Nesseby	15/242		Nesseby	Finnmark	1954			Byggeår som Nesseby, deretter 1980. Ulike boliger?
939	Nesseby nye	10/132	Tangnesv. 30, 9840 Varanger	Nesseby	Finnmark	2003	mnl Naustvoll og Aursand, Bodø		Opplysninger mangler
480	Vadsø	10/72	Amtmannsgt. 1, 9800 Vadsø	Vadsø	Finnmark	1955	mnl Magnus Poulsson		Erstatter Magnus 1954. Dancke oppgir Rolf H. Jenssen
481	Vardø	18/2	Nordre Beriggt. 1, Vardø	Vardø	Finnmark	1953	mnl Hans Magnus		Som kirken
934	Vardø nye	20/480	Peder Holts gt. 29	Vardø	Finnmark	1950			Opplysninger mangler
482	Sør-Var kap	27/5	Presteveien 43, Kirkenes	Sør-Varanger	Finnmark	1949			Opplysninger mangler
483	Sør-Var prest	20/58	Parkveien 15, Kirkenes	Sør-Varanger	Finnmark	1965	mnl Hans Magnus		

Byggeår og geografi

Nedenfor er gjengitt i tabellform en oversikt over boligene fordelt på byggeår samlet for hvert tiår, og fylkesvis fordeling. Dette for å se hvilke mønstre som tegner seg over aktiviteten, og om det er spesielle resultater som påkaller en forklaring.

Tiår	Total		1945-49	1950-59	1960-69	1970-79	1980-89	1990- 2015
Fylke	Sum	Sum						
Østfold	9	8			2(B)	2(B)		2(B)/2(K)
Akershus	4	2		1(B)	1(B)			
Buskerud	8	4		2(B)		1(B)		1(K)
Vestfold	3	2			1(B)			1(BF)
Hedmark	7	7		1(B)	2(B)			1(BF)/3(K)
Oppland	12	8	1(B)		1(B)	2(B)	1(B)/1(K)	1(B)/1(K)
Telemark	4	4			1(B)	1(B)	1(B)	1(K)
Agder	6	5	1(B)		1(B)			1(B)/2(BF)
Rogaland	8	8			1(B)	1(B)/2(K)		3(B)/1(K)
Hordaland	4	3		1(B)	1(B)			1(K)
Sogn og F	11	9		2(B)	1(B)	1(B)	3(B)/1(K)	1(B)
Møre og R	12	6	1(B)			2(B)/1(K)	1(B)/1(K)	
Trøndelag	22	20	1(B)	1(B)	3(B)	1(B)/1(K)	6(B)/1(K)	1(B)/5(K)
Nordland	14	13		2(B)/1(K)	1(B)/1(K)	2(BF)/2(K)		1(B)/3(K)
Troms	7	7		1(B)	1(B)	2(B)/1(K)		2(K)
Finnmark	19	18	4(B)	11(B)	1(B)	1(B)		1(B)
Sum	150	124	8	22(B)/1(K)	18(B)/1(K)	16(B)/7(K)	12(B)/4(K)	15(B)/18(K)

Forklaring til tabellen: (B): ny bolig bygget som prestebolig av Ovf

(K): brukt bolig kjøpt til formål prestebolig

(BF): ny bolig bygget som ferdighus

Totalsum angir hvor mange boliger som er kartlagt i det aktuelle tidsrommet. Sum angir hvor mange boliger hvor tilstrekkelige opplysninger er kjent. Differansen mellom totalsum og sum viser antallet der opplysninger mangler.

Noen resultater i tabellen er verdt en kommentar. Vi ser selvfølgelig at det er bygget få boliger på 1940-tallet, 8 stykker, og halvparten av dem er bygget i Finnmark. Det var mangel på alt av byggematerialer de første etterkrigsårene. 1950-tallet er det tiåret det bygges mest, og halvparten av nybyggingen skjer fremdeles i Finnmark. På 1960-tallet ser vi at byggevirksomheten er spredt ganske tynt utover landet, i de fleste fylker ferdigstilles det en ny bolig. Både på 1970- og 1980-tallet er det få boliger som anskaffes i de sørlige deler av Østlandet, mens Vestlandet og særlig Trøndelag får et tilskudd av nye boliger. Etter 1990

tenkte jeg at konsekvensene av salg av forpaktningsbrukene ville vise seg, vi ser at de store landbruksfylkene på Østlandet igjen trenger nye boliger. Dette resonnementet blir imøtegått av kolleger som arbeider med landbruksforvaltningen i Ovf, og jeg har ikke tatt temaet opp til nærmere undersøkelse. Mange av våningshusene på de store gårdene ble skilt ut fra gårdsbruket, og beholdt som bolig for presten, men det var vel også tilfeller der dette ikke var mulig eller ønskelig, og ny bolig måtte skaffes. Nye tilskudd til presteboligporteføljen kommer imidlertid på nytt fordelt over hele landet. Vi ser nå at flere boliger er innkjøpt pent brukt og kanskje noe tilpasset, mens prestegårdsforvaltningen står for nybygg i egen regi i nesten 50 % av boligfremskaffelsene.

På 1960-tallet er det ikke et stort tilbud av ferdige og brukte boliger som kjøpes og selges utover på landsbygda. Folk bygger sine egne hus, og bor der lenge. Vi må helt inn på 1970-tallet før innkjøp av brukte boliger til prestene har fått noe omfang, og det er først etter årtusenskiftet at det er flere kjøpte boliger enn boliger bygget i egenregi. I de tilfellene det er innkjøpte bruktboliger er det anskaffelsens år som er angitt, og ikke byggeår. Dette er redegjort for i kapittel 1. Boliger som er bygget for andre formål har selvfølgelig ikke den samme bygningstypologiske interesse som en skreddersydd prestebolig har. Når de likevel er tatt med er det fordi de gir innblikk i en helhetssituasjon, både ved sin plassering og ved å belyse valgene knyttet til fremskaffelse av presteboliger.

Det er stor variasjon i det totale boligantallet i de ulike fylkene. Jeg har ikke gjort noen nøyaktig utregning av forholdet mellom totalt antall boliger og antall nye boliger for det enkelte fylke, men noen enkle stikkprøver gir en indikasjon på at fordelingen av nye boliger ikke er svært avvikende fra den fylkesvise fordelingen av boliger totalt. Dette gjelder ikke Finnmark.

Oversikten og tilgjengelige opplysninger viser at det er overraskende få boliger som er bygget på grunnlag av typetegninger fra ferdighusleverandører. Flere arkitekter har tegnet boliger som er gjenbrukt flere ganger, noe vi kommer tilbake til nedenfor.

5.4 Presteboligen - bygningstypologi og typetegninger

En kan diskutere om prestebolig kan betegnes som en egen typologi. Fra «Byggordboka» kan vi hente følgende definisjon av bygningstypologi: «Dette er en arkitekturteoretisk betegnelse. Bygningers typologi uttrykker de formmessige/arkitektoniske prinsippene som bygninger er

utformet etter.»¹³¹ Det er noen spesielle kjennetegn ved denne type boliger som gjør dem ulike andre boliger. Først skal vi derfor se på noen spesielle rom og funksjoner som hører til i denne typologien. Deretter skal vi se nærmere på de generelle krav og forventninger til presteboligene som jeg har kunnet finne i mitt arbeid med oppgaven. Til sist skal vi se på eksempler som viser hvordan programkravene er løst.

Offentlig embetskontor i prestens bolig

Historisk har prestegårdens hovedbygning rommet prestenes arbeidsrom, eller studerkammer. Noen ganger var det også lagt til egne hus på gården, og rommet også bokkammer. På midten av 1800-tallet erstattes studerkammeret med kontor. Horgen skriver at prestekontoret nå fikk en mer offentlig funksjon.¹³² Vi fikk et skille mellom prestens mer private bolig og embetskontoret. Da ser vi at det er inngang fra gangrommet eller direkte utenfra. Det kom også egne kontortilbygg på gårdene. Denne funksjonen og løsningen er med oss inn i byggefeltvillaen.

Det er verdt å merke seg at bestemmelser om bolig og kontor er å finne i begge de to nye lovene på 1950-tallet. I loven om presteboliger og prestegårder, Prestegårdsloven, som ble vedtatt i 1955, lyder § 3: «geistlige embets- og tjenestemenn plikter å bo og ha kontor i prestebolig som er tillagt stillingen såfremt ikke kirke- og undervisningsdepartementet treffer annen bestemmelse.»¹³³ Loven om geistlige embets- og tjenestemenns lønnsforhold, vedtatt i 1957, har i § 9 følgende ordlyd: «Geistlige embets- og tjenestemenn har rett og plikt til å bo og holde kontor i den embets- eller tjenestebolig som er tillagt vedkommende embete eller stilling etter de regler som gjelder til enhver tid.»¹³⁴ (mine understrekninger)

Boplikten er omtalt i kapittel 3, og blir ikke drøftet videre her. Vi skal se nærmere på kontorfunksjonen. I kapittel 4 har vi berørt det faktum at både kommunal administrasjon og kirkens lokale organisering og oppgaveløsning endret seg betydelig fra 50-tallet og fram mot årtusenskiftet. Dette betydde flere ansatte og flere ulike roller i menighetsarbeidet. Både kontorhjelpe, kateket, diakon og organist skal ha sin arbeidsplass. Etterhvert fungerer det dårlig med ett prestekontor i tilknytning til prestens bolig.

---

¹³¹ <https://www.byggordboka.no/artikkel/les/bygningstypologi>. Hentet 12.11.2023

¹³² Horgen, *Norske prestegårder*, 237

¹³³ Lov av 9. desember 1955 om presteboliger og prestegårder av

¹³⁴ Lov av 5. april 1957 om geistlige embets- og tjenestemenns lønnsforhold m.v.

Gjennomgangen av dokumenter i fondsarkivene avslører mange diskusjoner om prestekontorets utforming og kvalitet. I mange tilfeller var de kalde selv i de nybygde husa. Dårlig lydisolasjon var et eget tema. Det var plagsomt for både prestefamilien og den som hadde ærend til presten å høre og bli hørt gjennom utette dører og dårlig isolerte vegger. Etter hvert som prestenes papirarbeid økte, ønsket de seg kontorhjelp, og det var vanskelig å finne plass til to i den beskjedne kontorfløyen.

Til kontorfunksjonen var det noen ganger bygget et tilliggende venterom for de som hadde ærend til presten, andre ganger manglet dette. Det er vanskelig å vite hvorfor det er ulike løsninger, da utformingen av kontorfunksjonen forøvrig virker å være løst på lik måte. Det ser heller ikke ut til å være en utvikling over tid. Eksempler viser at Årdal (57), Voss (59) og Degernes (63) har venterom, mens Innvik (60) og Tolga (61) mangler dette.

Arne Bugge Amundsen har skrevet historien om *Den norske kirkes presteforening 1900-2000, Kollegialitet og interessekamp*, utgitt i 2000. Han skriver der at Presteforeningen opprettet en egen kontornemnd som undersøkte situasjonen i 1973. Konklusjonen var at mange hadde umoderne og uakseptable kontorforhold. Det var uklart forhold mellom prestekontorene og folkeregistrene, og det var uklarerheter nyttet til hvem som skulle betale utgifter til kontorhold, staten eller kommunen.¹³⁵ Funksjonen vokste i de fleste tilfeller ut av boligen samtidig som den generelle utviklingen trakk prestens arbeid både nærmere andre offentlige instanser og i retning av et bedre bemannet kirkekontor. Byggingen av Stryn nye prestebustad i 1982 antas å være det siste eksempelet på at den nye boligen bygges sammen med prestens embetskontor. Presteforeningen har i sine anbefalinger for utforming av presteboligene, som er gjengitt senere, anbefalt at det offentlige prestekontoret skal lokaliseres et annet sted enn i presteboligen. Nøyaktig når denne anbefalingen kom er ikke undersøkt.

Spørsmålet om å flytte embetskontoret ut av presteboligen krevde behandling og aksept fra departementet. Da prestekontoret for Ås i Akershus var ønsket flyttet til kommunale kontorlokaler mer sentralt i bygda, var det det søkt om tillatelse gjennom biskopen i Borg. Nedenfor er det sitert fra departementets brev til Borg biskop 27. oktober 1972:

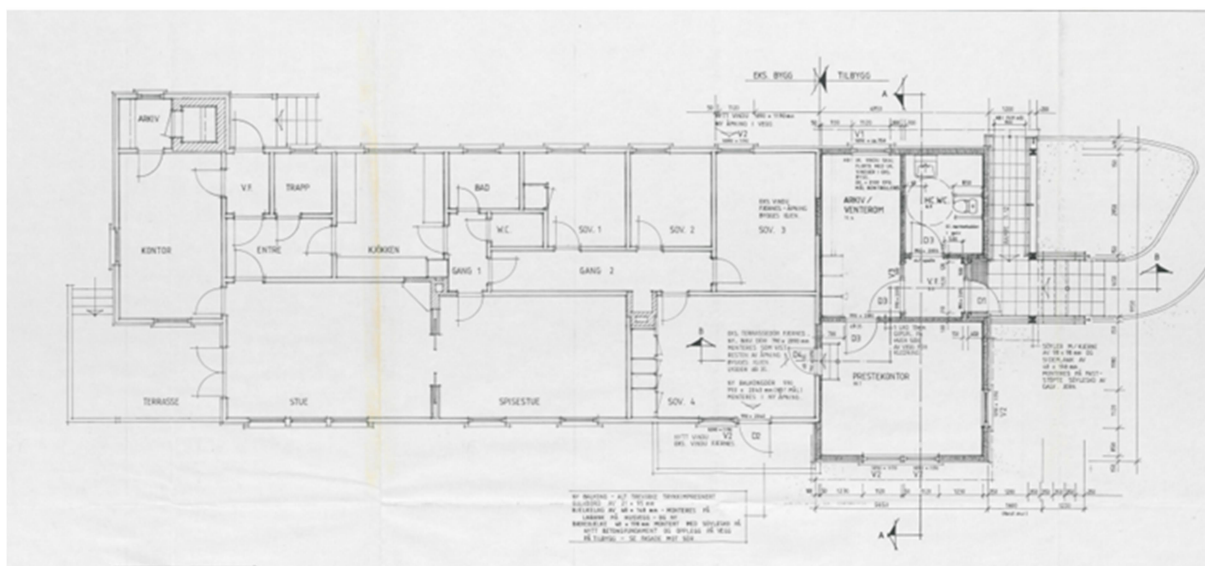
Etter det som er opplyst samtykker departementet i at soknepresten i Ås flytter prestekontoret fra sokneprestboligen til kontorlokale i Skogveien 39, Ås. En forutsetter at kontoret bare nyttes som prestekontor og at kirkebøkene blir betryggende oppbevart.

---

¹³⁵ Amundsen, *Kollegialitet og interessekamp*, 376

Dersom Ås kommune ønsker det, kan departementet fastsette at kommunen anskaffer og vedlikeholder kontorutstyret og helt eller delvis dekker kontorutgiftene for øvrig, mot å oppebære den kontorholdsgodtgjøring som er fastsatt, jfr. vedlagte rundskriv av 8. januar 1963 og 22. november 1969 til presteskapet.¹³⁶

Det er funnet ett eksempel på at det ble vurdert som mest hensiktsmessig at prestekontoret ble liggende sammen med sokneprestens bolig. Nytt tilbygg for kontorfunksjonen, som tilfredsstilte kravene i byggeforskrifter og arbeidsmiljøbestemmelser, ble bygget i Hjordal. Under ser vi plantegningen av den gamle boligen tegnet av Hans Magnus og bygget i 1960, med den opprinnelige kontorfløyen liggende til venstre på tegningen. Den nye kontoravdelingen, uten brannsikert hvelv denne gangen, er lagt som en forlengelse av bygningen til høyre. Lokalene med adkomst og toalett har fått universell utforming. Tilbygget er tegnet av arkitektene Søndergaard og Rickfelt mnal på Notodden. Ved å legge kontorfunksjonen nærmest vegen og husets adkomst oppnås en mer privat inngang til prestens bolig, men arkitektonisk kunne vel tilbygget bidratt med en annen avslutning på et allerede langt hus. Det er i alle fall en enkel og funksjonell løsning, som mye annet i prestegårdsforvaltningen.

Hjordal prestebustad. Tilbygg ny kontorfløy 1996. Hentet Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0644: Hjordal prestegård, 1960-1997, s. 97

¹³⁶ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2132: Ås prestegård, 1942-1996, s. 1124

Arkiv med brannsikket hvelv

Prestene hadde ansvaret for å føre kirkebøkene fram til 1982. Da blir oppgaven overtatt av folkeregisteret, og blir til fødselsregisteret. Prestene holder også et skikkelig embetsarkiv. Brann er den mest åpenbare trussel mot de verdifulle dokumentene, og vi ser at presteboligen bygges med brannsikre arkivrom i tilknytning til kontoret. Dette er nok det mest spesielle programkravet som er tatt inn i presteboligen, og med sin solide konstruksjon er det enklest å la det bli stående, også når det etter hvert tømmes for dokumenter.

Fra bispesal til gjesterom

I den historiske gjennomgangen har vi sett at presteboligen fram til midten av det 19. århundre så godt som alltid er våningshus på et større eller mindre gårdsbruk. Vi skal ikke repetere gårdsdriftens krav til hovedbygning, men må innom et par historiske elementer.

På prestegårdene var det vanlig å finne et Herrekammer eller Herremak, senere kalt bispekammer eller bispestue. Funksjonen var å kunne «herbergere Fremmede og fornemme Reisende, især bispen», som det står i Wilse sitt skriv om prestegårder i 1796.¹³⁷ Biskopens reiser kunne være lange og strabasiøse i dårlig vær, og det fantes sjelden overnattingssteder som ligner dagens hoteller og pensjonater. Helt inn i vår tidsepoke er det beskrevet lange avstander, dårlige kommunikasjoner og mangel på overnattingssteder som argument for å bygge større prestebolig, og ha plass til prost og biskop på tjenestereiser. Her er det mulig å spore en viss uenighet mellom det lokale prestegårdstilsynet og statsmakten i hovedstaden.

I vår tid er det nok heller det faktum at de fleste prester er innflyttere med familie langt unna, og hadde behov for å kunne ta i mot overnattingsgjester hjemme. I byggefeltvillaen er bispesalen kokt ned til et ekstra soverom som kan benyttes som gjesterom.

Programkrav for nye embetsboliger

Hvilke krav som ble stilt til størrelse og utforming av embetsboligen for prestene er ikke enkelt å gi noen eksakt svar på eller helhetlig dokumentasjon av. Vi kan starte med de mer generelle idealene for boliger på 1900-tallet, av Arne Lie Christensen omtalt som det sosialdemokratiske boligideal, som oppsummeres kort slik: «Idealet var en lettstelt bolig med

---

¹³⁷ Wilse 1796, sitert i Horgen s. 159

dagligstue i sentrum, kanskje egen spisestue, kjøkken, egne soverom for foreldre og barn, og baderom med wc.»¹³⁸

Med en kronologisk tilnærming, kan det passe å starte med Trond Danckes bok om gjenreisningen i Finnmark, der han i kapittel 9 skriver følgende om boligbyggingen:

Offentlige boliger

Det skulle også bygges en rekke forskjellige offentlige boliger. Det var tjenesteboliger for offentlige ansatte. De ble planlagt fra sine etater og skilte seg ikke vesentlig fra private boliger, unntatt presteboliger som man mente måtte være større enn gjeldende arealgrense.

Det ble ellers bygd hus for politimestre, sorenskrivere, rektorer, distriktsleger, tollere, sykehusleger, lærere, fyrvoktere, osv. De fleste av disse ble tegnet av privatpraktiserende arkitekter, men en del ble også tegnet av fylkesarkitekten og distrikts-arkitektene.¹³⁹

Varhaug har i sin masteroppgave i teologi studert dokumenter fra den tidligste perioden med kirkelig gjenreisning i Finnmark, og skriver følgende:

Om prestegårdene kan vi lese at de skulle bygges særlig solide, og de skulle være utstyrt med sentralfyringsanlegg, og ovner i de rommene som var mest brukt. Prestegårdene ble sett på som et viktig ledd i den kirkelige virksomheten, og her skulle det være mulig å samle arbeidende kretser i menigheten. Dermed ble det et krav om at boligene måtte ha både kontorrom, arkivplass og plass nok til å ta i mot folk som kom langveisfra på grunn av avstandene.¹⁴⁰

Jeg har tidligere, i kapittel 4.6, redegjort for Presteforeningens store arbeid med Landsplanen for modernisering av de offentlige (statlige) presteboligene i 1959. Boligspørsmål får et økende fokus fra prestenes fagforening i etterkrigstiden. Boligidealer og boligstandard endrer seg mye gjennom tiårene etter andre verdenskrig, og prestene er en ensom gruppe igjen som har boplikt i sine tjenesteboliger, og de øker fokuset på standard og utforming i boliger de ikke kan velge bort. Amundsen skriver i sin historie om presteforeningen om hvilke forventninger som stilles til presteboligene i tiden rundt 1960, etter at prestegårdsloven og den geistlige lønningsloven er vedtatt:

Moderniseringsperspektivet hadde på dette området primært en praktisk referanse, nemlig å gjøre prestenes tjenesteboliger i stand til å fylle nye – og standardiserte – krav til komfort og effektivitet.

---

¹³⁸ Christensen, *Den norske byggeskikken*, 227

¹³⁹ Dancke, *Opp av ruinene*, 197

¹⁴⁰ Kat. 75, b263, «Verdenskirkerådets hjelpearbeid». Sendt 30.5.1947 fra Det kongelige kirke- og undervisningsdepartementet. Under «Spesifikasjoner». Gjengitt i Varhaug, *Kirkelig gjenreisning*, 28

Men det lå ytterligere motiver her, blant annet ønsket om å bringe prestenes levestandard opp til et nivå som sto i forhold til et rimelig og rettferdig nivå. I tillegg aner vi et rasjonalitetsperspektiv i forhold til å kvitte seg med fortidens tenkning om hva en prestebolig skulle være. Den skulle ikke lenger være et kulturelt sentrum eller felles samlingssted for menigheten, men en fungerende bolig for presten og hans familie.¹⁴¹

I de kommende årene kan vi se at Presteforeningen er de som klarest stiller programkrav for prestens bolig, enten den skal bygges ny eller kjøpes brukt. I følge Amundsen fikk man tidlig på 1970-tallet nye minstekrav til boligene, som førte til at mange gamle ble kondemnert. Stortinget bevilget samtidig et større beløp til nybygging.¹⁴² I tabellen ovenfor som grupperer de nybygde boligene etter byggeår i de ulike tiårene, er det ikke mulig å se at noen slik økt bevilgning gjenspeiles i høyere tall på nybygging enn for tidligere tiår. Hvem som sto for å utarbeide de nye minstekravene, og om disse var omforente mellom arbeidsgiveren og arbeidstakeren er det heller ikke sagt noe om.

Presteforeningens krav til boligene ble fra 1982 publisert i deres foreningshåndbok, som utkommer hvert annet år som et spesialnummer av medlemsbladet «Intercollegas». Nedenfor er gjengitt de aktuelle punktene fra 1993:¹⁴³

9.3 Presteboligens standard og størrelse

Når prestene er pålagt boplikt i tjenestebolig, er det viktig at tjenesteboligen har en standard og størrelse som gjør at det er rimelig å kreve boplikt. Tjenesteboligen skal være egnet som privatbolig, og må utformes slik at den kan brukes av familier av ulik størrelse.

Et annet viktig hensyn er at presten fremdeles må ha mulighet til å benytte boligen i forbindelse med sin tjeneste, som bl.a. foreninger, bibelgrupper m.m. Men det må bli opp til den enkelte prest i hvilket omfang boligen skal nyttes til slike formål.

For at presteboligen skal kunne benyttes i menighetsarbeid, er det viktig at det ved planløsningen av den enkelte tjenestebolig tas hensyn til muligheten for separat oppholdsrom for familien. PF vil understreke betydningen av at enhver tjenestebolig sikres regelmessig og tilfredsstillende vedlikehold. PF anbefaler at den instans som har budsjettsansvar og anvisningsmyndighet for angjeldende midler, også skal ha ansvaret for tilsyn og vedlikehold av boligen.

Kontor.

PF har gått inn for at det offentlige prestekontor bør legges til et annet sted enn presteboligen. I prestegjeld med flere prester er det viktig at alle sikres egen kontorplass (eget rom) som del av det offentlige kontor.

Dersom det offentlige prestekontor ligger i tjenesteboligen, må dette utformes i samsvar med de krav arbeidsmiljøloven setter til et slikt offentlig kontor. Det offentlige prestekontor skal ha egen inngang og venteværelse med garderobe og WC. Det er også viktig å ta hensyn til behovet for kontorplass for kontorfullmektig o.a.

Der det offentlige prestekontoret ligger utenfor presteboligen, er det likevel et krav at presteboligen har mulighet for eget arbeidsrom for presten. Kravet om hjemmekontor er begrunnet i prestens arbeidsforhold, med en oppstykket og lang arbeidsdag, forberedelser utenom vanlig kontortid osv. Det er derfor viktig at presten kan legge opp sitt arbeid så rasjonelt og effektivt som mulig.

Hvis presten ikke har eget kontor knyttet til det offentlige prestekontor, er det en forutsetning at det private arbeidsrommet både når det gjelder beliggenhet og utforming, gir mulighet for besøk og samtaler i forbindelse med sjelesorg og kirkelige handlinger.

9.4 Presteforeningens standardkrav til tjenesteboliger

På bakgrunn av de krav som er nevnt, mener PF at standard og størrelse, samt godkjenningprosedyren for en tjenestebolig, bør bestemmes etter følgende plan:

- a) Tjenestebolig for prest bør normalt ikke godkjennes hvis den har under 125 kvm boflate. Et offentlig prestekontor kommer i tillegg. Den øvre grense for tilskudd til tjenestebolig er satt til 140 kvm boflate for bolig uten offentlig kontor, og 170 kvm boflate for bolig med offentlig kontor.
- b) Ingen tjenestebolig bør ha mindre samlet stueplass enn 45 kvm.
- c) Enhver tjenestebolig skal ha 4 rom som kan nyttes som soverom.
- d) I alle tjenesteboliger hvor det ikke er offentlig prestekontor, skal det være et privat hjemmekontor. Dette bør være utformet slik at det gir mulighet for besøk og samtaler i forbindelse med sjelesorg og kirkelige handlinger.
- e) Ved planløsning av stueplass, soverom og hjemmekontor i den enkelte tjenestebolig må det tas hensyn til muligheten for separat oppholdsrom for familien.
- f) Hvis departementet godkjenner en tjenestebolig midlertidig, skal kommunen samtidig, og innen en nærmere angitt frist (2-3 år), tilpliktes å stille hensiktsmessig bolig til disposisjon.
- g) Uttalelse om godkjenning av tjenestebolig gis normalt av regionalt boligombud.

135

Romprogrammet slik det er skissert fra presteforeningen så sent som i 1993, men ikke mye endret siden 1982. Hentet fra Intercollegas 3B 1993.

¹⁴¹ Amundsen, *Kollegialitet og interessekamp*, 235

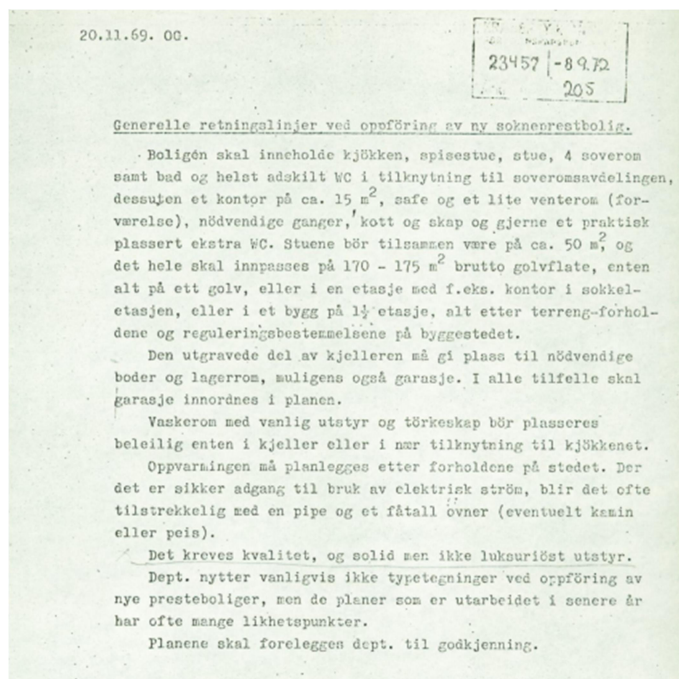
¹⁴² Amundsen, *Kollegialitet og interessekamp*, 371

¹⁴³ Presteforeningen: Intercollegas spesialnummer 3B 1993

Hovedpunktene i presteforeningens krav er at størrelsen skal være mellom minst 125 og inntil 145 kvm uten offentlig prestekontor. Dersom kontoret ligger i boligen skal størrelsen økes med 30 kvm. Boligens stueareal skal være minst 45 kvm, og planløsningen være slik at det er mulighet for separat oppholdsrom for familien. Det må videre være 4 rom som kan benyttes som soverom, og i tillegg et hjemmekontor for presten dersom det offentlige kontoret er et annet sted. Hjemmekontoret må også ha plass for besøk og samtaler.

Så til arbeidsgiverens, departementets, føringer. Flere av arkivsakene jeg har gjennomgått viser til at retningslinjer for utforming av boligene er vedlagt i korrespondanse fra departementet til det lokale prestegårdstilsynet, men selve vedlegget mangler alltid i det ellers meget omfattende arkivet. Slike retningslinjer inngår heller ikke i departements ulike rundskriv knyttet til prestegårdsforvaltningen gjennom årene. Det er grunn til å tro at det aldri har vært sendt ut rundskriv med dette temaet på generell basis til alle prestegårdstilsyn. Mer sannsynlig er det laget som en veiledning som departementet trakk inn ved behov i aktuelle byggesaker. Hvem vet om veiledningen kanskje også ble tilpasset ved behov for å kunne si ja eller nei til de forslag som måtte komme.

I en av sakene, Biri prestegård, fantes imidlertid en side datert 20.11.69. O.G. med overskriften «Generelle retningslinjer ved oppføring av ny sokneprestbolig». Ut fra mitt kjennskap til ansatte og myndighetspersoner i kirkeavdelingen antar jeg at initialene står for O. Grue som, etter noen år som prestegårdsinspektør, i 1969 var blitt byråsjef i kirkeavdelingen. Retningslinjene er gjengitt lenger nede i teksten. På Biri skulle Oppland skogselskap overta den gamle prestegården og drive den videre som skogskole. Skogselskapet skulle ta ansvar for å bygge ny prestebolig. Dokumentene viser at de kom tilbake med et forslag om å bygge et stort og flott Moelven-hus som ikke akkurat føyde seg forsiktig inn i omgivelsene rundt kirka. Dette skapte stor motstand lokalt, og i retningslinjene som ble fremlagt, er det interessant å merke seg siste avsnitt, der vi kan lese: »Departementet nytter vanligvis ikke typetegninger ved oppføring av nye presteboliger, men de planer som er utarbeidet de senere år har mange likhetspunkter.» Enden på den visa ble at arkitekt mnal Jan Inge Korshavn på Gjøvik tegnet den nye presteboligen på Biri.

Generelle retningslinjer fra 1969. Hentet fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0132: Biri prestegård, 1960-1997, s. 205

Som nevnt i eksempelet fra Biri, ligger det i retningslinjene at det vanligvis ikke benyttes typetegninger.

Videre ser vi at det er krav om kjøkken, spisestue, stue, 4 soverom og bad og helst adskilt wc. Kontoret skal være 15 kvm, ha safe og lite venterom. Gjerne et praktisk plassert ekstra wc. Av eksemplene ser vi at dette er plassert i kjelleren, og dermed ikke alltid så godt tilgjengelig. Stuene skal til sammen være på 50 kvm, og hele programmet skal innpasses innenfor et areal på 170-175 kvm. Boligene kan bygges i en etasje, 1 ½ etasje eller med sokkeletasje, avhengig av tomteforhold og reguleringsbestemmelser. Vi skal senere se eksempler på alle disse situasjonene. Det er videre fokus på oppvarming, og husene utstyres med en eller to piper avhengig av hvor stabil strømforsyningen vurderes å være. Retningslinjene fremholder at «det kreves kvalitet, og solid men ikke luksuriøst utstyr».¹⁴⁴

I referatet fra ferdigbefaringen av den nye boligen på Vinstra, Nord-Fron, skriver prestegårdskontorets arkitekt Muri følgende når han oppsummerer erfaringer fra byggesaken: «Ein del feil kan skrivast på for lite gjennomtenkt planlegging. Særlig er det overfor arkitekten grunn til å peika på lydproblema, som er uttrykkeleg nemnde alt i det generelle

¹⁴⁴ Hentet fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0132: Biri prestegård, 1960-1997, s. 205

programmet av 9. januar 1973.»¹⁴⁵ Her var det altså utarbeidet et generelt byggeprogram i forkant. Vi kjenner igjen problemet med mangelfulle løsninger mot lydsmitte mellom kontor og boligrom.

Ved gjenoppbygging av bolig for prosten på Gran, etter at Gran prestegård brant 6. januar 1976, var det mye diskusjon om hvor og hvordan ny bolig skulle bygges. Riksantikvaren var sterkt involvert i møter og planlegging. I et møte 9. mars 1976, deltok både Riksantikvaren selv, to av hans førsteantikvarer, prosten, rådmannen, departementets ekspedisjonssjef, byråsjef Grue og prestegårdsinspektøren. Bekymringen fra Riksantikvaren var at departementet hadde til hensikt å sette opp et enkelt «ferdighus», noe ekspedisjonssjefen understreker ikke har vært meningen. Avslutningsvis får Riksantikvaren anledning til å utarbeide et forslag til løsning, uten kostnad for departementet, og som grunnlag for løsningen får han, i følge referatet, med seg et eksemplar av «Generelle retningslinjer for oppføring av presteboliger».¹⁴⁶

Ved planlegging av Davik prestebolig, som var ferdig i 1989, er det i korrespondansen vist til generelle retningslinjer for oppføring av presteboliger av 6. august 1985. Dette kan tyde på at retningslinjene fra 1969, eller senere, er revidert, men de er heller ikke i denne saken vedlagt korrespondansen i arkivet.

Ved oppussing av boligen i Beiarn foreslår kirkevergen å bygge et nytt bad i tillegg til det eksisterende badet. Svarbrevet fra departementet datert 22.11.93 henviser da til veiledende retningslinjer som sier at det ikke kan bygges to bad i boligen. I 1993 var det allerede bygget en rekke boliger med to bad, men altså ikke i Beiarn.

Departementet viser til brev fra kirkevergen 15.11.93, der det legges fram planer for et ekstra bad i presteboligen.

Veiledende retningslinjer for nyere soknepresteboliger / kapellanboliger gir ikke mulighet for et ekstra bad i presteboligene. Søknaden kan derfor ikke innvilges.¹⁴⁷

I det samme brevet er det søknad om penger til flaggstang som heldigvis ble innvilget.

---

¹⁴⁵ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1174: Nord-Fron prestegård, 1962-1992, s. 175

¹⁴⁶ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0504: Gran prestegård, 1960-1997, s. 211

¹⁴⁷ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0113: Beiarn prestegård 1973-1997, 535

Vi har i oversikten over de nyanskaffede boligene i kapittel 5.3 sett at langt de fleste boligene fram til 1990 blir tegnet og bygget for sitt spesielle formål. Etter 1990 kjøpes flere brukte boliger, og etter årtusenskiftet er det blitt mer vanlig å bosette prestene i leiligheter, også på landsbygda. En boligtypologi med leilighetsbygg som vi tidligere fant i byene, er i dag vanlig i alle tettsteder av noe størrelse, og slik kan vi si at prestene nå henger med i utviklingen. Til og med flere biskoper har nå fått embetsboliger som leiligheter. I en del tilfeller har biskopen sitt faste bosted andre steder enn bispesetet, og har fått en liten pendlerleilighet som et krypinn i ukedagene.

Arkitekturen og typene

Nå er det endelig tid for å se på eksemplene. Typologisk er alle presteboligene som er bygget av Ovf i etterkrigstiden villaer. Vi har vært innom de spesielle programkravene som gir en kombinasjon av private boligfunksjoner og offentlige kontorfunksjoner.

For å beskrive presteboligene vil jeg trekke inn hva andre har sagt om denne periodens arkitektur. I *Norsk arkitekturhistorie* kan vi lese: «Slik kan ein seie at den upretensiøse arkitekturen som vart reist under og etter krigen tok opp i seg både funksjonalismen og nasjonale tradisjonar, utan at arkitekturen dermed vart tradisjonell. Det var tale om nyutvikla hustypar, baserte på velprøvde prinsipp».¹⁴⁸ Eller som Christensen siterer fra Sørby: «60-års bolighus var preget av et nøkternt etter-funksjonalistisk formspråk. Funksjonalismens estetikk var paret med sosialdemokratiets boligideologi.»¹⁴⁹ Dette stemmer bra med den beskrivelsen jeg ville bruke på de bygningene vi her snakker om.

Flere (mer om ulike tradisjoner og Knutsen vs korsmo) og gjenreisingsarkitekturen – hustype som jens Selmer? Se martens og moe. Gjenreisningen ønsket å skape hus med et norsk preg, tilpasset et norsk klima og tilpasset de knappe tidene.

Villaene er ordnet etter noen hovedtyper. Det er først den tidligste modellen, et hus i 1 ½ etasje. Deretter skal vi se på en langstrakt modell stort sett bygget i en etasje med kjeller under bakken, men noen ganger med garasje i kjelleren i ende av huset. Den siste typen er et hus som blir mer vanlig på 1970-tallet, som ligger i skrått terreng og utnytter dette til en sokkeletasje. Husbankens måleregler gir nok betydelig drahjelp til denne løsningen.

Først til den tidligste etterkrigsmodellen i 1 ½ etasje. Dette huset, tegnet av Hans Magnus, kan vi kalle «Magnus modell 1»,. Blant presteboligene finner vi dette huset i mange eksemplarer i

---

¹⁴⁸ Brekke, Nordhagen, Lexau, *Norsk arkitekturhistorie*, 345

¹⁴⁹ Christensen, *Den norske byggeskikken*, 304

Finnmark, i Lebesby (53), i Tana og Nesseby (54) og speilvendt i Kautokeino (54) og Porsanger (59). I Sør-Norge er den brukt på Ås (53), Vinger (54) og som speilvendt utgave på Røros (59).

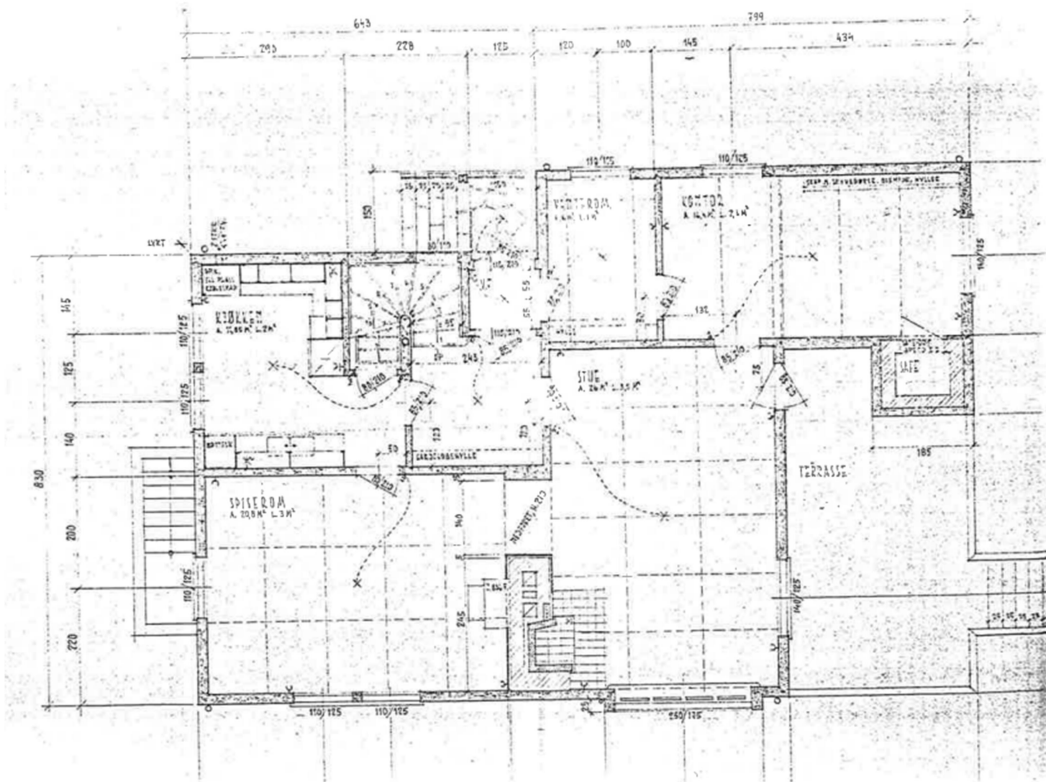
Det har mange likhetstrekk med andre boliger i samme tidsperiode. Planløsningen er kompakt, med en nær kvadratisk karakter, men med kontorfunksjonen plassert som en forlengelse i husets halve bredde og i en etasje. Hovedmål er en bredde på 8,30 m og en lengde i hovedformen på 11,0 m. Kontordelen i en etasje strekker seg 3,4 m lenger enn huset, og det dannes en fin og skjermet uteplass mot sør / sør-vest. Dør ut fra stuen ligger skjermet under tak, og skjult og beskyttet av kontorets arkiv, hvor den støpte kjernet er utvendig kledd med panel som huset for øvrig. Kontorfunksjonene legger også til 1,5 m i husets bredde fram til inngangen som er felles for både bolig og kontor, og inngangen blir på denne måten liggende skjermet i et innvendig hjørne. Husets første etasje har spisestue og stue, kjøkken og kontor med eller uten venterom og trapper opp og ned. Soverom og bad er plassert oppe, mens kjelleren har ekstra toalett, og vaskerom, stryke- og rullerom i tillegg til boder og fyrrom.

Innvendig fanger det store peismassivet oppmerksomheten. Her er det både åpen peis og ovn, mest sannsynlig for flytende brensel, enten parafin eller olje. Peisen danner romdeler mellom spisestue og stue, og murverket er tungt nok til å magasinere en god del varme. Pipeløpet er nå flyttet ut fra tidligere tiders midt-i-huset plassering, men er fremdeles i betryggende avstand fra yttervegg, slik at varmen holdes innendørs.

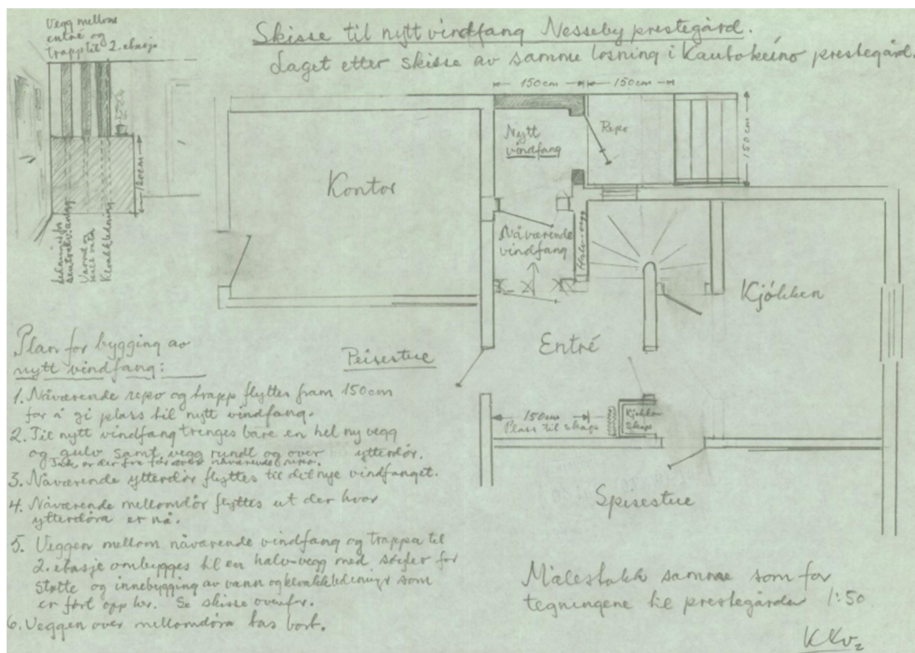
Utvendig materialbruk på veggene er panel. Finnmarkshusene ser konsekvent ut til å ha liggende panel, mens husene i sør har stående panel. Vinduene er en kombinasjon av to-fags sidehengslede vinduer med horisontal sprosse på soverommene, og parvise vinduer med hele ruter i spisestuen og på kjøkkenet. Kontorets vinduer er oppdelt i små ruter. I Finnmark er det lagt skifertak, som vel må være det mest kortreiste alternativet der, og på denne tiden antakelig lettere å få tak i enn moderne materialer sørfra. På husene her sør ser det ut til å være brukt takstein av tegl på noen, og vanskeligere lesbart på huset på Røros. Jeg har ikke gått gjennom detaljerte byggebeskrivelser som i mange tilfeller finnes, og som ville gitt svar.

Ett element skiller seg ut i fasadene, og det er det store stuevinduet, som er utformet som et karnapp, trukket kanskje så mye som 30 cm lenger ut enn veggen for øvrig, og behandlet som ett helt element. Lite skråtak over, og platekledning eller annen paneltype under glassfeltet, som kan være inndelt på ulike måter fra hus til hus. Det store vinduet gir et lyst og fint rom,

uten å være overdådig, gir god kontakt mellom ute og inne, og gir fra utsiden en god forståelse av husets innside.

Planløsning for boligtype en, med Røros prestegård som eksempel. Scannet fra kopi i Ovf billedarkiv

Skiss for ombygging av inngangspartiet i Nesseby. Ukjent tegner. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1135: Nesseby prestegård, 1953-1996, s. 55

Ovenfor ser vi her en skisse med forslag til nytt vindfang på huset i Nesseby, og det refereres til at løsningen allerede er laget på det samme huset i Kautokeino.

Nedenfor følger en rekke foto av det samme huset, «Magnus modell 1» bygget på ulike steder.

Ås prestebolig (1953). Bilde tatt til salgsprospekt 2020. Foto: Ovf arkiv

Lebesby prestebolig (1953) sammen med kirken tegnet av Finn Bryn. Boligen er kraftig «rehabilitert» og nesten ikke til å kjenne igjen. Foto: Ovf arkiv

Kautokeino (1954) Gammelt bilde. Foto: Ovf arkiv

Nesseby (1954). I følge Dancke tegnet av Rolf H. Jenssen, noe jeg bestrider. Hentet fra Dancke, side 271. Foto: T. Dancke

Røros prestebolig (1957), foto tatt 25. august 1960. Det er Synsforretning, og vi ser beboeren prost Oudenstad sammen med synsstyreren Per Borten. Prestegårdsinspektør Grue har tatt bildet. Foto: Ovf arkiv.

Kirkedep. har i skriv av 8 Sept.
d.v. meddelt at det godkjennes søknad-
gesøkt og Røros Kommunes forslag
til planløsning for presteboligen på
Røros på grunnlag av Ås sokneprestbolig
med enkelte smålige endringer.
Jeg håper de har fått mitt
brev av 31 Aug. med diskusjonen av forskjellige
detaljer. — Jeg er spent på om de har
fått tegningene ferdige da vi jo ikke har noe
tid til å tape. Jeg for ei kan komme i gang
for første gang i år. Allerede i sept. kan
det jo bli vanskelig med bygging av Torv-
planen på grunnarbeide, stasjonering osv. om
som skal på omgående. Beste hilsen H. Oudenstad

Korrespondanse mellom prost Oudenstad og arkitekt Magnus om bygging av presteboligen på Røros, basert på tegningene til Ås sokneprestebolig. Utlånt av Morten H. Magnus.

Den neste hustypen vi skal se på, er en lav og langstrakt form som vi finner i Årdal allerede i 1957. De neste 10-12 årene er denne gjentatt i utallige eksemplarer, med små tilpasninger. Vi finner den i Hjartdal (60), Tolga (61) og Innvik (62) uten venterom. Vi finner den i Årdal (57), Norderhov (59), Rakkestad (63), Ø.Gausdal (66), Vikedal (70), Gjerdrum (67), Bygland (69), Sande (69), Eiker (72) og ennå flere steder. Programmet er så godt som identisk, men utformingen er likevel litt ulik fra gang til gang. Her blir hovedtrekkene forklart med eksempelet fra Norderhov bygget i 1959 og Degernes i Rakkestad bygget i 1963.

Bygningen har en langstrakt form i en etasje med kjeller under hele eller deler av huset. Der terrenget ligger til rette for det er det plassert garasje i kjelleren. Husets hovedvolum har en bredde som varierer fra 8,00 meter til 8,40 meter. På Norderhov er husbredden økt til 9,75 meter i kontorfløyen. I Rakkestad er kontorfunksjonene liggende i den smaleste delen av

bygningsskroppen. Husets lengde varierer noe fra sted til sted. I Årdal er husets største lengde 19,2 meter, Innvik og Tolga er 21,0 meter, Norderhov er 21,2 meter og Degernes 22,3 meter.

Snittet viser at det er brukt saltak med takvinkel på 20 grader, og dette går igjen alle steder. Saltaket er symmetrisk om midten av husets minste bredde. Der huset har størst bredde er saltaket trukket videre ned slik at romhøyden ytterst mot gesims blir noe lavere. Dette gjelder enten det er kontorfunksjoner eller boligfunksjoner. Kjeller bygges med en netto høyde på 2,3 meter, og i hovedetasjen er romhøyden 2,5 meter. Ingen tegninger viser åpne møneløsninger med innvendig skråtak, og det er derfor alltid kalde loft på denne hustypen.

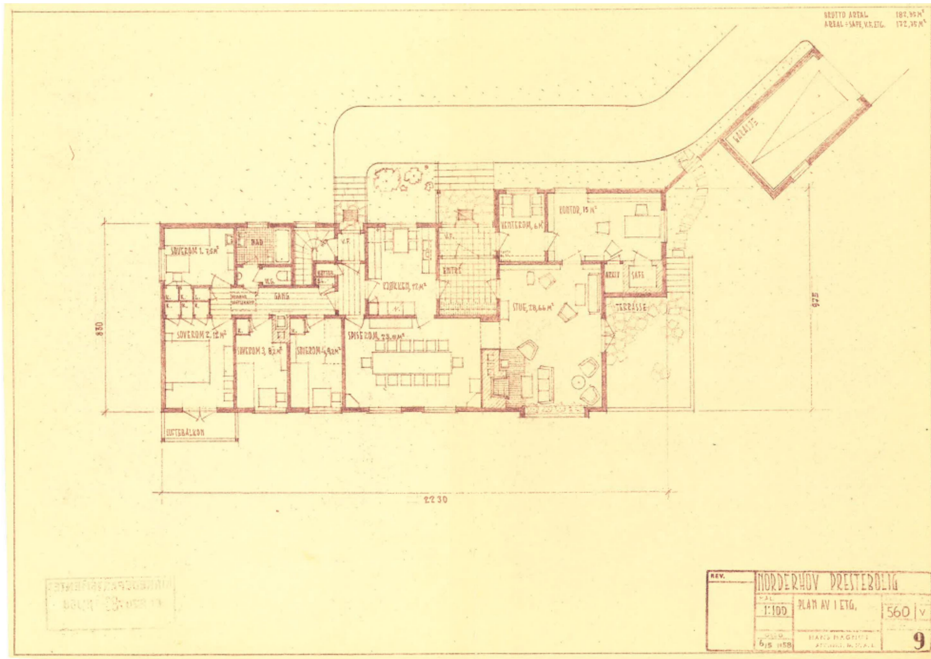
Bærevegg på midten av huset ligger litt på den ene siden, litt på den andre siden av mønet. Pipa ligger her nær midten av huset, bortsett fra i eksempelet Norderhov. Der ser vi den samme løsningen som i hustype 1, med en kraftig pipe med 2-3 løp liggende som en romdeler mellom spisestue og stue, og et mur-massiv som strekker seg fra ytterveggen og inn mot midten slik at det dannes en passende passasje mellom rommene. I de andre variantene av dette huset ligger det en enklere varmekilde, en kamin som hjørneløsning i stue eller spisestue. Enkelte hus har innpasset to piper, mens mange har en pipe. Dette er mest sannsynlig en vurdering av hvor sikker den elektriske forsyningen er. Med to piper og flere oppvarmingskilder er det mulig å holde hele huset oppvarmet selv om strømmen skulle bli borte over lengre perioder. Det er sjelden murt peis. Vi ser i alle varianter av denne boligen den samme terrassen liggende i et innvendig hjørne, orientert mot solen, og beskyttet mot både vind og innsyn.

Planløsningen innpasser ellers alle de funksjoner som er beskrevet i veiledende program, med fire soverom, bad, separat wc og kjøkken. Bortsett fra det ene soverommet som kan romme en parseng, er soverommene små og trange, og kan vanskelig dekke behovet for mer enn to barn, om man skal ha et gjesterom klart. For litt større barn og tenåringer blir det fullt når lekselesing og kanskje besøk av venner skal skje på rommene som ofte er på rundt 7 kvm.

Husene er bygget med både konstruksjoner og overflater i treverk. Det er enkelt og rasjonalt bæresystem med midtbæring med få unntak. Konstruksjonsspenn er relativt lange, men ikke slik at det skaper vanskelige eller fordyrende løsninger. Utvendig er huset kledd med stående tømmermannskledning, og det er moderate gesimsløsninger og takutstikk i gavlene.

Taktekking er ofte beskrevet som eternittskifer, dvs flate eternitt plater i dimensjoner vi forbinder med firkantskifer, og lagt i forbandt som stein. Det er grunn til å tro at alle tak er skiftet ut når faren forbundet med asbest i eternitten ble kjent. Noen tak i denne hustypen er

også tekket med stein eller teglpanner, men jeg har ikke gjort en systematisk registrering og sammenligning av alle boligene i studien.

Norderhov prestebolig, plan 1. etasje. Hentet fra Ovf billedarkiv.

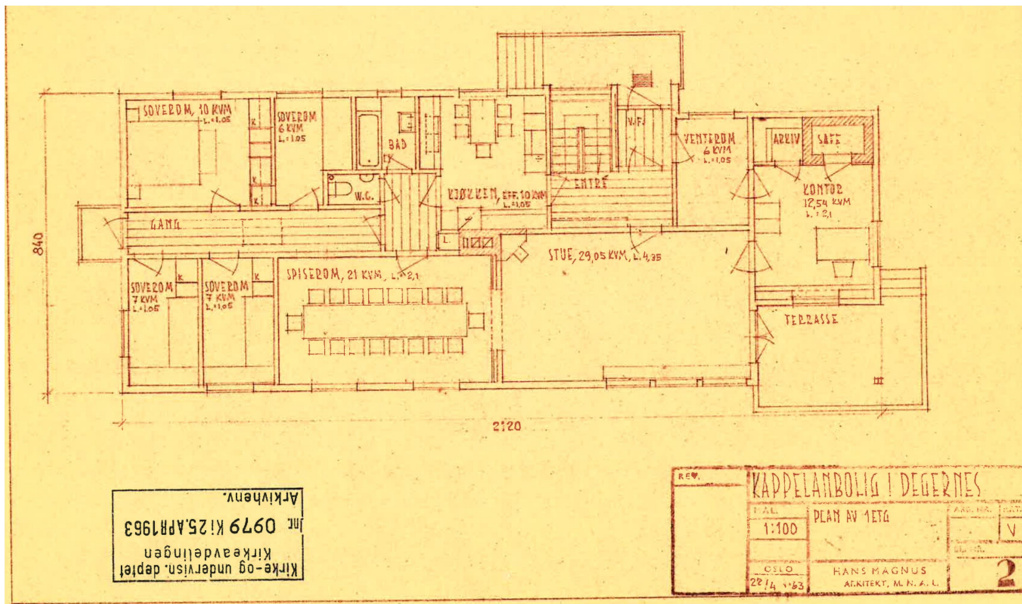
I et brev fra arkitekt Magnus datert 30.01.1978, besvarer han en henvendelse fra departementet med spørsmål om å vurdere et forslag til tilbygg på Norderhov-boligen. Her får vi Magnus' egne ord om hvilke vurderinger og elementer han har lagt vekt på i prosjekteringen:

Den vesentlige side av saken ligger i det forhold at et tilbygg over terrassen vil ødelegge bygningens karakter, idet det nuværende lave kontortilbygg danner en rimelig overgang til gjerde og garasjebygg.

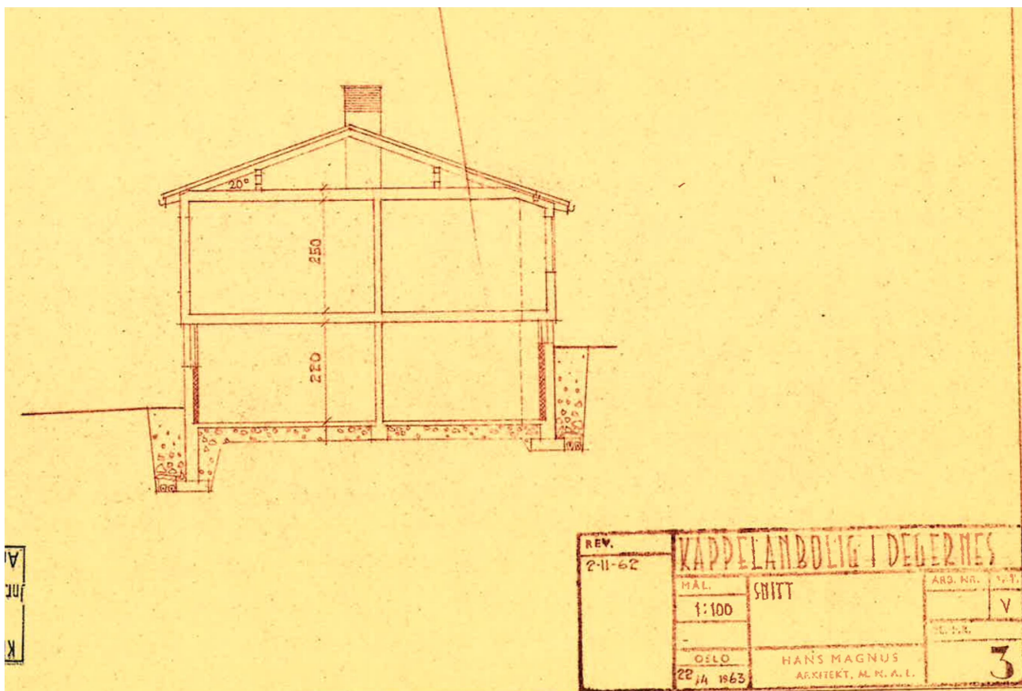
Man mister også den sv-vendte terrasse som det i prosjekteringsperioden blev lagt stor vekt på. En ny terrasse vil forstyrre situasjonen og føre til uheldige forhold.¹⁵⁰

Formuleringene er kanskje ikke så klare, men det er i alle fall tydelig at både bruksmessige forhold og bygningsvolumenes dimensjoner og sammensetning er vurdert.

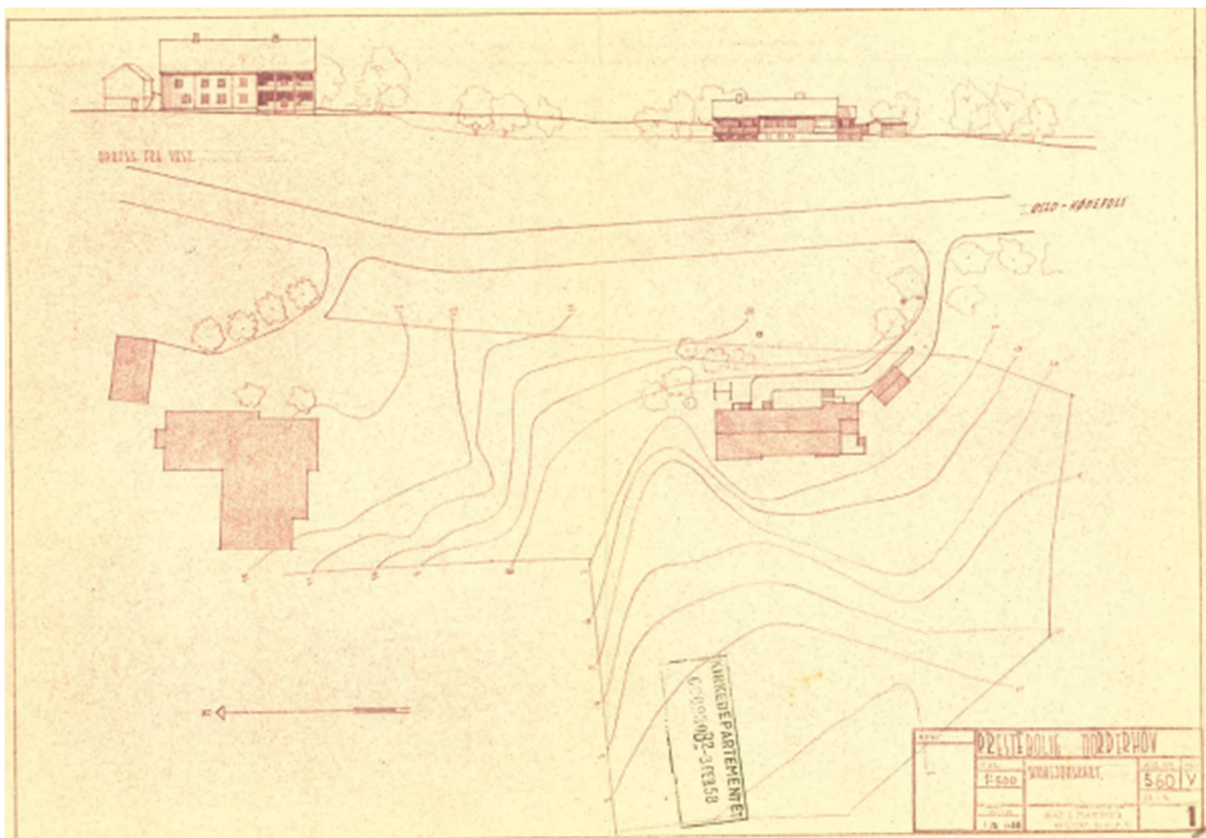
¹⁵⁰ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1166: Norderhov prestegård, 1962-1994, s. 209

Degernes prestebolig i Rakkestad, plan 1. etasje. Hentet fra Ovf billedarkiv.

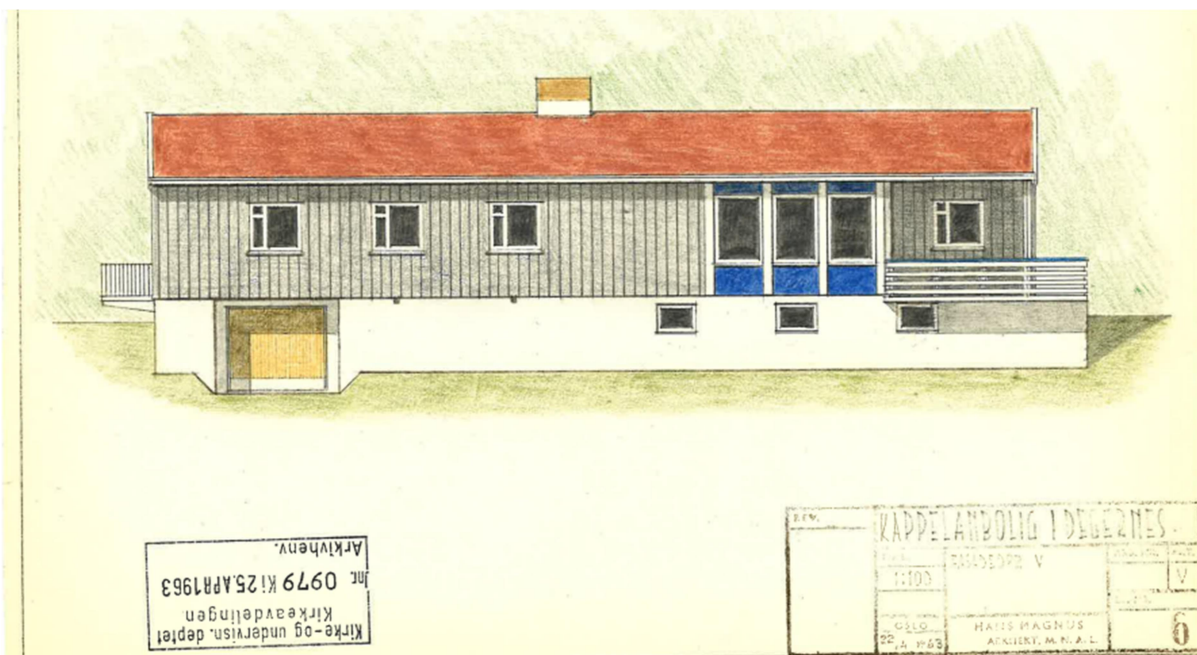
Snitt av Degernes prestebolig i Rakkestad. Hentet fra Ovf billedarkiv.

Norderhov prestegård. Situasjonsplan med gammel og ny prestebolig. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

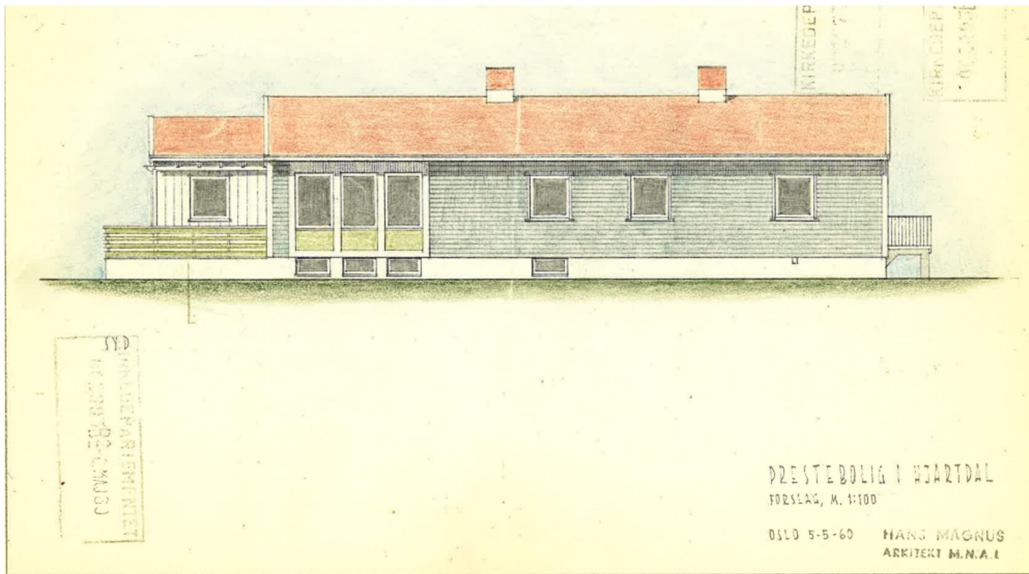
Norderhov prestegård. Hentet fra Ovf' billedarkiv.

Degernes prestebolig, Rakkestad. Håndkolorert fasadetegning. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

Degernes prestebolig, Rakkestad. Hentet fra Ovf'billedarkiv

Hjartdal prestebolig. Håndkolorert fasade. Hentet i Ovf's billedarkiv.

Hjartdal prestebolig. Hentet i Ovf's billedarkiv.

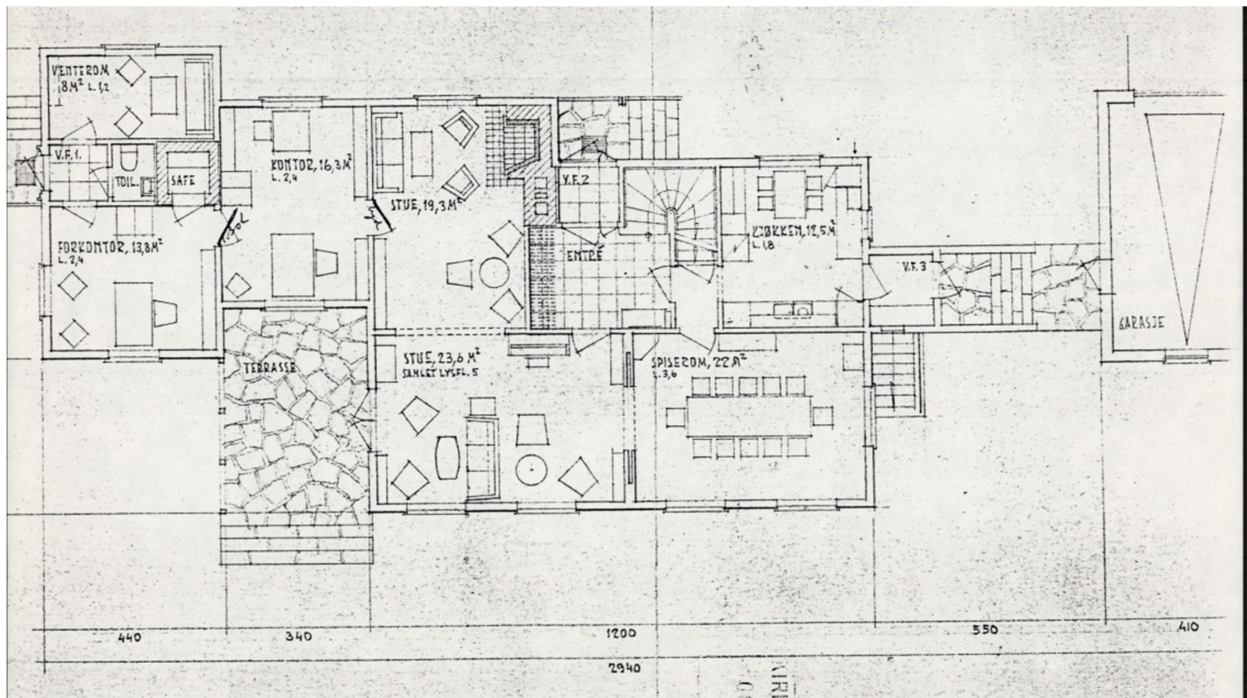

Bygland prestegård, 1969. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

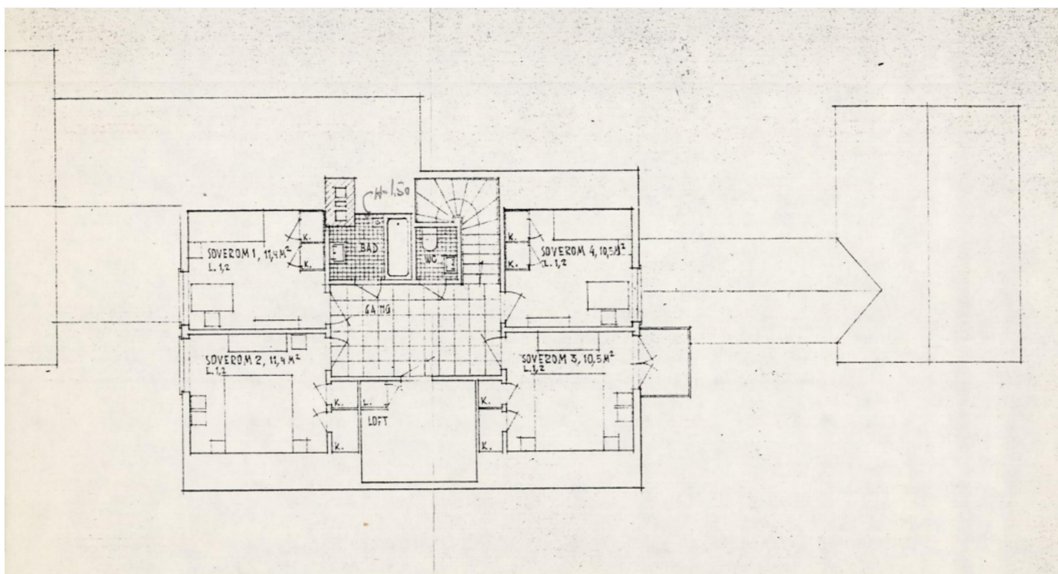

I eksemplene i kapittel 6 vil denne hustypen gjenfinnes både i Gjerdrum og i Årdal.

Så er det selvfølgelig noen av boligene som er mer spesielle. På Voss (59) har vi en variant med trekk fra begge typene. Boligen har soverom og bad i 2.etasje som i type 1. Første etasje har spisestue og to stuer på til sammen 65 kvm. Kontorarealet er bygget i forlengelsen av stuene, og gir som i de andre typene en godt plassert og skjermet terrasse mot sør / sør-vest. Kontordelen er her betydelig større, med egen inngang, og venterom og toalett i tilknytning til inngangen. Dessuten et forkontor som ikke er funnet i noen andre kontorløsninger. Her er det også lagt inn en egen inngang til kjøkkenet med forbindelse mot garasjen. Grunnflaten er dermed en god del større enn type 1, og selv uten garasjen får bygningen en lengde som nærmer seg type 2.

Plantegning av Voss prestebustad 1.etasje, fra 1959. Eksempel på planløsning for boligvariant i 1 ½ etasje med spesielt romslig kontoravdeling. Hentet: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1997: Voss prestegård, 1893-1995, s. 329

Plantegning av Voss prestebustad 2.etasje, fra 1959. Hentet Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1997: Voss prestegård, 1893-1995, s. 325

På Rennebu (66) er det bygget en split-level-løsning. En kan anta at det er et forsøk på tilpasning til terrenget som har gitt denne løsningen, men bilder viser at den ikke treffer terrenget så godt, og derfor blir liggende med en relativt høy grunnmur over terreng langs flere fasader. Vikedal er en bolig type 2, bygget i 1970 uten kontor. Vi må regne med at kontorbehovet er dekket lokalt på en annen måte, når vi nå har rundet 70-tallet. Da er selvfølgelig det typologisk spesielle med kombinasjonen bolig og embetskontor borte, men arkitekturen for øvrig avspeiler som i de andre boligene sin tid på en typisk måte.

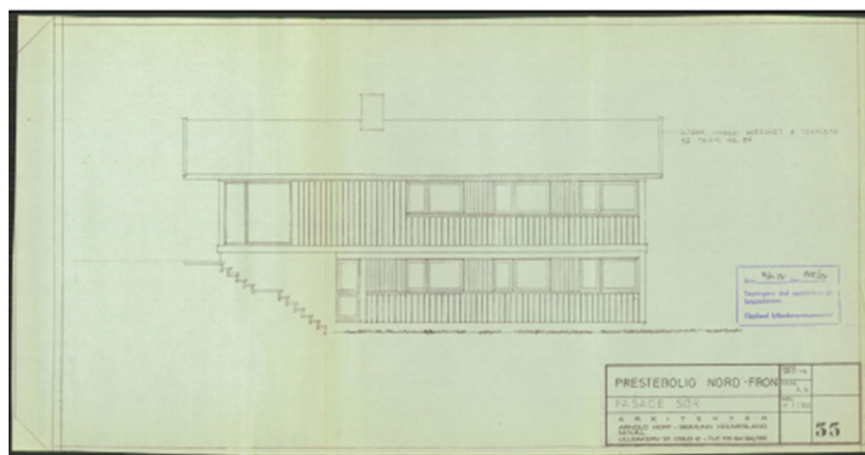
Jeg har funnet to boliger som Magnus har tegnet, og som har fasader i pusset murverk. Den ene er Hammerfest (53), hvor det var krav om bruk av mur i byen. Den andre er Hitra (65), hvor det ikke framgår av min arkivgjennomgang at det har vært noen diskusjon om materialbruken. Huset ble ganske dårlig bygget, og det var store problemer med byggskader og inneklime i tiårene etter oppføring.

Nå forlater vi husene til arkitekt Magnus, og skal se på et par andre eksempler. Boligen på Vinstra i Nord-Fron er tegnet av mnl Hoff og Holmesland og bygget i 1974. De har også tegnet boligene i Tinn, Herøy og Kviteseid (Hoff). Her er tomten utnyttet til underetasje som rommer prestekontoret, og har romslige inngangsforhold. Privat uteplass ligger på nivå over inngangspartiet og den mer offentlig tilgjengelige adkomsten. På baksiden av huset er det også fine frukttrær som er arvet fra den gamle prestegården. Området rundt presteboligen er

nå bygget ut med villabebyggelse fra omtrent samme tidsperiode, og ligger fint til uten nevneverdig trafikk. Kirka ligger i umiddelbar nærhet, og det samme gjør sjukeheim og aldersboliger som er bygget på gammel prestegårdsgrunn.

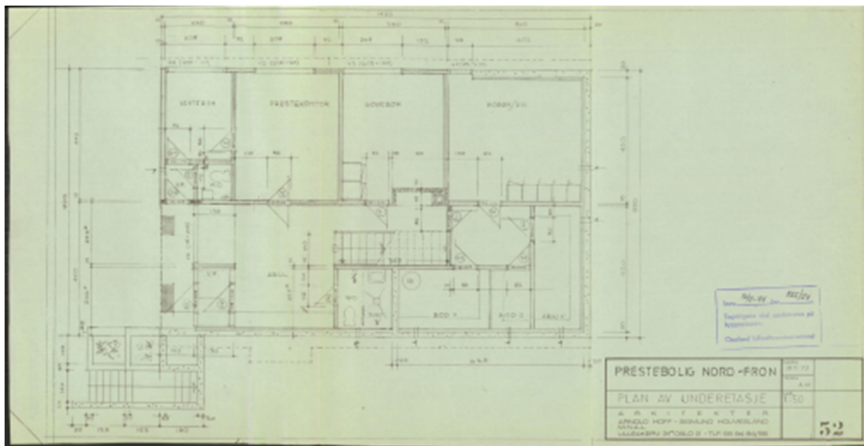
Nord-Fron prestebustad sommeren 2023. Presten får hjelp med hagestellet. Eget foto.

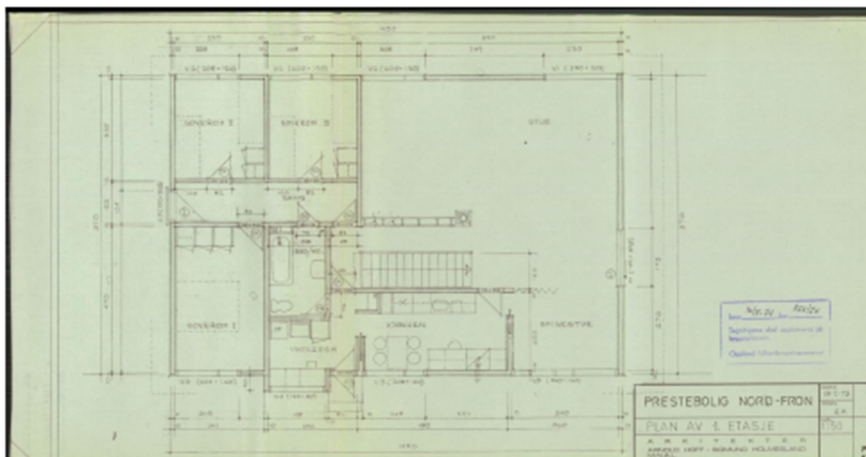
Nord-Fron prestebustad, tegnet av mnal Hoff og Holmesland, bygget i 1974. Fasade sør. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1174: Nord-Fron prestegård, 1962-1992, s. 161

Av tegningene ser vi at det er prosjektert og bygget en stilren og enkel bolig helt i tråd med sin tids idealer og praksis. Det er ikke spesielle trekk ved dette huset som indikerer at vi er i Gudbrandsdalen, så regionale trekk er fraværende. De nye vinduene med hele ruter og løse

sprosser ødelegger noe av den opprinnelige omtanken som var lagt i detaljering. Det samme er tilfelle med det store vindusfeltet i stua, som ser ut til å være endret og har fått en fremmedartet kledning i nedre felt. Huset kan vel ikke sies å stikke seg ut blant mange andre boliger fra denne tiden. Det er gjennomtegnet og har gode rom og romforløp. Det har større areal enn tilsvarende hus med husbankfinansiering, og det har en romslig og solrik tomt. I dette ligger kvalitetene som skiller huset fra en vanlig bolig fra 1970-tallet.

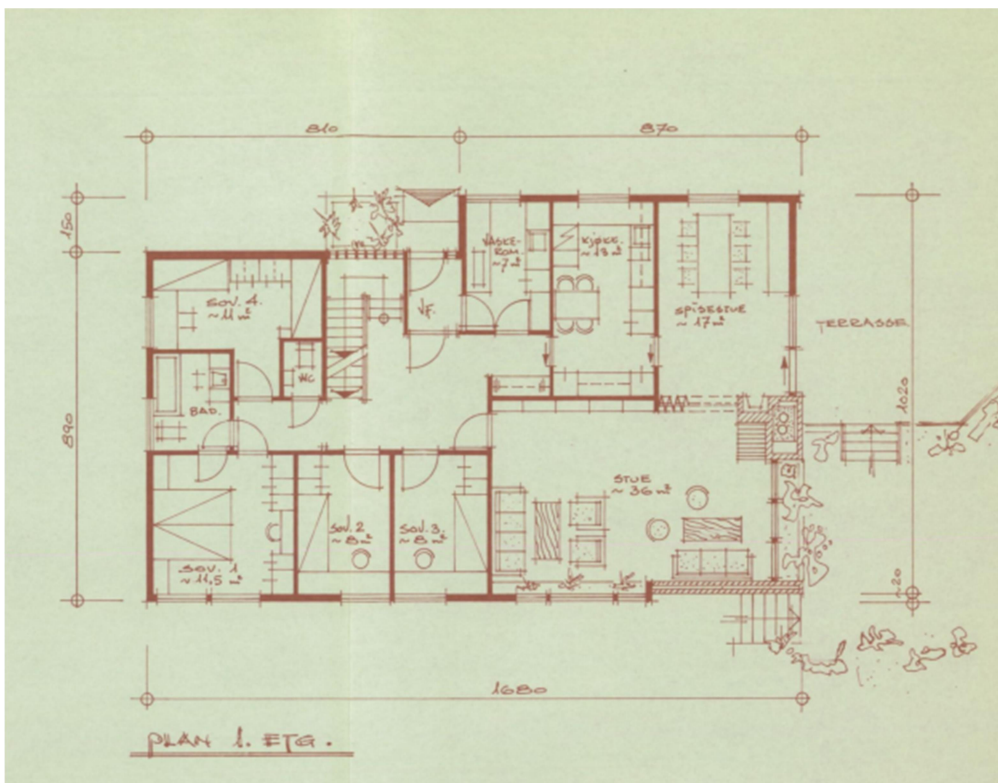
Nord-Fron prestebustad, tegnet av mnal Hoff og Holmesland, bygget i 1974. Plan underetasje. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1174: Nord-Fron prestegård, 1962-1992, s. 155

Nord-Fron prestebustad, tegnet av mnal Hoff og Holmesland, bygget i 1974. Plan første etasje. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L1174: Nord-Fron prestegård, 1962-1992, s. 157

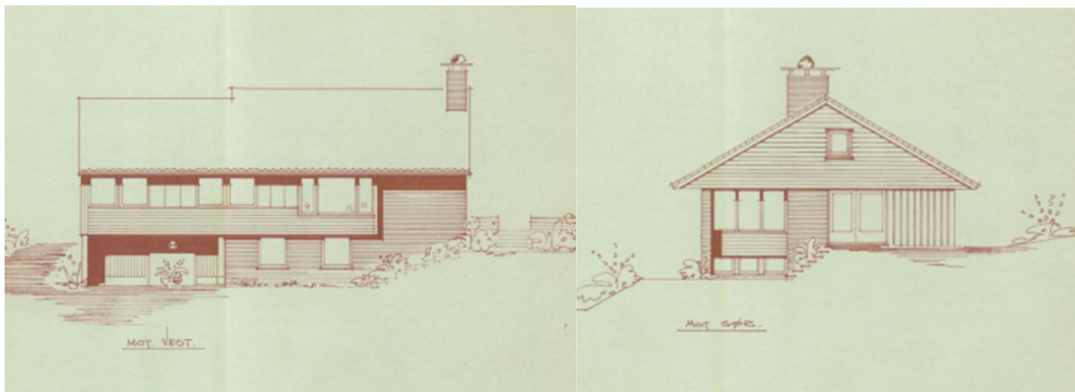
I tillegg til Hoff og Holmesland var det ett arkitektkontor som tegnet flere boliger. Einar Vaardal-Lunde i Bergen tegnet først boligen i Hornindal i 1971 (sammen med Alvsaker), deretter tre boliger på 1980-tallet, Bjugn i 1982, Hemne i 1983 og Davik i 1989. De er alle varianter av det samme huset, brukt speilvendt der tomteforholdene passer for det. Som boligen på Vinstra blir også dette huset brukt i ulike fylker, to i Sogn og Fjordane og to i Trøndelag. Det er ingen spesielle referanser til regionale trekk i områdenes eldre byggeskikk. Hustypen føyer seg inn i tidens rådende idealer, med formspråk, planløsning og detaljering.

Planløsningen har inngang og kontorfunksjonen i sokkeletasje, og alle boligens hovedrom på ett plan i etasjen over. Kontordelen er romsligere enn i 60-tallshuset, men nå er arkivet og det brannsikre hvelvet utelatt. Folkeregisteret har overtatt innføringen av nye borgere i manntallet. Huset har en avlang hovedform, bredde på rundt 9 meter, og lengden er 18,8 meter. Som før er det saltak, men takvinkelen er økt ganske mye siden arkitekt Magnus tegnet sine boliger, og er nå over 30 grader slik at det også har blitt høyde nok for et loft med mulighet for oppholdsrom. Soverommene har også blitt større. Vi har fått tilbake peisen, som vi hadde i den tidligste typen til Magnus, nå er den sentralt plassert i stua, mot yttervegg i gavlen.

Hemne prestegård, bygget 1983. Plan 1. etasje, arkitekt Einar Vaardal-Lunde. Hentet fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0597: Hemne prestegård, 1941-1996, s. 611

I fasadene ser vi det brattere taket som gir huset tyngde. Fasadene er kledd med trepanel som brukes stående og liggende om hverandre for å understreke og dele opp fasaden. I gavlene gir det liggende panelet huset en «hatt på hodet», mens husets langfasade understrekes med et vindusbånd, avgrenset av sprang i veggflaten og en annen type kledning mellom glassflatene. Pipens kraftige dimensjon og murverket i gavlen gir ytterligere tyngde og binder huset fast i bakken.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0597: Hemne prestegård, 1941-1996, s. 613 - 615

Til sist tar jeg med et bilde av Stryn nye prestebolig. Dette er det siste huset som er bygget med embetskontoret i boligen. Dette huset er kanskje det eneste bygget i de seneste tiårene som representerer noe annerledes enn boligene rundt fra samme periode. Her ser vi et uttrykk som for det første har et tydelig regionalt preg, med det liggende panel typisk for Vestlandet, og det er representativ materialbruk med skifertaket. Arken deler opp den lange fasaden, løfter fokus oppover og gir samtidig et romslig overdekket inngangsparti. Dette er en arkitektur som absolutt bringer assosiasjoner tilbake til prestegårdenes standsmessige og litt opphøyde posisjon. Samtidig ser vi at det er et nytt hus. Dagens omgivelser ødelegger nok for den situasjonen som framkommer på bildet. I dag har huset annen bebyggelse tettere innpå, og er utleid til kommunen som flyktningebolig.

Stryn nye prestebustad tegnet av mnal Eivind Eriksen, bygget i 1982. Foto: Ovf.

5.6 Hvem var arkitektene

De fleste boligene som ble bygget var tegnet av arkitekter. Et av spørsmålene jeg stilte meg før arbeidet med denne undersøkelsen startet var hvem som hadde tegnet boligene, og hvordan oppdragene kom til de enkelte arkitektene. Det første spørsmålet kan vi i de fleste tilfeller svare på, men det siste spørsmålet er ikke like enkelt å besvare. Nedenfor følger en oversikt over arkitektene, og deretter vil jeg knytte noen overordnede kommentarer til oversikten. Følgende arkitekter er representert:

Arkitektens navn	Stedstilhørighet	Prestebolig
Andersen, Thor W. siv.ark.	Trondheim	Levanger 1996
ARKI arkitekter mnal	Førde	Gloppen kap. 1997
Aursand Arkitekter mnal	Namsos	Vikna 1986
Bryn, Finn	Oslo	Talvik 1950
Bøndernes bygningskontor	Trondheim	Melhus 1961
Eriksen, Eivind mnal	Oslo	Stryn nye 1982
Fürst, Hans Backer mnal	Oslo	Alta 1950
Glærum, Sivert mnal	Kristiansund	Edøy, Smøla 1972
Hoff og Holmesland, mnal	Asker	Nord-Fron 1974, Tinn 1973, Herøy

		1974
Hoff, Arnold mnal	Asker	Kviteseid 1984
Jenssen, Rolf Harlew	Hammerfest	Nesseby 1954 usikkert
Korshavn, Jan Inge mnal	Gjøvik	Biri 1982
Ktr for Kirkelig gjenreisning	Finnmark	Måsøy 1951
Prestkværn, Inge	Gran	Gran 1978
Lien og Risan mnal	Trondheim	Byneset 1985
Lillemoen, Finn mnal	Fredrikstad	Kråkerøy 1975
Lindstrøm, Johan mnal	Bergen	Vik 1952
Løvfald, Johs mnal	Mysen	Eidsberg kap 1993
Magnus, Hans Andreas mnal	Oslo	Hammerfest 1953, Ås 1953, Lebesby 1953, Vinger 1954, Kautokeino 1954, Røros 1956, Årdal 1957, Tranøy 1958, Norderhov 1959, Porsanger 1959, Voss 1959, Gjerdrum 1960, Hjørtedal 1960, Tolga 1961, Innvik 1962, Rakkestad 1963, Greåker 1964, Trondenes 1964, Hitra nye 1965, Sør-Varanger 1965, Rennebu nye 1966, Østre Gausdal 1966, Bygland 1969, Sande 1969, Vikedal 1970, Eiker 1972
Mustad, Erik ing	Ukjent	Sør-Fron 1949
Naustvoll og Aursand mnal	Bodø	Nesseby nye 2003
Nyhus, Kåre D.	Hamar	Vang, Hedmark, 1966
Poulsson, Magnus mnal	Oslo	Vadsø 1955
Romsloe, Trygve mnal	Narvik	Vågan 1953
Sandbakken, Bjarne mnal	Oslo	Ål 1950
Sundbye, Trond, siv.ark.	Oslo (OVF)	Vega 2018
Sæther og Gythfelt mnal	Hønefoss	Vestnes 1987
Toft, Nils mnal	Mo i Rana	Øksnes 1965
Viksjø, Erling mnal	Oslo	Karasjok 1949
Vaardal-Lunde, Einar mnal	Bergen	Davik 1989, Hornindal 1971, Bjugn nye 1982, Hemne nye 1983

XX, mnal (Johan Lindstrøm?)	Bergen	Grytten 1947
-----------------------------	--------	--------------

Arkitektene som er representert kan grupperes noe nærmere.

Den første gruppen kan vi knytte til gjenreisningen av Finnmark. Arkitektene ble rett etter andre verdenskrig oppfordret til å reise til Finnmark for å delta i arkitektarbeidet som var organisert lokalt. Jeg har ikke undersøkt om disse reiste nordover, men noen av dem tegnet andre markante prosjekter i Finnmark i gjenreisningsperioden og tegnet en enkelt bolig i tillegg til disse. Magnus Poulsson tegnet Vadsø kirke, sammen med presteboligen. Erling Viksjø tegnet Fiskarfagskolen i Honningsvåg i tillegg til presteboligen i Karasjok. Hans Backer Fürst vet vi var en del av gjenreisningsadministrasjonen og Finn Bryn tegnet kirken i Lebesby i tillegg til presteboligen i Talvik i Alta. Et stort spørsmål kan knyttes til Rolf Harlew Jenssen som ser ut til å ha etterfulgt Magnus som konsulent i den kirkelige gjenreisningsadministrasjonen, og senere var knyttet til jobbet i det lokale gjenreisningsarbeidet i Hammerfest. Trond Dancke krediterer Jenssen for presteboligen i Nesseby, men denne er helt identisk med boligene i Tana og Lebesby, og enten speilvendt eller med svært små endringer i forhold til Kautokeino, Røros, Ås og Vinger. Disse presteboligene er tegnet av Hans Magnus. I Ovf sitt tegningsarkiv er det ikke funnet komplette og originale tegninger for Nesseby, slik det er for mange av de andre. Kopier uten tittelfeltet viser imidlertid svært mange likheter i måte å tegne og målsette på som Magnus hadde på sine tegninger. Jeg tror det må være Dancke som tar feil i denne saken, og hvis han har rett, må huset i Nesseby være tegnet som en kopi av Magnus sine hus. Dokumentasjonen må man nok inn i andre kilder for å finne, kanskje kommunens byggesaksarkiv og Statsarkivet i Tromsø kan ha materiale fra den kirkelige gjenreisningen som gir et endelig svar. Jenssen hadde etter gjenreisningen resten av sin karriere på Husbankens distriktskontor i Hammerfest. Hans navn har jeg funnet som konsulent for eksempelvis etterisolering av boliger i Finnmark. Det kan ha vært bistand han ga som ansatt i Husbanken. Boligen i Måsøy er tegnet på Kontoret for kirkelig gjenreisning, uten at arkitektens navn er avklart, og som Jenssen kan være en kandidat for å ha tegnet. Det samme gjelder Loppa prestebolig i Øksfjord som ble bygget i 1949. Denne er avbildet i årboken for Hålogaland bispedømme, *Vår kirke i Nord 1950*, og ligner også mer på andre gjenreisningshus, men større. Fremdeles er det mange uavklarte spørsmål.

Den andre gruppen er de lokale og regionale arkitektene. Om vi ser på den geografiske tilhørigheten til arkitektene i oversikten ovenfor, ser vi at svært mange av dem bor og arbeider

i den landsdelen eller det distriktet der de har tegnet prestebolig. Med den relativt selvstendige rollen de lokale prestegårdstilsynene har hatt når det gjelder planlegging og gjennomføring av byggingen, er det nærliggende å anta at de har valgt arkitekter de kjente til fra før. I arkivet har jeg funnet oversendelse av NAL's medlemsregister for Sogn og Fjordane fra departementet til ett av prestegårdstilsynene i distriktet. Tilsynet arrangerte en priskonkurranse mellom flere lokale arkitektkontorer, og tildelte oppdrag til ett av dem. Vi har også et eksempel fra Østfold på at det lokale tilsynet arrangerte en innbudt prosjektkonkurranse mellom arkitektkontorene de hadde i nærheten, og valgte arkitekt ut fra dette.

I en del tilfeller er det lett å spore at boliger er bygget etter tegninger for tidligere prosjekter andre steder i landet. Vi vet at departementet ønsket seg en større grad av standardisering og gjenbruk, men at dette ikke alltid var forenlig med de lokale ønskene, eller med tomteforhold og situasjon for øvrig. Noen ganger var det likevel mulig, og Einar Vaardal-Lunde fra Bergen sto for prosjekter både i Sogn og Trøndelag. En hustype kunne bli gjenbrukt i speilvendt versjon neste gang. Hoff og Holmesland, med kontor i Oslo, hadde også god spredning på sine prosjekter, fra Vest-Telemark til Gudbrandsdalen og Nord-Vestlandet.

5.7 Arkitekt Hans Andreas Magnus

En arkitekt utmerker seg gjennom sin omfattende produksjon av presteboliger, og må få en mer utførlig presentasjon. Hans Magnus tegnet rundt 30 presteboliger i perioden fra 1953 til 1972, altså gjennom 20 år. Det er få spor etter hans virksomhet i bøker, oppslagsverk og lignende. Ulikt mange andre arkitekter er han ikke omtalt i norsk kunstnerleksikon. Jeg har brukt kilder fra arkitektenes tidsskrift *Byggekunst*, der han er nevnt i noen få artikler, som noen knagger i hans profesjonelle karriere. Jeg har funnet fram til enkelte av hans etterkommere, og disse har velvillig gitt meg verdifull informasjon. Dette gjelder hans sønn Morten Henrik Magnus, og hans tidligere svigersønn Per Amund Riseng som også er arkitekt. Uten disse kildene ville mye blitt gjetting.

Oppvekst og familie

Hans Andreas Magnus var født 8. desember 1906 i Mosjøen. Faren var oppvokst i Bergen, men kom til Mosjøen som kommunelege i 1903. Han ble i 1904 gift med Johanna Laumann fra Namdalen. Faren døde i 1918, da Hans var 12 år. Farfaren i Bergen og en svoger skal ha bidratt med penger til hans utdanning.

I følge studiekortet hans fra NTH tok Magnus artium som privatist i 1926. Han fikk deretter den obligatoriske praksis før arkitektstudiet hos murmestrene Halvorsen i Bergen, og er immatrikulert ved Arkitektavdelingen på NTH 1. september 1928.

En henvendelse til NTNU's arkiv, for å få opplysninger om hans studietid, ga meg et høyst uventet svar. Her får jeg opplyst at han ikke besto eksamen i mekanikk, heller ikke på flere forsøk. Han avsluttet studiene i 1931. I 1937, da han var 31 år, får han imidlertid medlemskap i Norske Arkitekters Landsforbund, NAL. Han må da ha godtgjort at han hadde den nødvendige arkitektfaglige kompetanse.

I 1937 giftet han seg og fikk en datter i 1939. Hans kone døde allerede i 1941/1942, og Magnus giftet seg da ganske raskt igjen, og fikk ytterligere fire barn, alle født i 1940-årene.

Arkitektvirksomheten

Spor etter Magnus' arkitektvirksomhet finner vi i enkelte artikler i Byggekunst. Den første gangen hans navn nevnes, er i 1938. Morseth og Wiel Gedde hadde i 1932 vunnet konkurransen om utforming av Notodden kirke. Kirken ble bygget i løpet av 10 måneder i 1937-38, og var en gave til Notodden fra Tinfos Papirfabrik. Arkitektene Dagfinn Morseth og Mads Wiel Gedde har signert artikkelen i byggekunst nummer 10 i 1938 der de beskriver kirken. De avslutter med å takke sin medarbeider. «Arkitekt m.n.a.l. Hans A. Magnus var vår utmerkede medarbeider».¹⁵¹

Våren 1936 vant Ove Bang konkurransen om nytt tinghus i Oslo. Byggingen pågikk i årene 1937 – 40. Ove Bang døde i 1942, og artikkelen som presenterte prosjektet i Byggekunst så sent som i 1948 nummer 2, er skrevet av medarbeidere ved hans kontor uten at noen navn er nevnt. Det fremgår der at byggingen på grunn av lave bevilgninger hadde blitt gjennomført som mer enn 40 ulike kontrakter. I 1940 ble bevilgningene redusert, med den følge at en rekke overflater innvendig ikke hadde fått den utførelsen som konkurranseforslaget viste.

Forut for denne presentasjonen har Magnus skrevet en kortfattet arkitekturkritikk av tinghuset. Her skriver han blant annet: «Vi som har hatt den glede å være Ove Bangs assistenter vet i hvilken grad han var opptatt av de nye strømninger, og vi vet også at han vel er den av tidens norske arkitekter som i sin arkitektur best har klart å vise den funksjonalistiske retning.»¹⁵² Ut fra øvrige opplysninger om Magnus sitt arbeid, er det grunn

---

¹⁵¹ Morseth, «Notodden kirke», 210

¹⁵² Magnus, «Oslo nye tinghus», 17

til å tro at han arbeidet som assistent hos Ove Bang etter at hans arbeid med Notodden kirke var fullført i 1938, og antakelig til Tinghuset var ferdig i 1940.

I samtale med sønnen Morten Henrik Magnus, forteller han at foreldrene traff hverandre da de begge hadde arbeid på kontoret til arkitekt Ole Øvergaard.¹⁵³ Øvergaard hadde tidlig arbeidet hos Magnus Poulsson, men er mest kjent som sykehusarkitekt. Han vant konkurransen om Radiumhospitalet på 1930-tallet, og det var starten på en omfattende rekke av sykehusprosjekter. Han tegnet også bygningene for Norsk Rikskringkasting på Marienlyst, og den nyeste delen av Hotell Continental.

Hans Magnus i Finnmark

Det neste sporet av Hans Magnus er i 1946, når arkitekt Bjarne Lous Mohr skriver en artikkel i *Byggekunst* nummer 5, hvor han redegjør for den nye byplanen for Hammerfest. Her er også Hans Magnus medarbeider. «Ved utarbeidelsen har arkitektene Helge Hoel og Hans Magnus ydet utmerket hjelp. Likeså stud.arch Billy Lambertz Nielsen»¹⁵⁴ Dette arbeidet var et oppdrag som Mohr hadde fått fra Forsynings- og Gjenreisningsdepartementet i sommeren 1945. Trond Dancke skriver i sin bok, *Opp av ruinene: gjenreisningen av Finnmark 1945-1960*, at oppdragene med å utarbeide byplaner for Vadsø, Vardø, Hammerfest og Kirkenes ble gitt til etablerte arkitektkontorer i Sør-Norge, men at arbeidet senere ble overtatt og fullført av de stedlige BSR-kontorer for alle byene med unntak av Hammerfest.¹⁵⁵ Hans Magnus kom senere tilbake til Hammerfest, hvor han tegnet både kirke og prestebolig.

I kapittel 4 var vi innom temaet boligtyper for gjenreisning og nybygging. I den store samlingen av typetegninger som NAL satte sammen i 1940 er mange arkitekter representert. En av dem som interesserte seg sterkt for småhusbygging var Mads Wiel Gedde. De tidligere omtalte svenskehusene, som ble oppført i mange av byene som ble bombet i 1940, var basert på en typetegning av arkitektene Dagfinn Morseth, Mads Wiel Gedde og Gunnar Øvergaard Jørgen. Vi husker at Magnus arbeidet ved Morseth og Wiel Geddes kontor med bygging av kirken i Notodden sent på 1930-tallet. Høsten 1945 var Wiel Gedde også oppnevnt som medlem av juryen for konkurransen om boligtyper spesielt for den nordlige landsdelen som Gjenreisningsdirektoratet arrangerte.

---

¹⁵³ Samtale 8. november 2023

¹⁵⁴ Mohr, «Reguleringsplan for Hammerfest», BK 1946/5, 83

¹⁵⁵ Dancke, *Opp av ruinene*, 160

Da krigen var over, og gjenreisningen i Finnmark tok til, ble det etablert en egen organisasjon for kirkelig gjenreisning. Det er rike kilder til fortellingen om den kirkelige gjenreisningen, og de har selvfølgelig et fokus på kirkeliv og forkynnelse, men også de bygningsmessige og praktiske forhold blir berørt. En masteroppgave i teologi ved VID Misjonshøgskolen i 2016, skrevet av Ruth Miriam Kolstad Varhaug, beskriver den betydningen fylkesprosten Alf Wiig har hatt for dette arbeidet. Varhaug har brukt arkivene fra Hålogaland bispedømme i Statsarkivet i Tromsø som kilde.¹⁵⁶ Den årlige utgivelsen fra Hålogaland bispedømme «*Vår kirke i nord*» kom ut første gang i 1949, og har en artikkel om gjenreisningen skrevet av fylkesprosten. I senere utgivelser er det også informasjon om kirkebygging, presteboliger og gjenreisningen for øvrig.

Vi må si litt mer om fylkesprosten Alf Wiig. I mine samtaler med Hans Magnus sine etterkommere blir Alf Wiig nevnt som en viktig person for Magnus. Barna husker at Wiik besøkte familien hjemme på Kjelsås. Denne kontakten med fylkesprosten er gir antakelig svaret på hvordan Hans Magnus kunne få så godt nettverk og så mange oppdrag som arkitekt for en rekke kirker og et stort antall presteboliger for Kirkedepartementet.

I 1945 ble Alf Wiig utnevnt til en nyetablert stilling som fylkesprost i Finnmark, med ansvar for den kirkelige gjenreisningen.¹⁵⁷ Han kom til Karasjok som sogneprest allerede i 1923, og hadde da avlagt eksamen i samisk. Han ble i Karasjok til 1934, da han flyttet til Sortland i Vesterålen som sokneprest. Tilbake i Finnmark hadde han stillingen som fylkesprost i fem år, før han fikk en stilling i Tromsø domprost- og sokneprestembete. Herfra fortsatte han arbeidet med gjenreisningen. Fra 1953 ble han biskop i Nord-Hålogaland, etter en nylig deling av bispedømmet, og etablering av et nytt bispesete i Bodø. Han gikk av for aldergrensen i 1962.

Fylkesprosten hadde allerede i mars 1946 ferdig en plan for den kirkelige gjenreisningen, og den skulle, som så mye annet, være ferdig på fem år. Etter forslag fra fylkesmann Gabrielsen oppnevnte Kirkedepartementet en «Nemnd for gjenreisning av kirker og prestegårder i Finnmark.»¹⁵⁸ Fylkesmannen var selv formann i nemnden, og av andre viktige medlemmer var det fylkesprosten selv, byråsjef Holm som representant for Kirkedepartementet, og Dagfinn Morseth, Magnus sin gamle sjef.¹⁵⁹ Magnus ble knyttet til nemnda som konsulent.

---

¹⁵⁶ Varhaug, *Kirkelig gjenreisning i Finnmark*

¹⁵⁷ Kat. 75, b. 248, «Fylkesprosten», Oslo 27. 6 1945, Jnr. 1628-A-1945. Gjengitt av Varhaug,

¹⁵⁸ Dancke, side 268-269

¹⁵⁹ Dancke, note 14.1 side 447

Magnus tegnet 9 kirker i det som i dag er Nord-Hålogaland bispedømme. Dette omfatter også Svalbard, som er en av de kirkene han tegnet. Jeg vil anta at vi gjennom nemndmedlemmene for den kirkelige gjenreisningen finner mye av svaret på den lange og omfattende oppdragsmengden som Hans Magnus hadde både med kirker og prestegårder i flere tiår etter krigen.

Med bakgrunn i praksis blant andre hos Ove Bang, er det noe overraskende at Magnus' egen produksjon ikke bærer spesielt tydelige spor av den mer internasjonalt orienterte funksjonalismen. Kanskje er det oppgavens karakter og størrelse han har gitt et egnet formspråk, kanskje er det også hans eget lynne som gjenspeiles i hans arkitektur. Om jeg skulle driste meg til å plassere han i det arkitekturhistoriske landskapet, ser han ut til å være mer hjemmehørende i den delen av modernismen som bygget videre på norsk trehusbyggeri. Her er han i godt selskap, sammen med markante arkitekter som Knut Knutsen.

Kraftverksarkitekten

En nekrolog publisert i Fossekalen, meldingsbladet for alle ansatte i Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen i 1979, gjengir både hvilken omfangsrik produksjon Magnus har for etterkrigstidens store kraftutbygger, og beskriver hans personlige trekk.¹⁶⁰ For undertegnede, som har vokst opp som kraftutbyggerbarn med Fossekalen inn i postkassen hele min oppvekst, var dette en spesiell oppdagelse.

Det framgår at han har tegnet både boliger og mannskapsmesser, og så mange som 37 kraftstasjoner. Ut fra byggeperioden for disse anleggene, ser det ut til at dette foregikk samtidig med hans arbeid med prestegårder og kirker. Det eneste som er funnet publisert i arkitekturtidsskriftet Byggekunst om denne produksjonen er en billedserie av utbyggingen av aluminiumsverket for Årdal og Sunndal verk på Sunndalsøra.¹⁶¹ Her er noen av hans funksjonærboliger for Aura-anleggene på Sunndalsøra presentert og Magnus er kreditert i billedteksten. De viste boligene kunne jeg øyeblikkelig gjenkjenne som svært like nabohusene fra mine første oppvekstår ved Tokkeanleggene på Dalen i Telemark, som han antakelig også hadde tegnet.

Det er også foto av kraftstasjonen innvendig og utvendig, men som de eneste bildene i saken er arkitekten ikke navngitt i billedteksten. Det er grunn til å tro at dette var Hans Magnus sitt

---

¹⁶⁰ Nilsen, «dødsfall», 9

¹⁶¹ Byggekunst 1957-2, Artikkelforfatter ikke oppgitt, «Sunndalsøra», 56

arbeid. Han tidligere svigersønn, arkitekt Per Amund Riseng sier følgende om Magnus sitt forhold til kraftstasjonene: «Han tok "bortgjemte" oppgaver som innvendig utforming av turbinhaller på kraftanlegg like seriøst som de mange kirker han tegnet.»¹⁶² Denne delen av Hans Magnus sin produksjon må vi imidlertid forlate her.

Både skriftlige og muntlige kilder fremholder at Magnus var en stillferdig og tilbaketrukket person, som ikke likte rampelys. Han etablerte sin egen praksis etter krigen og alt tyder på at han alle årene etter krigen arbeidet alene uten ansatte. Det er en meget imponerende produksjon for en arkitekt. Det etterlatte inntrykket er at han var en nøktern og solid, hardt arbeidende arkitekt som la sin flid i å løse oppgaver for fellesskapet. I eksemplene i neste kapittel skal vi se på to av hans boliger, den ene bygget i Årdal i 1957 og den andre bygget i Gjerdrum i 1967.

---

¹⁶² Epost til meg 8.november 2023

Kapittel 6 Eksempler

Kapittel 4 gjør rede for de store samfunnsendringene som la grunnlaget for at vi fikk nye og annerledes boliger for prestene etter krigen, men en kort påminnelse skader ikke. Det grunnleggende premisset er at prestene har fått statlig lønn, og ikke trenger prestegården for å ha noe å leve av. Dårlig vedlikehold av de eldre boligene gjorde at det ikke var regningsvarende å sette dem i stand, og det ble bygget nye hus. På grunn av sentralisering og fraflytting, kommunesammenslåing og nye kommunikasjoner ble mange prestegårder liggende usentralt. Menighetene og det meste av samfunnsfunksjoner hadde flyttet, og presten kunne vanskelig skjøtte embetet sitt fra den gamle gårdens lokalisering. Den andre siden av fraflytting er tilflytting, nye kommunesentra, industrireiseing og sterk utbygging av offentlig service. Sentralt beliggende prestegårder hadde arealer som var godt egnet for utbygging. Departementet som grunneier var positiv til utbygging, og prestegården kunne tjene som lokalsamfunnets arealbank, et tema som er belyst tidligere. Det var også fint å slippe å bygge ned jorda til den lokale bonden som fortsatt skulle ha gården som levevei.

Det er disse mekanismene - dårlig vedlikeholdte hus, sentralisering med nye kommunikasjonsmønstre og utbygging på prestegårdsjorda som er mine utvelgelseskriterier når vi i dette kapitlet skal se på noen eksempler. Dårlig vedlikeholdte hus var ikke noe nytt, og dem var det mange av. Bygland prestegård var den aller første arkivmappa jeg dykket ned i. Fortellingen der var tydelig, arkitekt Magnus kom for å planlegge rehabilitering av den gamle prestegården, men måtte konstatere at tilstanden var så dårlig på det gamle våningshuset at det eneste fornuftige var å bygge nytt hus. Dårlig vedlikehold var det også i Vik i Sogn, på Byneset i Trondheim, i Bodø og på Vinstra. Noen steder, som i Bygland og på Vinstra ble det bygget nye hus på prestegårdens grunn, ved siden av det gamle. Eksempelet som vi skal se nærmere på, Gjerdrum i Akershus, får nybygget bolig i 1967 fordi den gamle er dårlig og forfallen. Bostedet flyttes samtidig noen kilometer til kommunesenteret Ask, i gangavstand til nye skoler, rådhus og helsetjenester, og store nye boligfelt. To fluer i ett smekk.

Prosessene med å redusere antallet norske kommuner fra om lag 750 til cirka 450 er også omtalt i kapittel 4. Jeg vil vise hvordan det gikk i Karlsøy kommune i Troms, som ble slått sammen med Helgøy kommune. Ny prestebolig i Karlsøy, ble bygget i 1972, og forteller historien om presten som ble flyttet fra øya til nyetablert kommunesenter på fastlandet. Kommunestrukturen ble endret i alle landsdeler, men eksemplene er så lette å lese langs

kysten fordi det også var en overgang fra båt til bil som framkomstmiddel. Jeg kunne ha valgt å se på Øksnes i Vesterålen, som jeg kjenner godt etter å ha bodd der i flere år, og som har mange likhetspunkter med Karlsøy. Jeg kunne også valgt Edøy på Smøla eller Bjugn på Fosen. De har alle vært gjennom flytting av prest og prestebolig til nye tettsteder når flere kommuner ble slått sammen. Den gamle prestegården ble liggende igjen når folk flest hadde flyttet, og bilveien var lang og kronglete på værharde strekninger. Så kom presten flyttende etter de andre som allerede hadde flyttet.

For å belyse hvordan prestegården må vike plassen for ny utbygging har jeg hentet fram eksempelet Årdal, der boligen ble bygget i 1957. Dette forteller hvordan industri-reisingen etter andre verdenskrig tok plass og form i de kraftnære fjordene og fortrengte jordbrukskulturen. Andre steder ville vist den offentlige arealekspansjonen med alders- og sykehjem, eldreboliger og helsesentre, skoler og idrettsanlegg som bygget seg stadig tettere inn på prestegården. Med økt trafikk, og liggende alene, ble presteboligen som en øy blant sentrumsfunksjonene eller som en bremsekloss for andre prioriterte formål. Slike steder er Aure på Nordmøre, Aurland i Sogn, Borg i Lofoten og Sand i Ryfylke. På disse stedene vil vi ofte finne store byggefelt med festekontrakt på tidligere prestegårdsjord. Ofte har de navn som Prest-åsen eller Prestegårdsskogen. Prestegårdene representerte historie og tilhørighet, og ikke få av de gamle prestegårdene har blitt lokale museer og bygdetun som samler folk i bygda. I Lofoten finner vi museet Lofotr bygget på gammel prestegårdsgrunn.

Kapittel 5 har redegjort for presteboligen som bygningstypologi. Arkitekturen i de mest brukte boligtypene er presentert, og det er gitt en oversikt over hvilke arkitekter som har tegnet husene. Det viktigste i dette kapittel 6 er ikke å vise det enkelte huset, men å plassere husene inn i noen typiske situasjoner i datidens omforming av Norge. Eksemplene gir oss situasjonsbilder fra de ulike landsdelene, Vestlandet, Østlandet og Nord-Norge, ett for hvert av tiårene 1950, 1960 og 1970. I Årdal og Gjerdrum ble det bygget en hustype som vi har sett på i kapittel 5. På Karlsøy er det en ukjent hustype, med lokalt opphav. Eksemplene har i tillegg til kilder i egne arkiv også andre kilder til dokumentasjonen, som oppslag i presse og beskrivelser i annen litteratur.

6.1 Gjerdrum prestegård – ny bolig erstatter forfallent våningshus

Gjerdrum prestegård ligger sentralt på nedre Romerike, bare et par-tre mil fra hovedstaden. Det er en rik jordbruksbygd, og det er et godt og tørt innlandsklima.

Som de fleste prestegårder har også denne bruks nummer 1. Det er jord og skog, og flere bygninger på gården, blant annet forpakterbolig. Prestegården ligger med nærhet til kirken, og langs eldre ferdselsveier gjennom ravinelandskapet. Vi kan se elva Leira renne fra nord til sør, helt øst i kartet. Tettstedet Kløfta med E6 nordover ligger utenfor kartet øst for Ask sentrum.

Kartutsnitt som viser deler av Gjerdrum, med kommunesenteret Ask. Den gamle prestegården ligger noen kilometer utenfor sentrum mot øst nær kirka. Den nye boligen ligger i Ask sentrum. Begge er merket med rød ring. Hentet fra Ovf kartløsning.

Bildene til venstre viser den gamle hovedbygningen fra 1910. Bildet til høyre viser hesten og presten bak låven i prestegården. Foto: Ovf's billedarkiv, Gjerdrum prestegård.

Som vi ser av kartutsnittet ligger den gamle prestegården sammen med andre landbrukseiendommer. Elveløp og raviner deler opp landskapet, og veiene binder kirkestedet og tettbebyggelsen sammen. Bildene viser deler av bebyggelsen på prestegården. Våningshuset var fornyet så sent som i 1910, kanskje var det en av landbruksingeniørene som hadde bidratt til det. Bygningen til høyre for våningshuset er forpakterboligen.

Tilbake til Grue

erikes Blad

Esso blue
PETROLEUM
 Laaches Maskinforretning A/S
 Jessheim.

Onsdag 7. februar 1962   Avisdager: Mandag, onsdag og fredag.

Utvendig ser ikke prestegården i Gjerdrum særlig forfallen ut, men innvendig har manglene vedlikehold og tidens tann gjort den uverdigg som menneskebolig. Den er nå ikke annet enn en levning fra en svunnen tid. Forpakterboligen (t. h.) er også i en elendig forfatning.

Prestegården i Gjerdrum ikke lenger menneskeverdigg bolig

Den bør rives og ny embetsbolig bygges på Ask — Saken opp i neste herredstyremøte

Gjerdrum aldershjem

ble navnet på kommunens alders- og pleieheim etter forslag fra aldershjemmets styre.

Prestegården i Gjerdrum var sikkert en representativ bygning da den ble tatt i bruk for 52 år siden. I dag er den i en sørgelig forfatning. Med sine giste vegger, trekkfulle vinduer, falmet «belgendes» tapet og med dører som knapt lar seg lukke, er prestegården ikke lenger noen menneskeverdigg bolig. — Huset står ikke stille, det står på sviktende grunn, sier sokneprest Martin Hegdahl, og påpeker at kloakkrensene ikke er lagt ved bunnen av muren, men ca. en halv meter høyere. Der ved oppstår det fuktighet, og telehivninger gjør at «huset» ikke står stille.

Liksom mange andre prestegårder er også sokneprest Hegdahl's bolig en levning fra en svunnen tid — den tid da representanter for myndighetene i Kristiania tok inn og holdt møter med prest, lensmann og andre «distingverte» personer. Den tid er midlertid forlengt forbi, og Gjerdrum prestegård er i dag en av de mest forfalne embetsboliger i Akershus. Det ga også biskop J. Simemo uttrykk for under bispevisitasen for fire år siden. Han fremholdt da at prestegården var så usikkert som embetsbolig og lå så uhenksommessig til at det snarest burde bygges ny prestebolig på Ask.

Pipebrann over nyttår

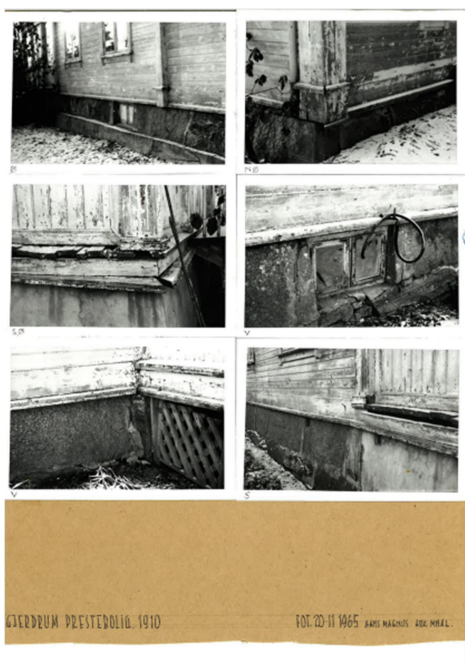
3. januar i år brøt det ut pipebrann på prestegården. Lensmann Johan H. Bruun oppdaget under slukningsarbeidet, som varte til langt på natt, at pipa smalner av mot kjelleren, og han avdekket også andre forhold som ikke er i samsvar med brannforskriftene. Under slukningen viste det seg at pipa var så tett av tjære at det var nødvendig å brenne den ren. Det ble hentet salt, trekken ble satt

(Over til side 3)

Oppslag i lokalavisen Romerikes Blad onsdag 6. februar 1962. Hentet fra Ovf's billedarkiv. finner vi dette oppslaget på første side. Prestegårdsinspektør Grue, som senere ble byråsjef, har fulgt med i pressen.

Når staten overtok alt ansvar for vedlikeholdet av bygningene på prestegårdene i 1924 var dette våningshuset bare 14 år gammelt. Med et slikt oppslag på førstesiden i lokalavisen var det ikke mulig for departementet å benekte det dårlige vedlikeholdet. Og ingen andre å skylde på. Det gikk likevel nesten fire år før vi kan se konkrete spor av arbeid med å sette huset i stand.

Fra kapittel 5 vet vi at arkitekt Hans Magnus tegnet mange nye boliger, men vi fikk ikke noe innblikk i hans arbeid med rehabilitering av de gamle prestegårdsbygningene. Jan Erik Horgen skriver imidlertid i sin prestegårdsbok «Magnus` innsats som arkitekt ved 2. Prestegårdskontor gjaldt kanskje likevel mer istandsetting av våningshus enn nybygg.»¹⁶³ I innledningen til dette kapittelet nevnte jeg at arkitekt Magnus hadde kommet til Bygland prestegård for å planlegge rehabilitering av det gamle våningshuset på prestegården. Det samme var tilfelle her i Gjerdrum. Nedenfor er et eksempel på hans dokumentasjon. I 1965 fotograferte han kritiske punkter på den gamle presteboligen. Det vises skader på grunnmur og på vannstokken i overgangen mellom grunnmur og trekonstruksjon. Da vil vi som regel også finne råteskader i bunnsvilla. Skadene er lette å se, og har utviklet seg over lang tid. Verdiene er slett ikke ivaretatt.

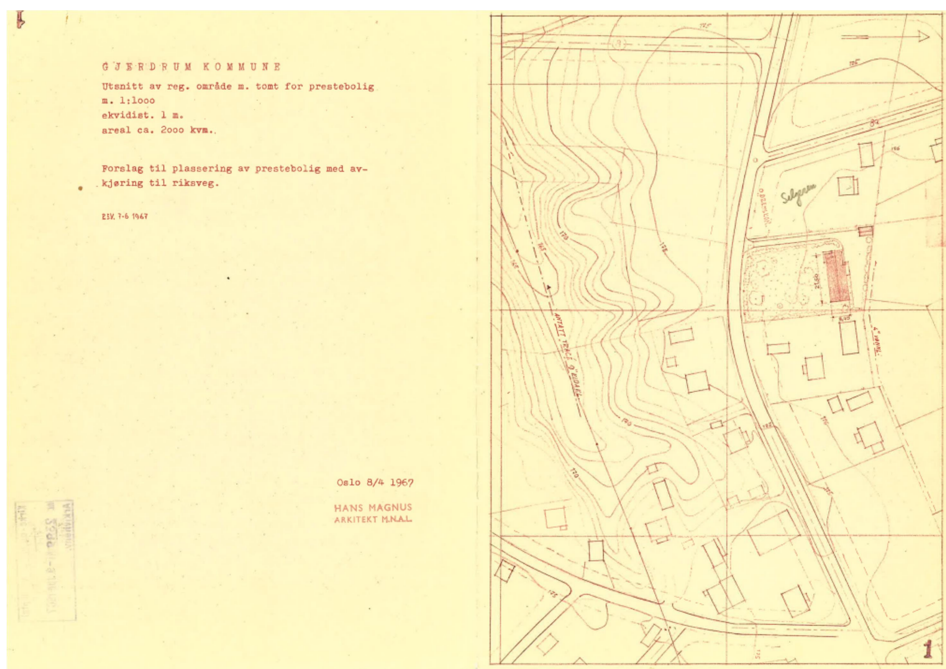

Eksempel på dokumentasjon av forfall. Fotografert av ark. Magnus. Hentet fra Ovf's billedarkiv. Gjerdrum prestegård.

¹⁶³ Horgen, *Norske prestegarder*, 246

Meningen var nok å sette huset i stand, men konklusjonen ble her som i Bygland, at Magnus tegnet nytt hus for presten i Gjerdrum. Bostedet ble samtidig flyttet til kommunesenteret Ask. Vi forlater den gamle prestegården.

Ting tar tid, men et par år senere finner vi situasjonsplanen for den nye boligen. Tomten ligger i Ask som er kommunens administrasjonssenter, og det er en enkel flat tomt med adkomst direkte fra riksveg 120. Tomta ligger ved siden av selgerens bolig, og det er jo vanligvis en indikasjon på god plassering. Situasjonsplanen er vist med nord mot høyre, og huset er plassert i bakkant av tomta, med den lange inngangsfasaden mot nord, lengst fra veien. Garasjen er planlagt plassert helt bakerst i det nord-vestre hjørnet. Det er god plass til hage mot sola i sør. Adkomsten til hus og garasje ligger inntil tomtegrensen mot vest.

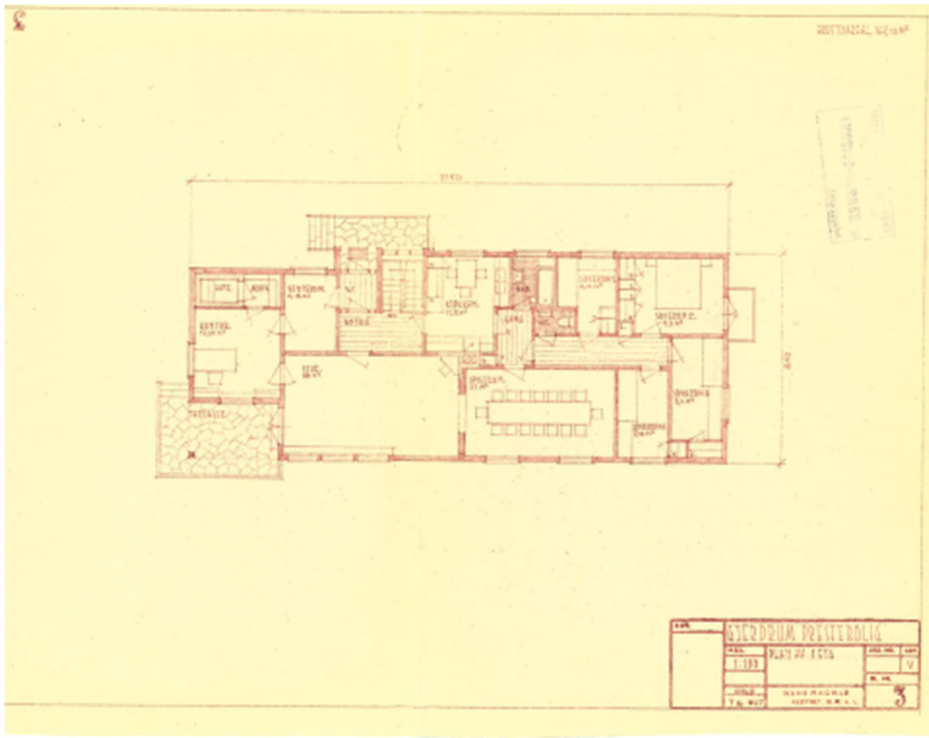

Utsnitt av reguleringsplan for byggefeltet. Hentet fra Ovf's tegningsarkiv.

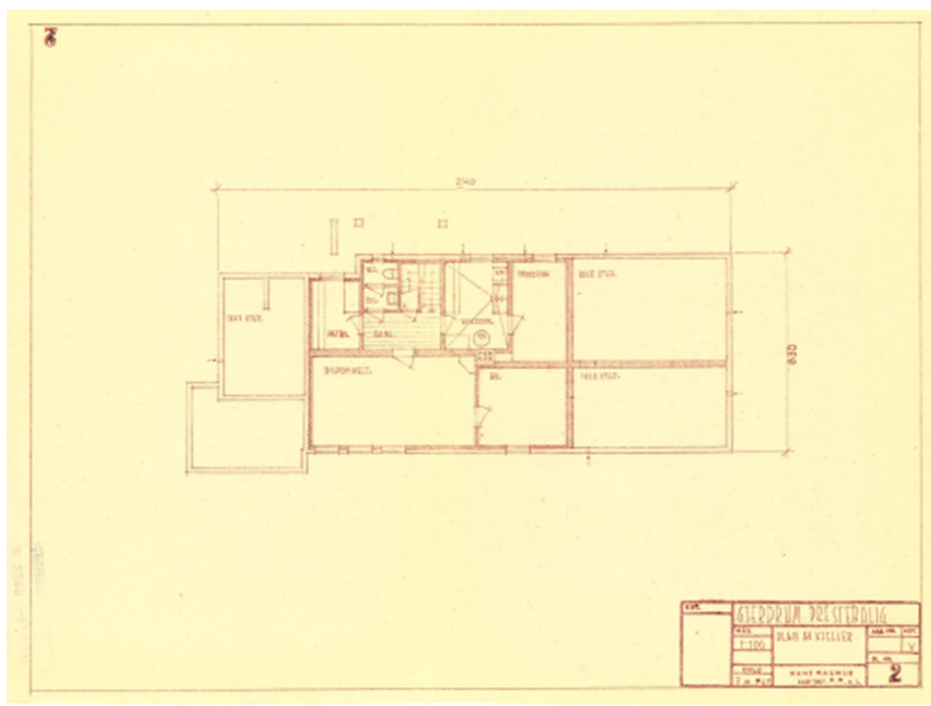
Vi må opp igjen til kartet i starten for å se situasjonen litt bredere. Presten blir boende innimellom vanlige folk, i et ganske vanlig hus – kanskje litt større enn for de fleste. Gjerdrum kommune, og byggefeltene rundt Ask, vokser mye disse tiårene fram mot årtusensskiftet. Mange kommer flyttende fra Oslo, og oppnår den store eneboligdrømmen, eller i alle fall rekkehusdrømmen, til en overkommelig kostnad. Ungene har det fritt og godt,

skiløypene i Romeriksåsen er tett på, og kommunen bygger et konsentrert sentrum med kort vei til alt, butikker, skole, rådhuset, helsesenteret og idrettsplassen.

Av tegningene nedenfor ser vi at det skulle gå ennå mer enn to år før byggestart for den nye boligen. Da kom det til gjengjeld en moderne og lettstelt enebolig tegnet av arkitekt Magnus. Vi er på 60-tallet nå, og idealene og tidens mote er lave boliger med alle viktige rom på ett plan, og birom i kjelleren. Slik er det også her. Vi ser et eksemplar av «Magnus type 2».

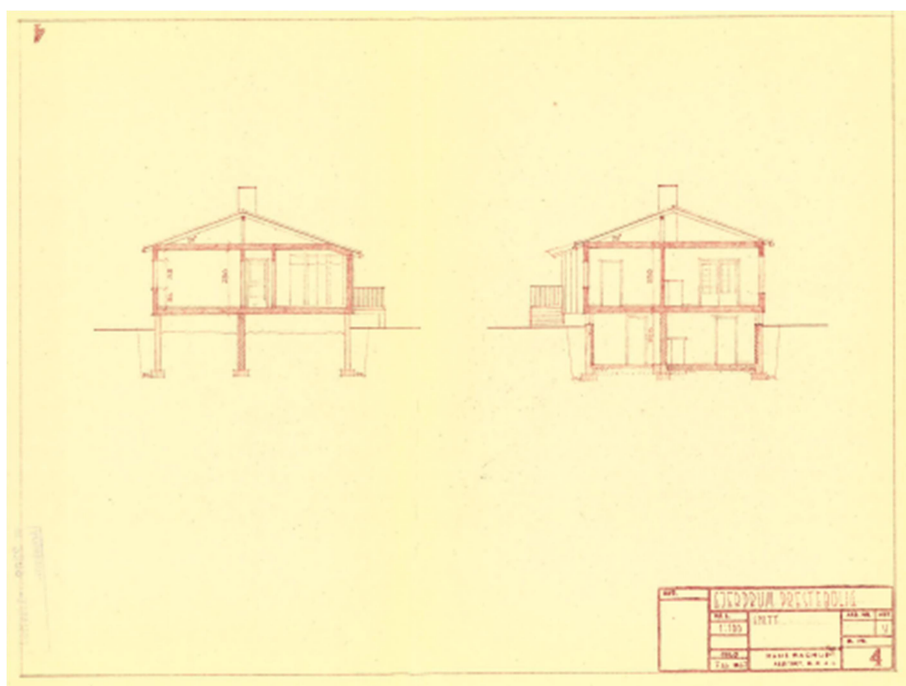

Gjerdrum prestebolig, plan 1. etasje. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

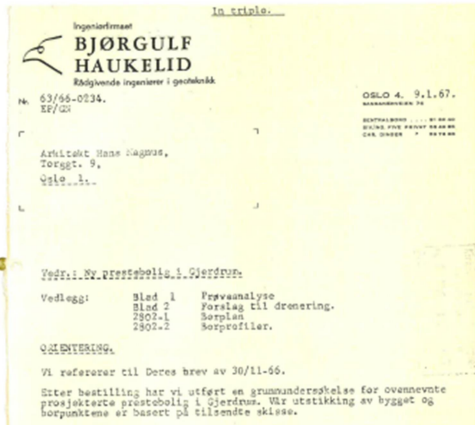
Gjerdrum prestebolig, plan kjeller. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

Hustypen ble ganske nøye gjennomgått i kapittel 5, men repeteres kort. Bygningskroppen er lang og smal, rundt 21 meter lang og 8,40 meter bred, saltak med 20 graders takvinkel. Stående utvendig panel og eternittskifer på taket. Fra inngangen finner vi til den ene siden embetskontoret med venterom, arkiv, og brannsikert hvelv. Til den andre siden finner vi romslig stue og spisestue, kjøkken, bad og wc, og de vanlige fire soverommene. Ute ligger det en vel plassert terrasse i hjørnet mellom stuen og prestens kontor, mot sør og vest.

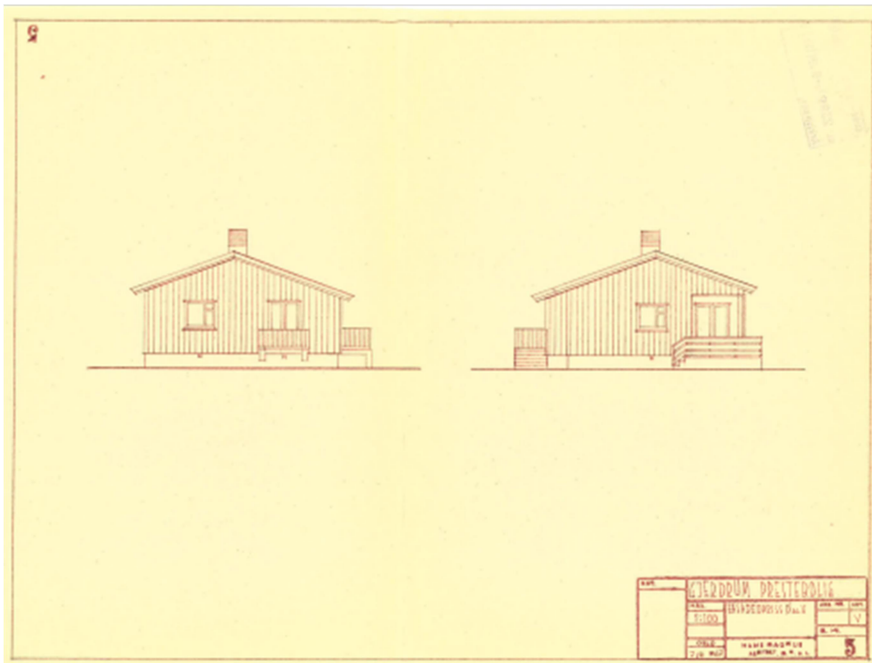
Gjerdrum prestebolig, snitt. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

Huset er bygget med utgravet kjeller under deler av huset, men fundamentert like dypt overalt. Vi ser at byggherren og hans arkitekt var oppmerksom på vanskelige grunnforhold, og innhentet geotekniske undersøkelser selv for bygging av en beskjeden enebolig.

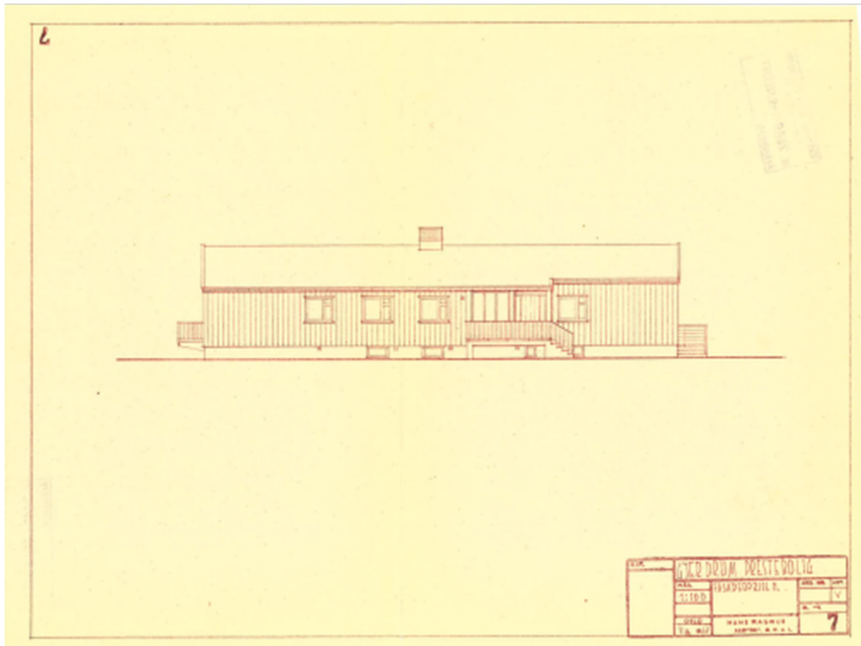
Geotekniker har gjort grunnundersøkelser og kommer tilbake med sine faglige råd.

I dag kjenner vi de tragiske omstendighetene rundt kvikkleireskredet i Ask i Gjerdrum i romjulen 2020, men vi ser at de dårlige grunnforholdene allerede var godt kjent i 1967 da presteboligen skulle bygges. Slike grunnundersøkelser har jeg ikke funnet andre eksempler på i min dokumentgjennomgang.

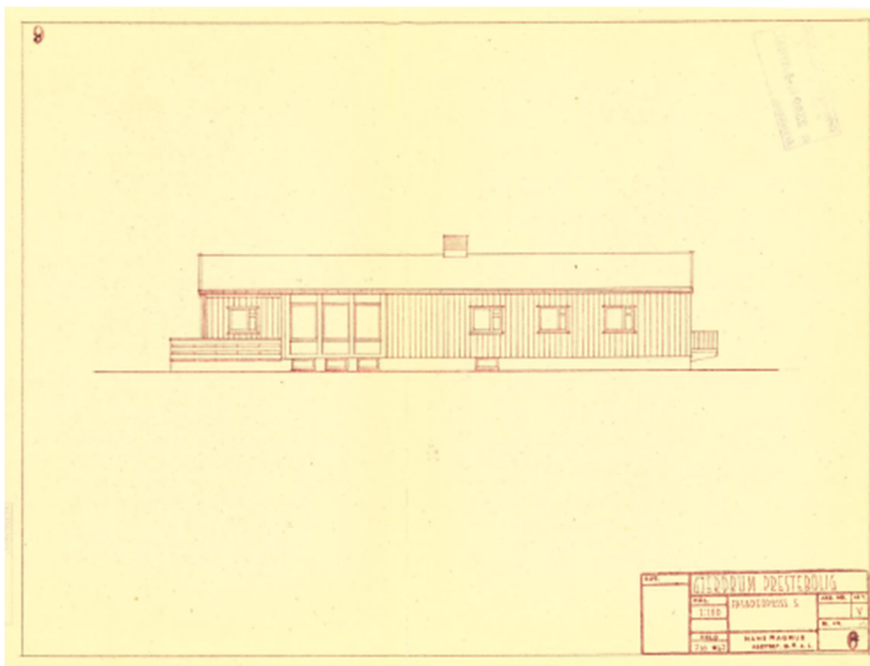

Gjerdrum prestebolig. Gavlfasader. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

Gjerdrum prestebolig. Inngangsfasade mot nord. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

Gjerdrum prestebolig. Hagefasade mot sør. Hentet fra Ovf's billedarkiv.

Over vises fasadene, som er enkle og ryddige, med soveromsvinduer plassert rytmisk i veggflaten og kjellervinduer som korresponderer med vinduene over. Stuevinduer med lav brystning er samlet til ett element, og har hele glassflater uten underdeling. Vinduene i andre rom har samme inndeling her som på Degernes i Rakkestad, og akkurat denne inndelingen er ikke sett andre steder. På bildet under, som er tatt 01.12.2009 kan vi se at huset er bygget helt

i tråd med tegningene og fortsatt er uendret. De originale vinduer står fremdeles i det «nye» huset som er nesten 50 år gammelt. Kanskje vedlikeholdet har blitt bedre.

Hvordan det gikk med det gamle våningshuset har jeg ikke undersøkt. Mye av jorda ble imidlertid byttet bort i makeskiftet for å få bygget ny jernbanetrase til flyplassen på Gardermoen på 1990-tallet. Fellesskapets arealbank var fremdeles god å ha.

Gjerdrum prestebolig. Hagefasade mot sør. Foto: Ovf

Gjerdrum prestebolig. Fasade mot hagen med kontordelen til venstre i bildet. Foto:Ovf

Gjerdrum prestebolig. Fasader med soveromsfløy og inngangsparti. Foto: Ovf

Den nye boligen i Gjerdrum er eksempel på at prestegårdsforvaltningen gir opp den eldre bebyggelsen på grunn av dårlig vedlikehold. I Gjerdrum ser vi at tidsånden også fanges opp ved at boligen flyttes noen kilometer til kommunesenteret, som nå bygges ut med blant annet nye skoleanlegg og nytt rådhus.

6.2 Karlsøy prestegård – ny bolig på nytt sted etter sentralisering

Kapittel 4 beskriver prosessene på 1960-tallet med sammenslåing av kommuner, og at det førte til sentralisering. I mitt materiale finnes det mange eksempler, vi skal se på ett av dem fra Troms. De to kommunene Karlsøy og Helgøy ble slått sammen i 1964. Vi skal først en tur til Karlsøy, som ligger nord-øst for Tromsø og den mye større Ringvassøya, nærmere storhavet, men likevel beskyttet mot nord av øya Vanna. De eldste av oss husker PS-gruppa med sangen «Karlsøy i Troms» fra 1971. Dette er tiden for den første avstemningen om norsk medlemskap i det europeiske fellesskapet, EF, i 1972. En beskrivelse av den lokale situasjonen kan vi hente fra sangteksten:

Ute i havets brenninger, ligger vår øy
Her har vi levet i alle år her har vi dødd
På Karlsøy i Troms, på Karlsøy i Troms
På Karlsøy i Troms, men nå skal vi flyttes bort

Havna er dårlig og skøytene
Reker på land
Vi har verken molo eller heisekran
Til vår havn
På Karlsøy i Troms, på Karlsøy i Troms
På Karlsøy i Troms, og nå skal vi flyttes bort

Fisk er det nok av i havet
Her er ingen bolignød
Men profitten til kapitalistene
Blir større lenger sør
Enn på Karlsøy i Troms, på Karlsøy i Troms
På Karlsøy i Troms, så nå skal vi flyttes bort¹⁶⁴

Vi starter med kartet som viser deler av den sammenslåtte Karlsøy kommune. Fra venstre ser vi del av Ringvassøya, med det nye kommunesenteret Hansnes. I den sørlige delen av kartet

---

¹⁶⁴ <https://genius.com/Ps-gruppa-karlsøy-i-troms-lyrics>. Hentet 19.11.2023

vises del av Reinøya, og lengst til høyre, mot øst ser vi Karlsøy i sin helhet. Båtrutene er vist med prikket linje, og vi ser traséen for ferja mellom Hansnes og Karlsøy. Nord for kartutsnittet ligger øyene Vanna og Helgøya som også er en del av den nye Karlsøy kommune, og vi ser båtruter også nordover til disse øyene.

Kartet viser øya Karlsøy oppe mot høyre. Ovf sin eiendom er vist med gul farge. Den nye presteboligen på Hansnes er vist med en rød sirkel nede i venstre hjørne. Hentet fra Ovf kartløsning. Hentet 16.11.2023.

Dette bildet er tatt av en sprek vandrer fra fjellet inne på øya. Vi ser prestegården rett over kirketårnet i bildet. Foto: Ovf

Prestegårdseiendommen omfatter så godt som hele Karlsøya. Deler av arealet har fått et raster av prikker, som betyr at det er vernet som naturreservat. Stortingsmelding 64 (1984-85) har en opplisting av alle fondets eiendommer, og her står Karlsøy prestegård oppført med 45 dekar dyrket mark, 700 dekar utmark og 3710 dekar skog. Bortfester av boligtomter utgjorde i 1969 79 dekar.¹⁶⁵

Oversiktsbildet tatt fra fjellet på Karlsøy viser bebyggelsen med kirka og prestegården på den store strandflata som er typisk for store deler av den nord-norske kysten. Under ser vi bilder av kirka med omgivelser fra ulike epoker. I det eldste bildet er prestegården ikke bygget i sin senere form.

Karlsøy kirke og bebyggelsen langs stranda nedenfor kirka. Båtene før de ble motorisert er trukket opp på stranda. Foto: Ovf's billedarkiv, Karlsøy prestegård, ukjent årstall.

Bildet er tatt fra sjøen og viser den tette forbindelsen mellom kirka og prestegården. Foto: Tim Midgaard / Ovf

---

¹⁶⁵ St.meld. 64 (1984-85), 94

De to sammenslåtte kommunene tok navnet Karlsøy, og etablerte et nytt felles kommunesenter på Hansnes, som hadde god veiforbindelse. På Hansnes kom det et nytt ferjeleie som knyttet stedet til Reinøya, Karlsøy og Vanna. Da tunnelen under Kvalsundet kom i 1988 gikk turen til Tromsø på en time med bil. Her kom det nye boliger i byggefelt, ungdomsskole, kommunehus og helsesenter, og selvfølgelig butikker.

Da spørsmålet om flytting av presten fra Karlsøy til det nye kommunesenteret ble tatt opp i synsforretningen allerede i 1963, var det lokale tilsynet negative til flytting. Tilsynet, med Ulf L. Jenssen i spissen mente da at Hansnes var usentralt og ville utsette en beslutning om flytting. Presten var heller ikke ivrig på å flytte fra Karlsøya.¹⁶⁶ Jenssen er i 1969 fortsatt medlem av Prestegårdstilsynet for Karlsøy, han er lokal banksjef, og han blir etter hvert leder av menighetsrådet. Han ble av biskopen sett på som en stor ressurs for å få det kirkelige arbeidet på fote igjen. Presten nærmer seg pensjonsalder, og når de skal planlegge for ny prest, har synspunktene skiftet, og det er stor grad av realisme lokalt. Jenssen skriver i sitt brev til biskopen 6. oktober 1969, sendt via prostens, herr Flokmann:

Karlsøya har pr. i dag 41 voksne innbyggere, (utenom pensjonærene på aldersheimen som er 6-8 personer) og av disse er det 20 personer i alderen 60 – 83 år. Skolen er udelt med 8 elever. Elevtallet går stadig nedover, og når dette kommer under 6 vil skolen bli nedlagt.

Det bør derfor ganske nøye avveies om det er riktig å holde på den nåværende embetsbolig slik forholdene har utviklet seg, og en må også ta i betraktning at den nye soknepresten som måtte bli å komme, vel er adskillig yngre enn den nåværende, slik at han vil ha helt annet miljøbehov. Videre må en regne med at en yngre prest ønsker å bruke sin bil mest mulig i tjenesten og ellers, noe han er helt avskåret fra ved å bo på Karlsøya.¹⁶⁷

Prosessen med å vedta flytting av prestens embetsbolig og kontor var ferdig allerede sommeren 1970. Kirkeloven hadde på denne tiden klare bestemmelser for hvordan menighetene skulle involveres i beslutninger både om hvor presten skulle bo, hvor kirken skulle ligge og menighetens grenser for øvrig. I avstemningene 5. juli 1970, var det 171

---

¹⁶⁶ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 953

¹⁶⁷ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 925

stemmer for å flytte presten mens 16 stemte mot. I spørsmålet om å bygge ny kirke på Ringvassøy, nærmere bestemt på Hansnes, var det 56 som stemte for og 9 som stemte mot.¹⁶⁸

Når det nå var bestemt at både kirkestedet og presten skulle flyttes, var det tid for å starte planleggingen av den nye presteboligen. Samme måned som avstemningen om flytting av presten er avholdt, skriver Georg Hildonen, som var sekretær for bispedømmerådet i Nord-Hålogaland brev til departementet. Han redegjør for kommunens økonomiske situasjon, og det faktum at kommunen har et brutto budsjett for 1970 på 3.027. 743 kroner. En skattesvikt første halvår på 300.000 kroner gir liten fleksibilitet til nye investeringsprosjekter. Det pekes på at utbygging av den nye ungdomsskolen vil kreve store beløp i årene som kommer, og det samme vil utbygging av fylkets vegnett innen kommunen, som kommunen nok må forskuttere. Hensikten med denne redegjørelsen er selvfølgelig å få departementet til å gi ny prestebolig på Hansnes prioritet i køen for nye bevilgninger.¹⁶⁹

Høsten 1970 går korrespondansen mellom menighetsrådet, biskopen og departementet. Biskop Norderval skriver i sitt brev til departementet 2. oktober 1970:

Jeg ber Departementet om å være spesielt oppmerksom på Karlsøy menighet og dens behov. Det er kirkelig sett- skrikende nød i dette prestegjeldet som er det eldste i Nord-Hålogaland bispedømme. Det må bli fart i tingene. Alt, som overhodet er mulig må gjøres for å hjelpe menighetsrådet og kommunene til å makte gjennomførelsen. Vi har nå den rette mann i spissen for menighetsrådet, og innsatsviljen er der til å gjenhente det forsømte. Alt ligger nå brakk, vi må ha en bulldoser av en prest dit ut. Dette skal jeg forsøke å få fart i, men departementet må gjøre sitt til at forholdene blir lagt til rette, så vi kan få en lykkelig løsning m.h.t. prestegård og kirke.¹⁷⁰

Departementet skriver i svar til biskopen 25. november 1970:

Når prestens bosted av menighetsmessige grunner ønskes flyttet, er det vanlig at kommunen stiller tomt til disposisjon og ordner med veg, vann og kloakk til grunnmur, samt nødvendig opparbeiding, tilplanting og inngjerding av hagen uten utgift for det offentlige, og ellers deltar i dekking av byggekostnader etter nærmere avtale. En kan ikke se av dokumentene at kommunen har behandlet dette spørsmål og ber om at kommunens uttalelse blir innhentet og

---

¹⁶⁸ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård 1951-1997, s. 891

¹⁶⁹ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård 1951-1997, s. 879-883

¹⁷⁰ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 859

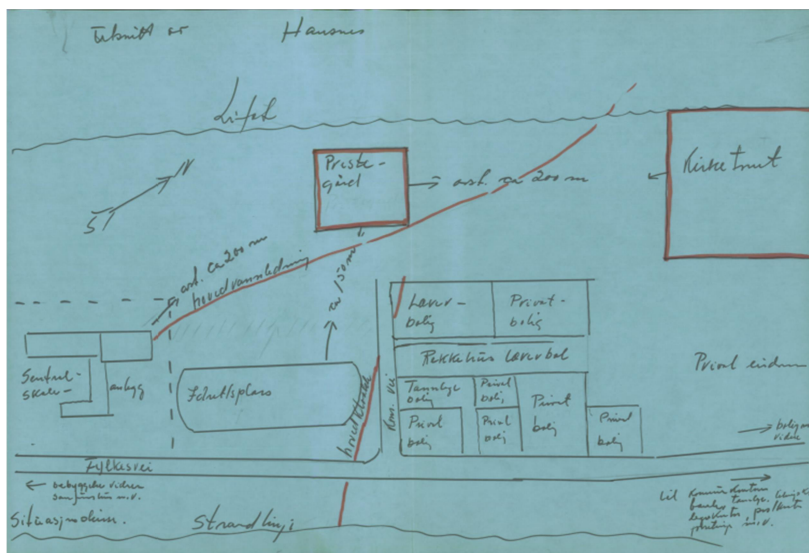
innsendt sammen med målsatt og helst kótelagt kart over tomten. Tomten bør være ca. 1.5 da.¹⁷¹

Det var nå et spørsmål om hva slags bolig som skulle bygges på Hansnes. Departementet hadde i 1965 fått ferdigstilt boligen i Øksnes, tegnet av arkitekt Nils Toft fra Mo i Rana. De var tilfreds med boligen, og sendte derfor 10. september 1970 tegningene av Øksnes på utlån til Karlsøy. I Karlsøy ville de helst gjøre tingene på sin måte, og uten noe nærmere svar til departementet sendte de inn tegninger laget lokalt, og bad departementet om å godkjenne disse. Senere ser vi et håndskrevet notat i saksmappa der det framgår at biskop Norderval har meninger om saken. Fra de interne notatene i departementet siteres:

Karlsøy 584 – KiG – 71

Skal bero en kortere tid iflg. tlf fra biskop Norderval, som har prøvd å påvirke tilsynet til å velge en annen plan. (Under henvisning til Gratangen pr.b. som nettopp er fullført med Block-Watne-hus). Det vil bli ettersendt forslag om dette.3.2.71 O.G.

Biskopen har senere kommet til at idéen om ferdighus ikke lar seg innpasse på Karlsøy og står derfor ved melding til dept. i brev 28.1.71. O.G.¹⁷²

¹⁷¹ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård 1951-1997, s. 841

¹⁷² Notater i departementet om telefonsamtale mellom byråsjef Grue og biskop Norderval om valg av boligtegnning. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 839

Tegningen over viser en skisse med utsnitt av kommunesenteret Hansnes. Planlagt plassering av kirke og prestegård er vist med rød strek. Hentet fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 873

Av skissen ovenfor ser vi at det er planlagt lærerboliger, ny sentralskole og idrettsplass i området rundt kirken og presteboligen. Disse elementene var selve kjernen av institusjoner som skulle utjevne levekår og gjennom utdanning skape like muligheter for alle. En av de viktigste grunnene til den omfattende prosessen med kommunesammenslutningene var jo nettopp å legge grunnlaget for utbyggingen av den niårige skolen for alle.

Som vi ser kom man ennå i 1970-årene ganske langt uten arkitektenes og planleggerens kart i målestokk, kurvelinjaler og standardisert fargekode på ulike arealbrukskategorier. Kirken ble bygget, og prestebolig ble det også.

Kommunen hadde et sterkt ønske om fortgang i byggingen av ny embetsbolig for presten. Etter en del om og men, ble det klart at kommunen, til tross for anstrengt økonomi, måtte forskuttere kostnadene til bygging. Køen av byggeprosjekter innenfor departementets investeringsramme var lang, og kanskje kunne en komme til målet om et par år. Det var kontakt med Finansdepartementet, med spørsmål om Kirkedepartementet kunne gi en garanti om bevilgning på et visst tidspunkt, men da som nå, ingen binding av fremtidige budsjettvedtak i staten. Kommunen måtte rett og slett handle på egen regning og risiko, men passet på at departementet hadde godkjent boligen de skulle bygge som embetsbolig. Noen ganger gikk det ikke raskt nok med departementets byråkrater, og da måtte man ty til direkte kontakt med Statsråden.¹⁷³

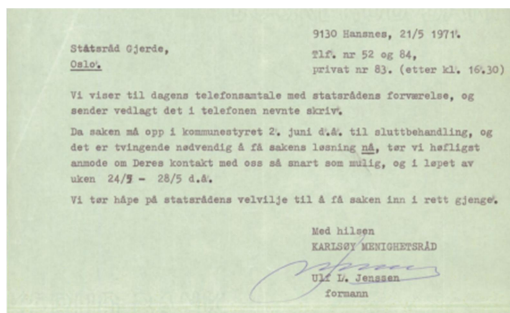
¹⁷³ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 821

Menighetsrådet oversender forslag til plan for ny prestebolig i to alternativer til departementet i oktober 1970. Begge alternativene er for store i forhold til de retningslinjene som de visstnok har fått presentert fra departementet. Menighetsrådets formann forsøker å argumentere med at det verken finnes hotell eller pensjonat i bygda, og at presten derfor må kunne ta i mot både biskop og andre i geistlig tjeneste til overnatting. Vi vet at dette argumentet ikke fikk gehør.

Vi ser på tegningen ovenfor en bolig i en etasje, og det ble også laget tegninger for en bolig i 1 ½ etasje. Videre referer korrespondansen i arkivet til at planene ble diskutert med reguleringsarkitekten i Tromsø. Departementet var klare på at kommunen måtte stille med byggeklar tomt, veg, vann og kloakk kostnadsfritt for departementet. Kommunen gir tilsagn om dette i et enstemmig vedtak i Formannskapet 9. oktober 1970, sak 258/70.

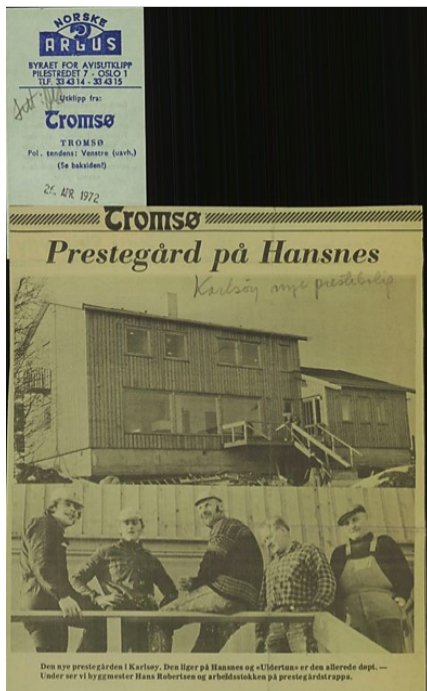
Formannskapet godkjenner de av menighetsrådet anbefalte tegninger til ny embetsbolig m/kontor for soknepresten i Karlsøy og gir samtidig tilsagn om å skaffe tomt, vann og kloakk, samt vei til tomta.¹⁷⁴

I januar 1971 skriver formannen i menighetsrådet til departementet og forteller at kommunen har besluttet å stå som byggherre for den nye boligen, og at de har justert og redusert planene for boligen så mye som det er forsvarlig. Departementet ble bedt om å approbere planene slik at byggingen kan komme i gang. Planene hadde i mellomtiden vært forelagt fylkesarkitekten i Tromsø, og justeringer var innarbeidet. Ingeniør Mathiassen kunne senere korrigere dette, det var en arkitekt hos byplansjefen i Tromsø som hadde sett på tegningene og forslått endringer. Gode planleggere kan brukes til det meste.

¹⁷⁴ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 849

Formannen i menighetsrådet måtte gå helt til topps i departementet når det hastet med klare svar.

Avisa Tromsø 26. april 1972 med bilde av den nye presteboligen på Hansnes som snart er ferdig. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 791

Som avisutklippet viser, ble boligen bygget helt annerledes enn den gjengitte tegningen ovenfor. I oversendelsen til departementet, og i vedtaket fra Formannskapet er det vist til tegninger fremlagt i to alternativer, og mest sannsynlig er det alternativ to, som ble utarbeidet samtidig med det viste forslaget, som ble bygget.

Tegningene av dette huset er ikke å finne i de arkivdokumentene jeg har gått gjennom, og da kan det være vanskelig å finne ut hvordan boligen er bygget. Denne gangen kan informasjon hentes fra avisens oppslag 26. april 1972, med bilde og beskrivelse av den nye boligen som siteres:

Den nye prestegården som ligger på Hansnes på Ringvassøya, ligger i nær naboskap med Hansnes sentralskole og boligfeltet for lærerboligene, - høyt og fritt. Boligen er holdt i konvensjonell stil – helt ulik de gamle prestegårder.

I første etasje finner man foruten vanlig leilighet med stue, kjøkken, vaskerom, bad og klosett også selve prestekontoret med venterom, hvelv og de nødvendige birom. I andre etasje ligger

familiens tre soverom, ett rom for biskopen, klerom og bad. I tillegg er det temmelig mange kvm i ganger.¹⁷⁵

Karlsøy prestebolig i dag. Hentet fra Ovf.no

Fra avisen forstår vi at romprogrammet for presteboliger er fulgt, men kommentaren til slutt om areal til ganger er en tankevekker. Huset har for øvrig noen trekk som vi har beskrevet fra den tidlige gjenreisningsperioden, men vi har to fulle etasjer i hoved-volumet satt sammen med et mindre volum i en etasje. Her har takvinkelen blitt slak, og det er antakelig et kaldt loft. Luftbalkong ut fra soveromsavdelingen i andre etasje, og et overdekket inngangsparti i første etasje. Det er vanskelig å vite om dette er hovedinngang eller utgang til terrassen.

Som mange andre nye tettsteder hadde Hansnes stor vekst på 1980-tallet. Fra 288 innbyggere i 1980 økte det i løpet av 80-årene med 6 %. I kommunen samlet gikk folketallet ned med 12 %.¹⁷⁶ Vi ser både en lokal sentralisering og en mer regional – og nasjonal – sentralisering. I 2023 er det registrert 2 227 innbyggere i Karlsøy kommune, og i 2022 var det en befolkningsvekst på 34 personer. Det ble født 19 barn.¹⁷⁷ Befolkningkretsen Hansnes, en av 26 kretser i kommunen, hadde både i 2010 og i 2015 494 innbyggere. I 2019 hadde innbyggertallet steget til 524. Hansnes krets har om lag dobbelt så mange innbyggere som den nest største kretsen.¹⁷⁸

Til tross for kommunesammenslåing og styrt tilflytting er Karlsøy kommune, og kommunesenteret Hansnes, befolkningsmessig fremdeles blant landets minste. Mange av de

---

¹⁷⁵ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L0793: Karlsøy prestegård, 1951-1997, s. 791

¹⁷⁶ Alnæs, *Femti rike år, V, Historien om Norge*, 71-72

¹⁷⁷ www.ssb.no/kommunefakta/karlsøy

¹⁷⁸ www.karlsøy.kommune.no/

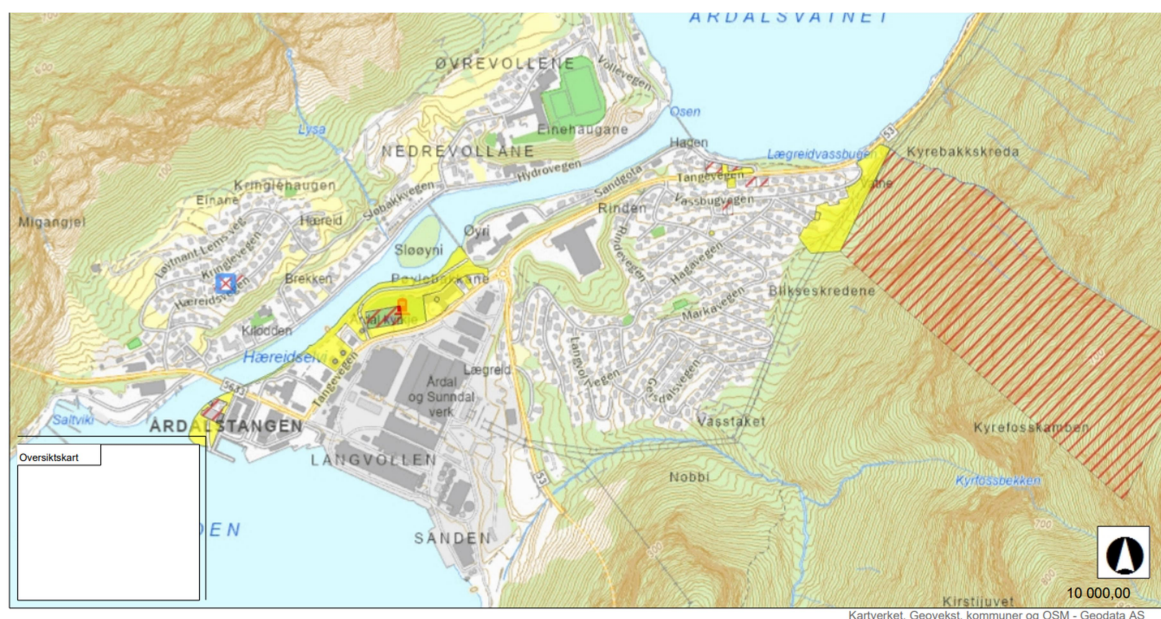
andre sentraliseringseksemplene ville vist at vi fikk tettsteder som samlet større befolkning og kommunesentra som fortsatte å vokse. På gamle gode Karlsøya bor det fremdeles 46 innbyggere, men ingen prest.

6.3 Årdal – ny bolig i byggefelt etter industriutbygging

Nå er tiden kommet for å se på ett av de stedene hvor utbyggingsinteressene fortrengete prestegårdene som landbrukseiendom, og våningshuset med prestens bolig ble liggende inneklemt og trangt. Vi skal til Årdal i Sogn.

Tyske okkupasjonsmyndigheter startet bygging av et aluminiumsverk i Årdal i krigsårene, sammen med utbygging av vannkraft til driften. Bedriften fikk navnet Nordag, og i 1942 arbeidet 4500 mann med byggearbeidene i Årdal. Bulldosere raserte store deler av jordbruksarealet sentralt i bygda, og anleggsbrakkene med tyskere, krigsfanger og tvangsutskrevne arbeidere overtok. Anleggene var nesten ferdige da freden kom, og den norske stat overtok alle industri- og infrastrukturanlegg som tyskerne hadde bygget i krigsårene.

Prestegården ble liggende på verkstomta. Her var det støv, skitt og støy, og ikke den fredelige pletten det hadde vært.

Kartet viser Årdalstangen, med industribyggingen til aluminiumsverket, og store boligområder på arealene rundt. Prestegårdens areal er merket med gul farge. På den nordlige siden av elva ser vi symbolet for prestebolig inne i byggefeltet, med adresse Hæreidsvegen. Hentet fra Ovf kartløsning. Hentet 16.11.2023.

Karsten Alnæs har en fortelling fra Årdal i sin bok, *En ny arbeidsdag*, som er bind IV i bokserien *Historien om Norge*. Historien fra Årdal er fortalt gjennom Erling Læg Reid, NRK-

mann gjennom mange år, og kjent for de av oss som er født i 1950- og 60-årene. Læg Reid skildrer Årdal fra 1939:

Årdal var ein idyll. Snøgruta gjekk til Bergen frå kaien hans Jacob Dahl. I Vassbugen var det også ein kai, frå den gjekk det båt til Øvre Årdal eller Vassbygdi. I Strondi var det mange små hus, to hotell, fleire butikkar, bakeri, post, lensmann. Ein liten bygd med gate. Elles var det flate åkrar og enger opp til kyrkja. Eg er ikkje sikker på om eg hugsar dette landskapet.¹⁷⁹

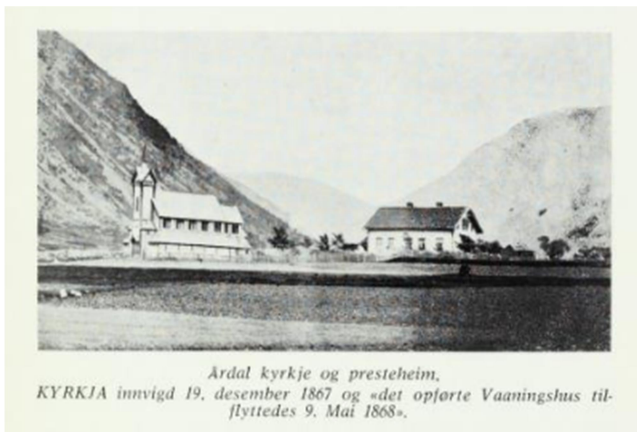

Foto av kirken og den gamle presteboligen. Hentet fra jubileumboka om Årdal kirke.¹⁸⁰

Allerede i 1948 ble det utarbeidet reguleringsplan for nytt boligområde i den sørvendte lia nord for elva. Det er et puslespill å få reguleringsplan og tomtegrenser til å gå opp. Ovf hadde fått tilsagn om to tomter til ny prestebolig, men ønsket seg nok helst tre. Det var lite tilgjengelig areal for ny boligbygging på Årdalstangen, og verket ønsket å bygge tomannsboliger for å kunne bosette flere familier. Tre tomter til presten kunne gitt plass til 6 familier, og kompromisset ble to tomter til presten.

Under verksutbyggingen i krigsårene var det inngått kjøpekontrakt og signert skjøte for overdragelse av prestegårdens arealer til industriformål. Avtalen da var at erstatningstomt var et tilsvarende areal på motsatt side av gaten, tett ved industrianlegget. Det ble etter hvert klart at arealene på flaten ved verket egnert seg dårlig for nye boliger. De forslår da at det bygges ny prestebolig i Hæreidfeltet, den sørvendte lia nord for elva. A/S Årdal Verk skriver i brev til Kirke- og undervisningsdepartementet 9. juni 1948 følgende:

¹⁷⁹ Alnæs, IV, side 563

¹⁸⁰ https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013013008216, 30

...vi tror det bør overveies om det under disse forhold vil være riktig å reservere tomt til prestebolig nettopp i det område som først vil bli forsynt med veg- og kloakkanlegg. Det synes mindre hensiktsmessig at tomter i dette felt blir liggende ubebygget i en lengre årrekke.¹⁸¹

Dermed var det klart for flytting av prestens bolig opp fra den flate dalbunnen med dårlig luft og industriens støv og skitt, til en tomt med utsikt, sol og frisk luft.

Kartet viser makeskiftet mellom de ulike grunneierne innenfor en del av reguleringsplanens areal. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 827

Prosten, Karl Joh. Fausa, var imidlertid lite fornøyd med framdriften i byggesaken, og i et brev til departementet 13. august 1954, seks år etter at ny tomt er avklart og to år etter at skjøte er signert, minner han om alle lovnadene som ikke er holdt.

Ein tillèt seg å minna om dei mange lovnader herr byråsjefen har gjeve om å koma til Årdal saman med sin arkitekt i høve planlegging av ny prestebustad.

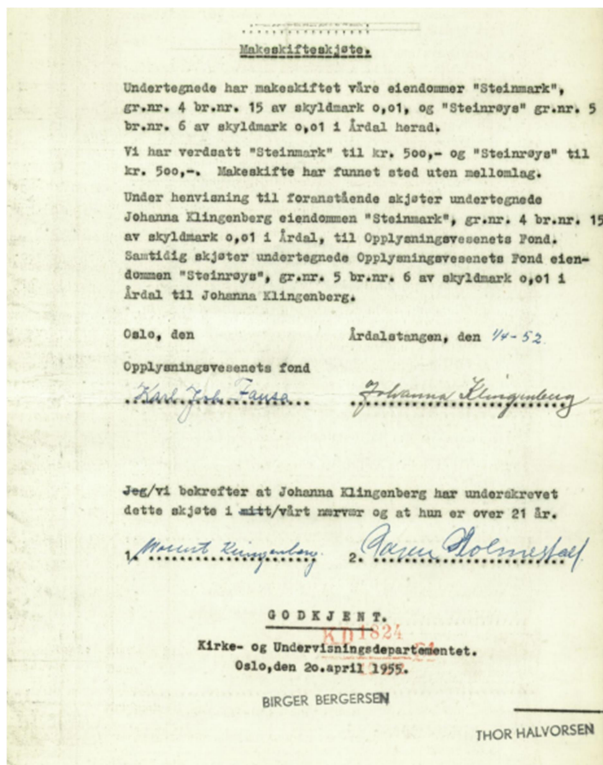
Etter alle brotne lovnader og svikne vener i denne sak vert vi no freista til å tru at departementet ikkje vil gjera noko med bygging i år heller.¹⁸²

¹⁸¹ Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 843

Han var dessuten redd for at tomtene blir trukket tilbake og tilbudt andre boligtrengende om det ikke blir fortgang i byggesaken. Avslutningsvis skriver presten: «Anten lyt det snart verta ny prestebustad eller eit nytt embete.»¹⁸³ I den nevnte jubileumsboka om Årdal kirke 100 år, kan vi lese følgende om presten Fausa:

Så stod han i brodden for bygging av ny presteheim som vart aktuelt med reguleringsplanen for Årdalstangen, godkjend i 1949, der både prestehuset og forpaktarhusi på prestegarden måtte sanerast. Det var då utlagt tomt for eit framtidig kyrkjelydshus nær kyrkja mot vest. Med restar på tilsaman 1488 m² vart prestegarden elles regulert til tomtar, og det vart sett punktum for drifti av prestegarden, 1.mai 1950.¹⁸⁴

Presten Fausa fikk nok ikke flytte inn i den nye boligen, for i 1957 var det presteskifte.

Over: Makeskifteskjete for tomt til ny prestebolig i Hæreidfeltet, signert våren 1952. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 805

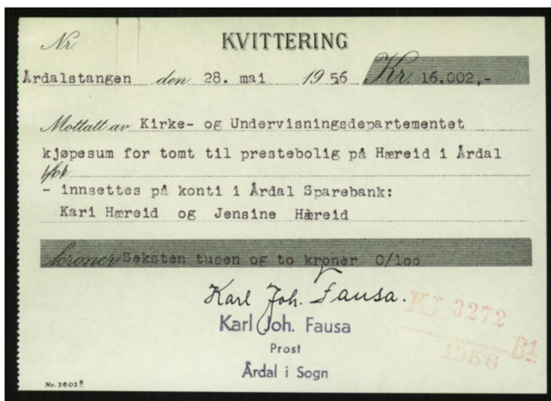
¹⁸² Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 877

¹⁸³ Arkivverket, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 877

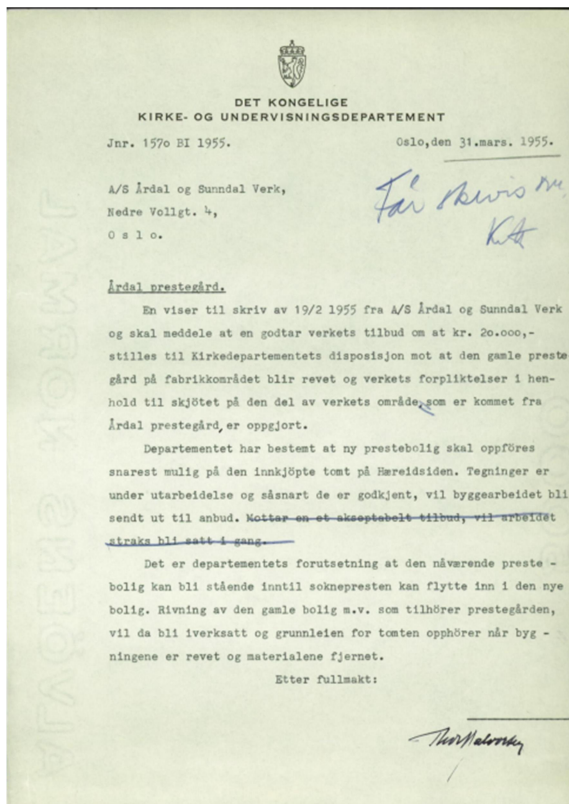
¹⁸⁴ https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013013008216_30

Som makeskifteskjøte viser var det mange grunneiere som måtte ta del i spleiselaget for å få plass til både den plasskrevende industrien og de mange boligene som skulle huse de mange industriarbeiderne.

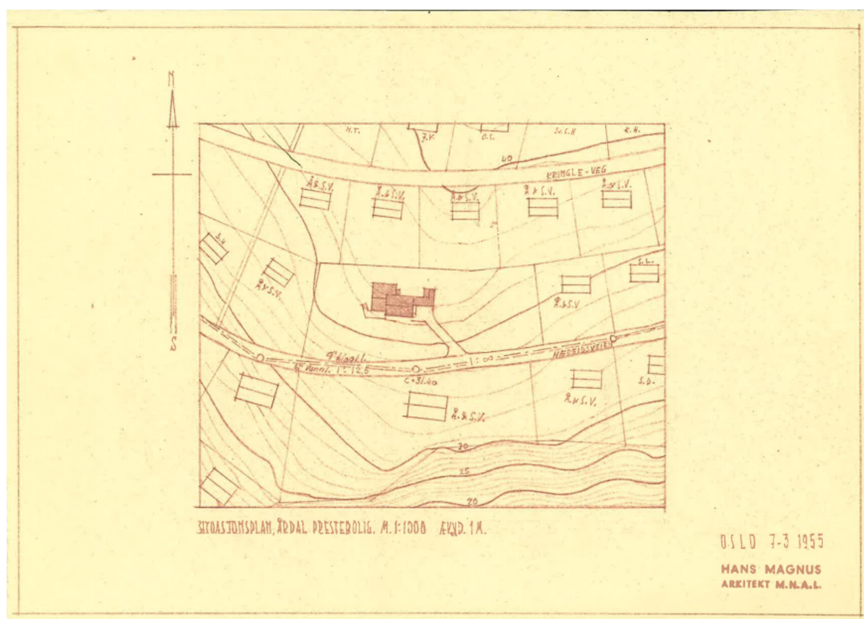
Under ser vi også kvittering på at tomtene blir betalt. Som vi ser både av skjøtet og kvitteringen har presten, i dette tilfelle prosten, fullmakter til å inngå avtaler og forplikte Opplysningsvesenets fond, det vi i dag ville betegne signaturrett.

Kvittering for kjøp av tomt til ny prestebolig. Arkivverket, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 785

Brevet fra departementet er nesten klart for utsending. Endelig er det besluttet å bygge nytt. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 753

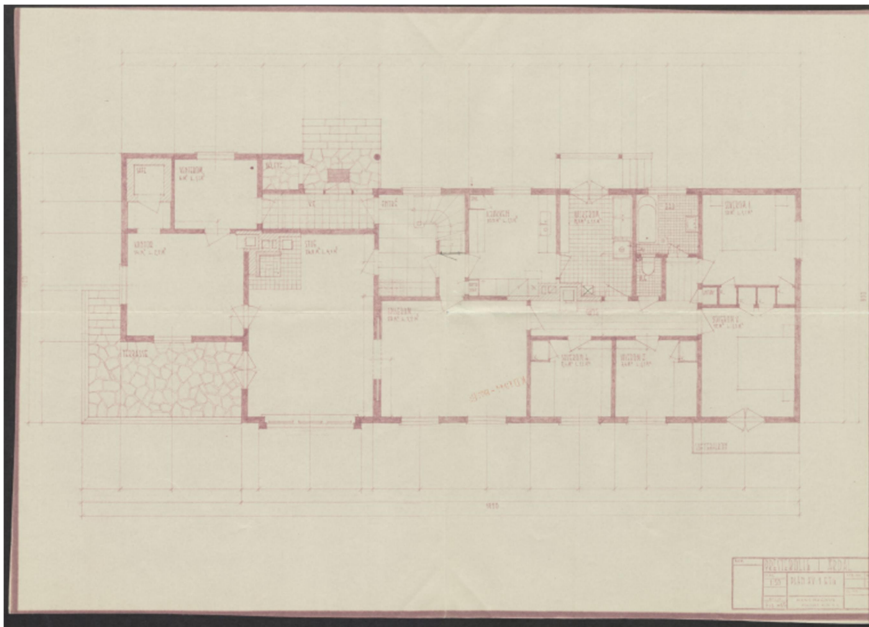
Årdal prestebolig, 1957, arkitekt Hans Magnus. Over ses situasjonsplanen med en romslig sørvendt tomt i det nyetablerte byggefeltet. Under er vist Magnus' perspektivskisse av boligen. Situasjonsplan hentet fra Ovf's billedarkiv. Perspektivskisse hentet: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2127: Årdal prestegård, 1899-1981, s. 930

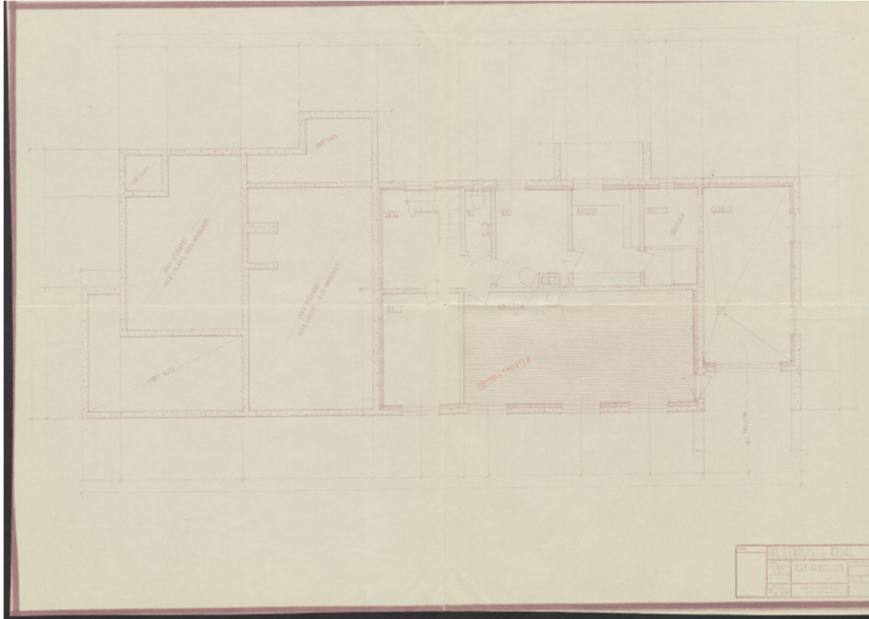
Vi ser både av situasjonsplanen og perspektivskissen en tomt som er romsligere enn de fleste, og en bolig som er større enn vanlig. Det er fremdeles en viss forskjell på presten og resten. Kanskje særlig her i Årdal, hvor industrien absolutt opprettholdt et klassesdelt samfunn, som også i stor grad viste seg i de bygde omgivelsene. Det betyr ikke at industriarbeiderne bodde dårlig, men forskjeller var det.

I kapittel 5 har vi sett på presteboligen som typologi, og spesielt på det vi kan kalle for typene til arkitekt Magnus. I eksempelet fra Gjerdrum er det vist en variant av denne typen, og nedenfor viser vi en annen variant.

Huset i Årdal er bygget i 1957, ti år tidligere enn Gjerdrum. Vi kan kjenne igjen løsningen med kontorfløy i den ene enden, soverommene i den andre enden og kjøkken og oppholdsrom i midten. Terrassen ligger fint inne i et hjørne mot sørvest. Grunnflaten er litt mindre enn i Gjerdrum, men likevel er det enkelte funksjoner som har fått bedre plass. Hovedinngangen er som vanlig felles for boligen og kontoret. Det er i tillegg en egen inngang til et romslig vaskerom ved siden av kjøkkenet. To av soverommene er små, mens de to andre soverommene er ganske romslige. Stuen er nok noe mindre her enn de blir i senere år. Spisestuen har en størrelse og form som dekker behovet. Peisestuen blir vanskelig å møblere med til sammen fire dører og en stor peis i det ene hjørnet. Stuen har gjennomgang til prestens embetskontor, utgang til terrassen, brede skyvedører til spisestuen og adkomst fra entréen. Da er det ikke så mye igjen utover trafikkarealet. Trappen ned i kjelleren er her en ganske kort svingtrapp, som senere blir avløst av en slakere trapp med 180 graders sving. Vi ser at huset har to piper, en som dekker peisen og ovn i prestens kontor. Den andre pipa ligger i gangen utenfor soverommene og varmer opp den mer private delen av huset.

Plantegning hovedetasje. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2128: Årdal prestegård, 1889-1992, s. 929

Plantegning kjeller. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Kirkeavdelingen, RA/S-4711/D/Dd/L2128: Årdal prestegård, 1889-1992, s. 932

Kjelleretasjen er delvis utgravet, og har plass til ulike lagringsrom. Terrenget gir mulighet for direkte adkomst inn i kjelleren, og her er det plassert garasje.

Huset er det samme lave, langstrakte volumet vi kan finne i en lang rekke eksemplarer de neste tiårene, men dette er det første. Slak takvinkel på 20 grader, og enkel luftbalkong utenfor det største soverommet gir overdekning over innkjørselen til garasjen.

Byggefeltvillaen i Årdal med fjellet i ryggen. Foto: Ovf

Vi ser kontorfløyen nærmest. Tomta har romslig plass til frukthagen som nå er godt etablert. Foto: Ovf

En solfylt sommerdag 1981. Prestegårdsinspektør Emil Huse har tatt bilturen over fjellet fra hovedstaden. Foto: Ovf

Kapittel 7 Konklusjon og oppsummering

Min dokumentasjon og historiefortellingen om byggefeltvillaen har pekt på sammenhenger og gitt grunnlag for å forstå de endringsprosessene som førte til at mange prestegårder ble fraflyttet, og nye embetsboliger ble bygget. Ofte var presten den siste av samfunnstjenestene som flyttet.

Et lignende arbeid med å samle og formidle kunnskapen om embetsboligene i denne tidsperioden er ikke gjort tidligere. Det bringer kunnskap om en samfunnssektor i stor endring, og er en del av fortellingen om det moderne Norge. Dette er boligene til den store gruppen embetsmenn som lengst av alle hadde boplikt. Prestegårdene og senere byggefeltvillaene gir oss dessuten det mest desentraliserte nettet av embetsboliger og embetsmenn vi har hatt, langt ut i de mange ytterkantene av det bebygde Norge.

Ett av mine mål med å løfte frem denne historien er nettopp å vekke oppmerksomheten og øke interessen for denne arkitekturarven. Jeg håper å kunne bidra til at flere verdsetter disse boligenes kvaliteter og ser verdien av å ta vare på dem for ettertiden. En stor boligportefølje fra vår nære historie, i størrelsesorden 150 boliger, har med sin tidstypiske arkitektur stått i skyggen av tidligere tiders mer glansfulle prestegårder. De er truet av ødeleggende endringer, og kan dermed gå tapt som autentiske tidsbilder. Både deres rolle og det store omfanget burde forsvare at eksempler og eksemplarer sikres mot modernisert ødeleggelse. En fredningsportefølje for prestegårdene burde også omfatte representanter for en av de mest omformende epokene i prestegårdshistorien.

Denne oppgaven har tydelig vist at dårlig vedlikehold var en viktig drivkraft for at gamle boliger ble forlatt og nye ble bygget. I et dagsaktuelt miljøperspektiv vil det være på sin plass å bryte den onde sirkelen av dårlig vedlikehold som fordrer økt ressursbruk til nybygging og samtidig gir tap av kulturarv. Vi står overfor en ny omdreining i historien om prestegårder som fraflyttes og nå skal det finnes ny bruk av de gamle husene. Før ble de revet og solgt, nå skal de fortsatt være i bruk som boliger eller tjene nye formål og forankre lokalsamfunn til fortid og framtid. Både de gamle og de halvgamle.

Mange spørsmål har kommet ut av mitt arbeid, og det er nok å ta av for den som måtte være nysgjerrig. Historien om Nordlandske kirke- og skolefond, Den kirkelige gjenreisningen, Hans Magnus sin virksomhet, eller en sammenlignende studie av de nordiske landene. Å se på tvers av flere ulike arkiver ville kanskje også sette nytt lys på gamle spørsmål.

Litteraturliste

Alnæs, Karsten. *En ny arbeidsdag*, bind IV av Historien om Norge. Oslo: Gyldendal Norsk forlag A/S, 1999.

Alnæs, Karsten. *Femti rike år*, bind V av Historien om Norge. Oslo: Gyldendal Norsk forlag A/S, 2000.

Abrahamsen, Helge. «Bygge og bo». I *I velstandens tegn*, bind 7, *Norges kulturhistorie*, redigert av Semmingsen, Ingrid, Nina Karin Monsen, Stephan Tschudi-Madsen og Yngvar Ustvedt, 55-80. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1981.

Amundsen, Arne Bugge. *Kollegialitet og interessekamp. Den norske kirkes presteforening 1900-2000*. Oslo: Presteforeningen / Verbum forlag, 2000.

Brekke, Nils Georg, Per Jonas Nordhagen og Siri Skjold Lexau. *Norsk arkitekturhistorie. Frå steinalder og bronsealder til det 21. hundreåret*. Oslo: Det norske samlaget, 2003.

Christensen, Arne Lie. *Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*. Oslo: Pax Forlag A/S, 1995.

Christensen, Arne Lie. *Kunsten å bevare. Om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*. Oslo: Pax forlag A/S, 2011.

Ellefsen, Karl Otto, Tarald Lundevall. *Fiskevær. Myre på yttersida*. Oslo: Pax forlag, 2017

Elstad, Hallgeir J. «Lønn som fortent. Endringer i det geistlege lønnssystemet på 1800-talet.» *Norsk teologisk tidsskrift* 97, (1996): 35-43.

Elster, Torolf. «Inn i en ny verden». I *I velstandens tegn*, bind 7, *Norges kulturhistorie*, redigert av Semmingsen, Ingrid, Nina Karin Monsen, Stephan Tschudi-Madsen og Yngvar Ustvedt, 55-80. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1981.

Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet. *Tjenestebolig- og bopliktordningen for prestene. Høringsnotat 21.mai 2015*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-boplikt> Hentet 26.09.2023

Hage, Ingebjørg. «Gjenreisingshus i Nord-Troms og Finnmark». *Årbok Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring*, 1983.

- Helle, Knut, Finn-Einar Eliassen, Jan Eyvind Myhre og Ola Svein Stugu. *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo: Pax forlag, 2006.
- Horgen, Jan Erik. *Norske prestegarder. Folk og hus*. Oslo: Landbruksforlaget, 1999.
- Magnus, Hans Andreas. «Oslo nye tinghus Arkitekt Ove Bang (1895-1942)». *Byggekunst* 1948, 2 (1948):17-18.
- Mannsåker, Dagfinn. *Det norske presteskapet i det 19. hundreåret. Sosialhistoriske studiar*. Oslo: Det norske samlaget, 1954.
- Martens, Johan-Ditlef og Ketil Moe. *Hva er en god bolig. Boligens utvikling i Norge fra 1650 til 2017*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Mohr, Bjarne Lous. «Reguleringsplan for Hammerfest». *Byggekunst* 1946, 5 (1946): 78-83.
- Morseth, Dagfinn, Mads Wiel Gedde. «Notodden kirke». *Byggekunst* 1938, 10 (1938): 208-210.
- Mykland, Knut. «Skriver, fut og prest». I *Fra forfall til ny vekst*, bind 4, *Norges kulturhistorie*, redigert av Semmingsen, Ingrid, Nina Karin Monsen, Stephan Tschudi-Madsen og Yngvar Ustvedt, 173-196. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1980.
- Myklebost, Hallstein. *Norges tettbygde steder 1875-1950*. Ad Novas 4. Oslo
- Meld. St. 64 (1984-1985) *Forvaltning av Opplysningsvesenets fonds eiendommer*. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.
- Meld. St. 29 (2018-2019). *Opplysningsvesenets fond*. Oslo: Barne- og familiedepartementet
- Nilsen, K.Y. «Dødsfall». *Fossekallen* 1979, 7 (1979):9.
- Opplysningsvesenets fond. *Lesja Prestegard*, redigert av Terje Skaug. Førde: Selja, 2013.
- Opplysningsvesenets fond, «Præsterne skulle boe i deris sogne.» Publisert 12.07.2017. <https://www.ovf.no/aktuelt/præsterne-skulle-boe-i-deris-sogne>. Hentet 26.09.2023
- Riksantikvaren: *Fredningsstrategi mot 2020 for kulturminneforvaltningen*. «Vedlegg 2 Fredningsarbeid i praksis.» Oslo: Riksantikvaren, 2015

Sandvik, Gudmund. *Prestegard og prestelønn. Studiar kring problemet eigedomsretten til dei norske prestegardane*. Sarpsborg: Universitetsforlaget, 1965.

«Sunndalsøra». *Byggekunst* 1957, 2 (1957): 56

Sørby, Hild. *Klar ferdig hus. Norske ferdighus gjennom tidene*. Oslo: AdNotam Gyldendal, 2002.

Wilse, Jacob Nicolai. *Vigtige og paa Erfaring grundede Betænkninger over alt hvad som Sognepræsterne, paa landet i Norge, have at modtage og tilsvare, især hvad Præstegaardene og andre Kaldenes Tilliggender angaae*. København: 1796, Referert i Horgen side 159.

Østerberg, Dag. *Det moderne. Et essay om vestens kultur 1740-2000*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag, 1999.

Arkivmateriale og interne kilder i Ovf

Arkivserie, Kirke- og undervisningsdepartementet, Kirkeavdelingen: KiG – 2.
prestegårdskontor 1912-1986. Avlevert til Riksarkivet og digitalisert

Eiendoms- og kontraktsdatabasen (festesystemet)

Samling av departementets rundskriv. Bortsettingsarkiv Ovf

Ovf Eiendomsarkiv, bildesamling for perioden ca 1970-2000.